SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN
TOIMITUKSIA 192. OSA

KALEVALAN KERTOMARUNOJEN OPAS

KIRJOITTANUT
KAARLE KROHN

HELSINKI 1932.

TAMPEREELLA 1932
TAMPEREEN KIRJAPAINO-OSAKEYHTIÖ

ESIPUHE.

Kalevalan kertomarunojen oppaan tarkoituksena on esittää yleiskatsaus sankarirunojemme tutkimukseen. Suppeaan esitykseen on ollut mahdoton saada mahtumaan muuta kuin tuloksia, joihin tähän asti on tultu. Lähemmät perustelut löytää lukija teoksista, joihin itsekunkin luvun alussa on viitattu. Paitsi nykyistä Kalevalan laitosta, jota esitys runo runolta seuraa, on lukiessa hyödyllistä pitää käsillä „Suomen Muinaisrunoja" ja Alku-Kalevalaa. Myöskin Vanha Kalevala on uutena huokeana laakapainoksena saatavissa.

Toivon, että oppaastani on apua tuleville Kalevalan harrastajille heidän tutkimustensa alkuasteella niihin sekä yleisiin että erikoisiin kysymyksiin tutustuttajana, joihin Kalevala niin runsain määrin antaa aihetta, sekä opettajille, jotka haluavat antaa oppilailleen jotain käsitystä Kalevalan syntyhistoriastakin.

Helsingissä helmikuulla 1932.

Kaarle Krohn.

LYHENNYKSIÄ.

AK = Alku-Kalevala.
ERL = Eesti rahvalaulud.
FFC = FF Communications.
FUF = Finnisch-ugrische Forschungen.
KKys = Kalevalan kysymyksiä (= SUSA XXXV, XXXVI).
KRH = Kalevalan runojen historia.
KSVK = Kalevalaseuran vuosikirja.
K:tar = Kanteletar.
MR = Muinaisrunoja (= Rūususarja VI).
SKH = Suomalaisen kirjallisuuden historia.
SSL = Suomalaisia syntyloitsuja.
SMR = Suomen muinaisrunoja.
SRU = Suomalaisten runojen uskonto (= Suomensuvun uskonnot I).
STAE = Suomalaisen tiedeakatemian esitelmiä.
SUSA = Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja.
SUST = Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia.
TT = Tunnelmarunojen tutkimuksia.
UK = Uusi Kalevala.
VK = Vanha Kalevala.
VLR = Vienan läänin runot.

Kalevalan runojen tutkimus.

KKys I s. 1—93; FFC 53 s. 1—30; Valvoja 1896 s. 157—78. Niemi, Kalevalan kokoonpano I.

Sankarirunojemme tutkimuksen voi sanoa alkaneen jo ennen Kalevalan ilmestymistä. V. 1820 yritti Reinhold v. Becker, julkaistessaan „Turun Viikkosanomissa" muutamia runoja Väinämöisestä, etsiä niistä tietoja kansamme muinaisuudesta. V. 1827 painatti Elias Lönnrot latinankielisen väitöskirjan „De Väinämöine" ja v. 1832 julkaisi Gabriel Rein ruotsiksi kirjoituksen „Väinämöisestä historiallisena henkilönä". Tieteellisen havainnon, jonka arvo vasta puoli vuosisataa myöhemmin käsitettiin, teki v. 1823 Vienan Karjalan runoalueen ilmisaaja Sakari Topelius vanhempi huomauttaessaan runoissa kuvatun tammen, „joka ei luonnan kasva koko Pohjanmaalla", viittaavan niiden eteläisempään syntymämajaan.

Että v. 1835 ilmestynyt Kalevala herätti halua vanhojen runojen tutkimuksiin ja tuli sille pääasialliseksi pohjaksi, oli aivan luonnollista. Sen tarjoomaa aineistoa pidettiin luotettavana ja riittävänä. Vanhemmat runojulkaisut tuntuivat sen rinnalla vähäpätöisiltä. Käsikirjoituskokoelmia, joista suurin osa oli vielä Lönnrotin hallussa, ei kaivattukaan siinä uskossa, että niistä oli otettu Kalevalaan juuri oikeat runot ja säkeet. Olihan Lönnrot sitäpaitsi liittänyt Vanhan Kalevalan loppuun „Toisintoja", s.o. niitä kertomarunojen säkeitä, joita ei saanut runoelmaan sovitetuiksi. Uuteen Kalevalaan ei näitä eriäviä säkeen-

muunnoksia kokoelmien kasvamisen vuoksi enää voitu liittää, joten yleisestä tietoisuudesta unohtui, että oli vielä muitakin säkeitä ja säkeenmuotoja, jotka saattoivat olla „oikeampia" kuin Kalevalaan valitut.

Kuinka lujasti juurtuneena on ollut usko Kalevalan kaikenpuoliseen todistuskelpoisuuteen, näkyy paraiten Julius Krohnin Kalevalantutkimusten toisen vihkon esipuheesta, jossa hän ilmoittaa kesken työtä koko käsityskantansa muuttuneen: „Erittäinkin on minun täytynyt luopua siitä luulosta, että kaikilla painetun Kalevalan seikoilla on vastineensa kansan laulussa, ainakin siinä yhteydessä, missä ne kirjassa ilmautuvat".

Kalevalaa ei ole kokoonpantu vain kahteen otteeseen. Meillä on tallella paitsi vuosien 1835 ja 1849 painoksia käsikirjoituksena säilytetty Runokokous Väinämöisestä vuodelta 1833 sekä samalta vuodelta tämän aineksina käytetyt yritykset panna kokoon Lemminkäisen ja Väinämöisen runoja ynnä Naimakansan virsiä. Ne on julkaistu Suomi-kirjassa vv. 1891—2, Runokokous Väinämöisestä vielä erikseen v. 1928 Alku-Kalevalan nimellä. Näistä on A. R. Niemi käsikirjoituksiin verraten suorittanut tarkan yksityissäkeisiin ulottuvan tutkimuksen, jossa ainoastaan 1 % Alku-Kalevalan 5000 säkeestä on jäänyt selvittämättä.

Niemen tutkimuksesta käy ilmi, että selvitetyistä säkeistä vain 5 % on runotoisinnoissa löytymättömiä. Mutta kansanomaisten säkeitten sananmuotoon on tehty muutoksia, jotka ulottuvat sisällykseenkin. Esim. *otavan,* jonka Väinämöinen Pohjolasta palattuaan laulaa loitsimaansa kultalatvaan kuuseen, on Lönnrot saanut korjaamalla yhden kirjaimen kansanlaulun *oravasta,* minkä jälkeen hän vielä vaihtoi näädän kuuksi.

Yksistään säkeitten valinta saman runon eri laulutavoista, toisen ottaminen ja toisen jättäminen, tai niiden

keskenään yhdistäminen on voinut vaikuttaa ajatukseen. Niinpä Uudessa Kalevalassa kahdessa kohti tavattava säepari (3:21—2, 6:23—4): „olipa nuori Joukahainen, laiha poika lappalainen", antaa lukijalle sen käsityksen, että Joukahainen olisi ollut lappalaissukuinen. Vastaavissa kansanrunoissa, Kilpalaulannassa ja Väinämöisen ammunnassa, kuuluu edellinen säe edelliseen runoon, jälkimmäinen jälkimmäiseen. Runojen tilapäisesti yhtyessä on jompikumpi säkeistä sysännyt toisen syrjään, mutta ne eivät milloinkaan esiinny yhtaikaa samassa toisinnossa.

Vielä enemmän asiallisia muutoksia on saanut aikaan eri runojen tai niiden osien yhdisteleminen, joka on aiheuttanut yhdenmukaisuuden tavoittelemista myös henkilöjen ja paikkojen nimissä.

„Kalevala, vaikka se on niin taitavasti kokoonpantu, taikka oikeastaan juuri sen tähden kun se on niin taitavasti kokoonpantu, ei ollenkaan sovellu tieteellisten tutkimusten perustaksi", on Julius Krohn luennoillaan lausunut. Sen täytyisi kelvata ainoastaan siinä tapauksessa, että Lönnrot ei olisi niin huolellisesti säilyttänyt kaikkia runojen käsikirjoituksia. Juuri tämän tunnollisuuden vuoksi hänen kokoonpanonsa, jonka merkitys kansallisessa kirjallisuudessamme on kansanrunojen tieteellisen keräyksen ja tutkimuksen liikkeelle pannut, tälle tutkimukselle hyödytön, mikäli se koskee runojen alkumuotoa ja syntyä. Lönnrotin kokoonpanon tutkimuksella on oma viehätyksensä, mutta varsinaisen runotutkimuksen on pysyttävä alkuperäisissä kansanrunojen kirjaanpanoissa.

Runojen tutkimusta ei kuitenkaan voi suorittaa minkä kirjaanpanon perustuksella tahansa. Ensinkin eivät kaikki sisällä kansan suusta kirjaanpantuja vanhoja runoja. Ensimmäinen painettu runo, piispa Bångin v. 1675 julkaisema: „Medzän dyris voitettu", ei ole „Ohdon virttä", vaan siitä kertova uudenaikuinen, runomitallisesti kömpelö

esitys. Tätä on käyttänyt hyväkseen Ilmariselle, Ahdolle ja Auringolle osoitettujen rukousten sepittäjä, jotka Topeliuksen veljen poika on kopioinut Lencqvistin käsikirjoituksista ja Topelius painattanut Suomen kansan vanhojen runojen toiseen vihkoon. Viimeksimainittuun runoon Bångin julkaisusta lainatut säkeet todistavat epäämättömästi, etteivät nämä rukoukset voi olla kansanomaisia, minkä muutenkin niiden runomitasta ja kielestä pitäisi käydä selville (vrt. UK 49: 415—6):

Tuo meil täyttä terveyttä —	Tuo meill' täyttä terveyttä,
Tuo tuhatta tullesassa,	Tuo tuliaiset tullessasi,
Saata sata saalihixi. .	Siirrä saama saatavihin.

Muistiinpanovihkoihinsa, milloin niihin jäi tyhjää tilaa, on Lönnrot joskus kirjoittanut omiá kokoonpanoyrityksiään. Tässä työssään hän on jo voinut tehdä alkuperäisiin kirjaanpanoihinsakin lisäyksiä ja korjauksia, joita on ollut välistä vaikea selvästi erottaa käsikirjoitusta julkaistaessa. Muutamilla vanhoilla kerääjillä, onneksi harvoilla, on ollut se käsitys, että heidän velvollisuutensa on ollut muistiinpanojaan puhtaaksi kirjoittaessaan valmiiksi yhdistellä saman runon toisintoja. Toiset ovat katsoneet tarpeelliseksi laajentaa kansanrunoa omilla lisäsäkeillä tai käyttäneet sitä pelkästään alustana omintakeiselle runoilulle.

Vielä ovat huomioon otettavat ne tapaukset, joissa kirjaanpantu runo on pelkkä toisto ennen muistiinpannusta. Vanhempana aikana, jolloin runoja oli vain vähän julkaistu, oli hyvin tavallista, että kansanrunoudenharrastaja kopioi itselleen toisten muistiinpanoja. Myöhempänä aikana on tuhkatiheään kirjaanpantu kansan suusta runoja, joita on opittu kirjoista. Etenkin Europaeuksen „Pieni runoseppä" on aikaansaanut sekaannusta inkeriläiseen kansanlauluun sen kautta, että yhtäläiset kansanomaiset toisinnot ovat sulautuneet laulajan muistissa kirjasta opittuun,

Kansanrunoja tutkittaessa on varminta asettaa ne toisinnot, joiden kansanomaisuudesta on vähintäkin epäilystä, ulkopuolelle ainesten järjestelyä ja vertailua aivan erikseen tarkastettaviksi.

Puhtaasti kansanomaisetkaan toisinnot eivät ilman muuta anna meille oikeata käsitystä runosta. Suusta suuhun kulkeutuneina ne ovat joutuneet laulajainsa muistissa säilyneiden muiden runojen kosketukseen ja yleensä kaikkien ajatuksensiirron lakien alaisiksi. Ainoastaan vertailemalla toisintoja keskenään voimme päästä selville runon alkumuodosta. Mutta tästä alkumuodosta eivät toisinnot ole välittömästi lähteneet, vaan monien eri aikoina ja eri paikoin muodostuneiden välimuotojen kautta. Niiden keskinäisen suhteen selvittämiseksi on aineiston järjestely sekä ajallisesti että erittäin paikallisesti välttämätön. Sille havainnolle, että jokaisella alueella yksityistä kylääkin myöten on ollut oma laulutapansa ja että nämä laulutavat ovat maantieteellisessä suhteessa toisiinsa, perusti Julius Krohn *maantieteellisen* ja samalla historiallisen tutkimustapansa, jota nykyään yleisesti noudatetaan kansanrunoudentutkimuksen alalla. Tämän n.s. „suomalaisen tutkimustavan" yksityiskohtia on selostettu v. 1918 ilmestyneen teokseni „Kalevalan kysymyksiä" ensimmäisessä osassa.

Kysymys kotiperästä.

KKys I s. 105—32; FUF XVI s. 1—45; FFC 53 s. 30—70; SSL s. 250—2; KRH s. 818—25.

Niistä kysymyksistä, jotka ovat askarruttaneet Kalevalan tutkijoita, on kysymys Kalevalan runojen kotiperästä aikaisimpia.

Luonnollista oli, että huomio ensin kiintyi pohjoisiin laulualueisiin, joilta paraat toisinnot oli muistiinpantu.

Kuitenkaan ei kuviteltu runojen syntyneen Maanselän karuilla harjanteilla, vaan sinne siirtyneitten karjalaisten aikaisemmilla asuinpaikoilla. Lönnrot piti runojen kotipaikkana muinaisten bjarmien asumaa Vienan eli Valkean meren kaakkoisrantaa taikka aluetta, joka siitä leviää Uikujärven, Äänisjärven ja Laatokan seuduille. Ahlqvist ulotti runolaulun aikaisemman alueen myös länteen nykyisestä aina Pohjanlahden rannikolle asti, jonka kainulaisiksi nimitettyjä asukkaita hän piti bjarmien maalta siirtyneinä karjalaisina.

Olettamusta, että Vienan läänin runoalueen asukkaat olisivat tulleet Vienan meren rannoilta ja sieltä tuoneet runolaulun mukanaan, horjutti ensimmäisenä A. A. Borenius (Lähteenkorva) v. 1873 „Suomen Kuvalehdessä" julkaisemallaan kirjoituksella „Missä Kalevala on syntynyt?" Keräysmatkoillaan hän oli todennut, ettei runoja lauleta kaikkialla venäjänpuoleisessa Karjalassa, vaan ainoastaan kaitaisella alalla pitkin Suomen rajaa ja että runoseutujen kieli eroaa rannempana asuvain runotaidottomain karjalaisten kielestä, mikä johtuu siitä, että runolaulajain suvut ovat osittain tulleet Suomen puolelta. Lisäksi hän teki huomioita lukuisista Suomen läntisten murteitten kielimuodoista ja sanoista, etenkin myöhemmistä ruotsalaisista lainasanoista, joita ei runoalueenkaan puhekielessä käytetä. Vielä tärkeämmät olivat ne havainnot, jotka Borenius teki runojen sisällyksestä. Hän kuuli häärunoissa laulettavan *sikojen* silittämistä ja *porsaitten* polkemista teistä, mutta tällaisia pihoja hän ei tavannut venäjänpuoleisessa Karjalassa muualla kuin sen eteläisemmissä osissa, joissa venäläisten esimerkin mukaan uusimpana aikana jossakussa oli ruvettu sikoja pitämään. Vielä hän pani merkille seikkoja, jotka osoittivat runojen kulkeneen Ruotsin vallan alaisuuteen ja roomalaiskatolisen kirkon vaikutuspiiriin joutuneesta Suomesta. Vienan puolella

sanotaan karhunpeijaisrunoissa veitsi, jolla karhu nyljetään, tuoduksi suolalaivassa *Tukulmista*. Loitsuissa on Maarialla mainesana *neitsyt*, joksi ei siellä päin koskaan sanota „Jumalan emää", ja *Pietarilla*, jota puhekielessä vastaa *Pedri*, latinalainen määräys *santta*, 'pyhä'.

„Historialliset ja kielelliset olot Venäjän Karjalassa", lausuu Borenius lopuksi, „oikein pakottamalla pakottavat siihen päätökseen, että runo Venäjän Karjalaan on tullut lännestä päin, Suomesta, eikä päinvastoin sieltä ole levinnyt yli Suomen niemen." Tätä johtopäätöstä ovat Julius Krohn ja myöhemmät Kalevalan tutkijat tukeneet yhä uusilla todisteilla. Erityisesti on huomattava, että runoissa hyvin harvoin tapaa venäjänpuoleisen Karjalan paikannimiä, sen sijaan runsaasti suomenpuoleisia, eikä vain itäsuomalaisia. Länsisuomalaisista ja etäisemmistä mainittakoon itse *Suomi* Varsinais-Suomen merkityksessä ynnä *Turku, Viro* ja *Tanikan linna, Tanskan-* ja *Saksanmaa* ynnä Juutinraumaa tarkoittava *Saksansalmi* eli *Suolasalmi* sekä *Vuojola* s.o. Voionmaa, Gotlannin vanha nimitys.

Pohjois-Aunuksessa on runoalue vieläkin kapeampi kuin Vienan läänissä rajoittuen Suomen rajaa lähinnä oleviin Repolan ja Himolan pitäjiin. Jotkut laulajat sanovat esi-isänsä olleen kotoisin Ruotsin Lapista, jolla tarkoitetaan Ilomantsin pitäjää, tai itse käyneensä Suomen puolella oppimassa, kuten Borenius on muistiinpannut.

Että myös Suomen Pohjois- ja Itä-Karjalan runot ovat lännempää tulleet, osoittaa rajan takana Keski-Aunuksessa tavattujen runojen vähäinen luku ja vaillinainen runomitta sekä paraasta päästä Laatokan rannoilta Tverin ja Novgorodin lääneihin 1600 luvulla muuttaneitten karjalaisten runoköyhyys. Paitsi puhekielelle outoja kielimuotoja ja sanoja on Raja-Karjalankin runoissa länteen ja etelään viittaavia paikannimiä.

Tutkimuksessaan „Kalevalan kotiperästä" (Suomi III 4) Ad. Neovius on osoittanut, että Vuoksen virran laskupaikat tosin paremmin siksi soveltuvat kuin pohjoisemmat karjalaisalueet. Kuitenkin hän huomauttaa löytyvän „sellaistakin, joka Etelä-Karjalassa ei oikein hyvästi sovellu Kalevalaan". Näille seuduille on viimeksi U. Harva koettanut sijoittaa häärunojen syntymäpaikan. Hänen esiintuomansa seikat, joista edempänä lisää, eivät kuitenkaan runojen alkuperäistä karjalaisuutta tue, ennenkuin toinen yleisempi kysymys on ratkaistu: ovatko Vuoksen seutujen aikaisemmat asuttajat tulleet kaakkoispuolelta Laatokkaa karjalaisten vanhimmilta asuinsijoilta vai Lounais-Suomesta. Uusimpien muinaistieteellisten tutkimusten mukaan olisivat lounaissuomalaiset siirtolaiset saapuneet vuoden 800 vaiheilla ja karjalainen asutus levinnyt Inkeriin ja Karjalan kannakselle vasta vuoden 1000 tienoilla.

Monet runojen karjalaisuutta vastaan tehdyt kielelliset muistutukset poistuvat, jos siirrymme lännemmäs savolaisten alueelle; toiset kuitenkin edelleen pitävät paikkansa. Olen syntyloitsuja tutkiessani ollut taipuvainen olettamaan niiden osittain muodostuneen pohjoisilla savolaisalueilla, mutta myöhemmin on minussa herännyt epäilyksiä. Sankarirunojemme syntymisen niillä tienoin osoittaa mahdottomaksi meren alituinen ja järven harvinainen maininta, jonka R. Dillström on erikoisesti merkille pannut.[1]

Aug. Ahlqvistin v. 1887 ilmestynyt yksinomaan painettuihin Kalevalan laitoksiin perustuva „Kalevalan karjalaisuus" on jäänyt viimeiseksi yritykseksi puoltaa käsitystä runojemme yksinomaisesta karjalaisesta alkuperästä. Nykyisemmin on karjalaiskysymys yhdistetty oletukseen, että

---

[1] Kalevala ja meri (Suomen laivastoyhdistyksen julkaisuja I s. 1—53).

vanha kansanrunomme olisi syntynyt yhteissuomalaisella ajalla, mutta vasta pohjoisille karjalaisalueille levittyään puhjennut kukoistukseensa.

„Suomi"-kirjassa v. 1855 oli Ahlqvist väittänyt n.s. jäämien, joihin hän luki, paitsi hämäläisiä ja virolaisia, myös vepsäläiset ja vatjalaiset, jo yhteissuomalaisena aikana olleen runottomia. Hänen Virossa käydessään oli varsin vähän kerätty runoja. Nekin oli saatu uudemmin kielimuodoin saneltuina sekä vanhanaikuisella oikeinkirjoituksella muistiinpantuina, joka teki ne vielä virheellisemmän näköisiksi. Myöhemmin on Virosta koottu enemmän kuin puolisataa tuhatta runontoisintoa, niiden joukossa yhtä pitkiä ja täyteläisiä kuin paraimmilla Vienan läänin laulupaikoilla. Runomitan ja runokielen puolesta virolaiset laulut ovat noudattaneet ja paikoittain vielä noudattavat aivan samoja lakeja kuin suomalaiset runot. Rikkaan alkuperältään virolaisen runouden olemassaoloa ei kukaan enää pane kysymyksenalaiseksi.

Mutta vielä nykyään on tahdottu kieltää länsisuomalaisten osuus Kalevalan runoihin. Niemen mukaan sitä vastustaisi länsisuomalaisen kansanrunouden „alkeellinen tila" virolaiseenkin verraten. „Länsi-Suomessa ei kansa koskaan saavuttanut Suomenlahden eteläpuolista korkeata runotekniikkaa. Siitä syystä se ei ole voinut esiintyä jonakin muualta löytymättömien eepillisten runojen kehtona eikä niitä sieltä ole saatukaan. Täytyyhän ajatella, että niistä toki joku jälki näkyisi, jos niitä kerran oli muillekin antaa" (KSVK V s. 78).

Ylimalkaisten päätelmäin poluilta erikoistutkimusten yksistään perille vieville urille on astuttu Julius Krohnin tutkimuksissa, joiden ei mitenkään voi sanoa yksipuolista suuntaa tavoitelleen runojen kotiperän määräämisessä. Esim. Sammon taonnan hän selittää muodostuneen Vienan Karjalassa; venäläisperäisen Iivana Kojosen pojan runon

hän päättää saaneen suomalaisen asunsa Suomen Karjalassa; Kilpalaulannan hän arvelee olevan lähtöisin Inkeristä; Ainorunon syntymäpaikan hän asettaa Viroon; Väinämöisen polvenhaavan hän johtaa Länsi-Suomesta; Luomisrunon hän siirtää yhteissuomalaiseen alkukotiin. Usein hän on jättänyt avoimeksi kysymyksen runon kotiperästä, etenkin kun on ollut valittavana Länsi-Suomi ja Viro.

Virolaisten runoainesten erottamiseen oli mahdollista ryhtyä vasta sitten, kun J. Hurtin toimeenpanema uusi kansanrunouden keräys oli muutamassa vuodessa lisännyt virolaisten toisintojen luvun moninkertaiseksi, joten runojen vaihtelua ja kehitystä Virossa saattoi seurata miltei pitäjästä pitäjään. Tämän kehityksen suunta useimmissa tapauksissa osoittaa runon kulkua läntiseltä merenrannikolta Peipusjärveä ja Narvajokea kohti. Saman runon kulkua ja kehitystä voi vielä seurata toisellekin puolen Narvajokea Länsi-Inkerin kolmelle niemekkeelle: Narvusin, Soikkolan ja Hevaan, joilta samoihin aikoihin suomalaisten runojen runsaimmat toisintomäärät koottiin.

Sisällyksellisistä ynnä kielellisistä muunnoksista on voitu jotensakin varmasti päättää, mitkä Inkerin runot ovat virolaisperäisiä, ja myöskin, mitkä eivät ole. Niitä runoja, joilla ei ole virolaisia vastineita, ei ilman erikoisen painavia syitä saa olettaa unohtuneiksi Virossa, missä kansanlaulu on niin kauan säilynyt ja niin tarkoin talteen korjattu.

Virolaisperäisten runojen ohella lauletaan Inkerissä toisia, jotka ovat ilmeisesti Länsi-Suomesta peräisin. Semmoisia, joiden alkumuodot ovat vielä tallella Länsi-Suomessa, mainittakoon Annikan Turun tytön ja uskollisen Inkeri-neidon runot sekä Luojan virsiin kuuluva Tapanin laulu. Muista Luojan virsistä voimme tehdä yhtäläisen johtopäätöksen sen nojalla, että niiden aiheet tavataan samassa länsimaisessa legendarunoudessa, josta Tapanin laulukin on lähtöisin.

Tarkastaessani näiden länsisuomalaisten runojen leviämistä Varsinais-Inkerissä, tulin havaitsemaan, että ne ovat hyvin edustettuina itäisimmällä Hevaan niemekkeellä, osittain myös Soikkolassa, mutta Narvusissa vain katkelmina taikka ei ollenkaan. Sitä vastoin virolaisperäiset runot ovat Narvusissa paraiten edustettuina perusmuotoon nähden ja Soikkolassa paremmin kuin Hevaalla, jossa ne poisjättöjen ja lisäysten kautta ovat yhä tuntuvammassa määrin muuntuneet. Mainittu erilaisuus ei voi johtua muusta, kuin että Varsinais-Inkerin runoista jälkimmäistä laatua olevat runot ovat kulkeneet lännestä itään: Narvasta Pietaria kohti, ja edelliset alkuperältään länsisuomalaiset Karjalan kannaksen kautta saapuen päinvastaista suuntaa: Pietarista länttä kohti. Tästä voimme tehdä sen johtopäätöksen, että ne runot, jotka ovat paraiten Hevaalla ja huonoimmin tai ei ollenkaan Narvusissa edustettuina ja joiden vastineita ei ole Virossa, saattavat olla Suomen puolelta, länsi-Suomestakin asti saapuneita.

Virolaisten ja suomalaisten toisintojen välisen suhteen voi myös kokeellisesti saada selville siten, että virolaisia erikseen käsittelemällä koettaa päästä niiden perusmuodosta selville. Jollei lyhentyneitä virolaisia kielimuotoja palauttamalla alkuperäiseen asuun voi saada säkeitä runomitallisesti virheettömään muotoon, ei runo voi olla vanhaa virolaista perua. Tätä yrittäessäni on minun täytynyt vastoin aikaisempaa käsitystäni siirtää Viron orjan virren ja Marketan runon (SMR 52 ja 26) kotiperä Virosta Suomeen.

Suomalaisten toisintojen vertailussa on taas tarkattava Inkerin, Suomen Karjalan ja Vienan Karjalan laulutapojen keskinäistä suhdetta. Jos ne ovat toisistaan riippumattomia, voi niiden päättää eri teitä lännempää levinneen. Mutta jos ovat toisistaan riippuvaisia siten, että pohjoisempi muodostus edellyttää eteläisempäänsä, on inkeriläi-

nen alkuperä mahdollinen, milloin ei ole kysymys virolaisesta.

Hapuilevaa on ollut suomenpuolisten ja inkeriläisten runojen erottaminen toisistaan. Sankarirunoistamme olin kauan taipuvainen olettamaan inkeriläissyntyisiksi Lemminkäisen, Ahdin ja Kaukamoisen eli Kaukomielen runoja ynnä Kalervon ja Untamon riidan, kuten „Kalevalan runojen historiasta" voi nähdä. Vasta vähitellen tulin siihen loppupäätökseen, että nekin voivat olla länsisuomalaista alkuperää, joten en siihen mistään ennakkokäsityksestä johtunut.

Aikaisemmin oletin lähes puolet Kalevalan aineksista olevan Virosta peräisin. Uudistetut tutkimukset ovat tuntuvasti supistaneet virolaisten lainojen lukumäärää, kun on käynyt selville, että yhtäläiseltä näyttävä suomalainen ja virolainen runo on voinut syntyä toisistaan riippumatta. Siten siirtyivät loputkin Kalevalan sankarinimiin alkuperäiseti liittyvistä runoista länsisuomalaisiksi luettavien joukkoon.

Se runous, mikä on Länsi-Suomessa säilynyt, osoittaa, että runon rakenne on ollut täydelleen sama kuin virolaisessa ja itäsuomalaisessa runoudessa. Tosin sielläkin kielimuodot ovat kuluneet, joten ne on palautettava runojenaikuiseen kieleen runomittaa arvosteltaessa, mutta tämä on tapahtunut paljoa vähemmässä määrin kuin useimmissa paikoin Virossa ja Itä-Karjalan rajalla. Säkeitä kadonneista runoista on säilynyt Ritvalan Helkavirsissä sekä Elinan surmarunossa, joka sisällyksen draamallisessa esityksessä edustaa vanhan runomme kehittyneintä astetta ja jolle saa hakea kauneudessa vertoja koko maailman kansanrunoudesta. Sitä paitsi on, kuten mainittu (s. 10), jo ylimalkaisessa karjalaisten tallentamain runojen tarkastuksessa ilmennyt jälkiä niiden alkuperäisestä länsisuomalaisuudesta. Sankarirunojamme yksityiskohtaisesti tutkittaessa tapaa

näitä jälkiä miltei kaikissa. Yrittäessäni palauttaa kertovaisia runojamme ja loitsujamme, mikäli mahdollista, niiden alkumuotoon, olen julkaisuuni „Suomen muinaisrunoja" koonnut yhteen länsisuomalaista alkuperää olevat ainekset.

Sankarirunoutemme leviäminen Länsi-Suomesta Itä-Suomeen ja rajan taakse ei kuitenkaan riitä todistamaan, että se olisi kokonaisuudessaan Länsi-Suomesta lähtöisin. Länsisuomalaisen runouden suhde virolaiseen vaatii vielä huomiotamme. Todistettavaa yhteyttä Viron ja Länsi-Suomen välillä on kyllä muutamiin Kalevalanaiheisiinkin kertomarunoihin nähden, jotka ovat Länsi-Suomesta Itä-Suomen ja Inkerin kautta vaeltaneet Viroon. Mutta ainoankaan virolaisen runon ei ole vielä todettu päinvastaista suuntaa kulkeutuneen ympäri Suomenlahden Savoa lännemmäksi. Pohjois-Viron rannikolle voi joitakuita runoja osoittaa siirtolaisten mukana joutuneen yli meren Suomenlahden itäiseltä rannikolta, mutta ei läntiseltä, jonne ei virolainenkaan laulu ole enää kristillisenä aikana ulottunut. Joitakin jälkiä aikaisemmasta virolaisesta vaikutuksesta Länsi-Suomessa saattaa kenties vielä löytää, mutta suurinta varovaisuutta ja pidättäväisyyttä on päätelmissä noudatettava.

Kysymys syntymäajasta.

KKys I s. 133—92; FFC 53 s. 63—92; KRH s. 826—35. Niemi, Suomi IV 19; Salminen, KSVK 9 s. 52—76, Suomi V 7, 8.

Se käsitys, että Kalevalan karjalaisuus ja runojen ikivanhuus olisivat kuuluneet yhteen, on erheellinen. Päinvastoin on Lönnrot ensimmäisenä asettanut aikarajan runojen tutkimukselle olettaessaan niiden syntyneen „Permian vallan aikana". Sen karjalaisheimon haaran, jota sanotaan bjarmeiksi, hän arveli siirtyneen Vienanjoen suulle 6:nnella

tai 7:nnellä vuosisadalla. Ahlqvist, jolla oli se harhaluulo, ettei inkerikoilla ole tavattu runoja, väitti heidän esi-isäinsä eronneen karjalaisten pääheimosta jo ennen kuin runolaulu tämän keskuudessa oli syntynyt, minkä hän kuvitteli tapahtuneen Pohjanlahden ja Vienanmeren välisellä alueella skandinaavisesta vaikutuksesta. Myös italialainen D. Comparetti määrää ajan, jolloin suomalainen runomitta muodostui, viikinkiretkien eli vuosien 800 ja 1000 väliseksi. Loitsurunoudesta kehittyen olisi kertomarunous vasta vuoden 1000 jälkeen ilmaantunut.

Toiselta puolen on Kalevalan aiheiden syntymäajan yrittänyt mahdollisimman kauas taaksepäin siirtää Kalevalan yksipuolisen karjalaisuuden ensimmäinen epäilijä Castrén. Jos Kalevalan runot olisivat syntyneet vasta bjarmien vallan aikana, niin on vaikea ymmärtää, miksi ne sittemmin olisivat levinneet yli koko Suomen, vieläpä Viroon, jonne bjarmilaisajan vaikutus ei ainakaan ole voinut ulottua. Yhtälaisia lauluja Castrén oli tavannut myös kaukaisemmilla suomensukuisilla kansoilla, jotka eivät ole mitenkään voineet käydä laulunopissa karjalaisten luona. Hän luuli löytäneensä muutamia suomalaisugrilaisia, jopa uralaltailaisia perintätarinoita; toisten sitävastoin hän selitti syntyneen vasta suomalaisella maaperällä.

Julius Krohn koetti yksityisten runojen yksityiskohtaisella tutkimuksella selvittää niiden syntymäaikaakin. Eikä hän ajanmääräyksissäänkään ole ollut yksipuolinen. Toiselta puolen hän olettaa Vienan läänin laulajille ominaisten runomuodostusten syntyneen vasta Isonvihan jälkeen, jolloin laulutaitoinen väestö sinne muutti Suomen puolelta. Toiselta puolen hänkin pyrki kauas hämärään muinaisuuteen olettaessaan Luomisrunon pohjana olevaa tarua yhteiseksi koko uralaltailaiselle sukukunnalle. Vertailevaan runotutkimukseensa Julius Krohn on koettanut sovittaa kielitieteen tuloksia lainasanojen ikää määriteltäessä. Esim.

germaanisia taruaiheita hän olettaa lainatun runsaimmin skandinaavisia lainasanoja vastaavalta ajalta (400—1000 j.Kr.), joka hänestä näyttää voitavan jakaa kahteen jaksoon.

Myöhemminkin on yritetty määrätä runon ikää sen vieraan esikuvan avulla, josta se voisi olla mukailtu. Mutta sitä tietä ei ole päästy aivan kauas taaksepäin ajassa. Tällainen ajanmääräys vaatisi, että esikuvana ja mukaelmana rinnastetut olisivat todella yhteen kuuluvia, eivätkä vaan näennäisesti yhtäpitäviä, ja että oletetun esikuvan ei ainoastaan syntymisaika, vaan myös myöhäisin mahdollinen leviämis- ja lainaamisaika olisi tiedossa. Yhteyden tulisi myös olla suoranaisen, sillä jos se riippuu yhteisestä lähteestä, on mahdollinen laina yhteisestä esikuvasta voinut tapahtua vielä sen jälkeen kuin kosketuksen mahdollisuus verrattavien välillä on lakannut. Niin on laita muutamain islantilaiselle ja suomalaiselle kansanrunoudelle yhteisten tarujen. Ehdottomasti varmaa katolisen ajan takaista lainaa ei runoissamme vielä ole onnistuttu osoittamaan. Sitä paitsi ovat sankarirunomme osoittautuneet aivan harvinaisessa määrässä omintakeisiksi aiheiltansa, niin ahkerasti ja tunnollisesti kuin niitä onkin yritetty verrata toisten kansojen lauluihin.

Runojen ikää voi myös määrätä niiden sisällyksen avulla. Kalevalan runoissa on osoitettavissa aiheita ja piirteitä, jotka johtavat pakanuuden rajan taakse. Mutta muistettava on, että muistoja pakanuudesta on voitu säilyttää vielä jonkin aikaa kristillisellä puolen aikarajaa ja vasta silloin pukea runomuotoon.

Kristinuskontakainen ajanmääräys saataisiin kyllä, jos onnistuttasiin osoittamaan Länsi-Suomelle ja Virolle yhteisiä runoja, jotka eivät ole selitettävissä Itä-Suomen ja Inkerin välittämän lainan eivätkä yhteisen skandinaavisen

esikuvan avulla. Että suoranaisen yhteyden vielä vallitessa on voinut olla yhteisiä lauluja, osoittaa suomalaisen ja virolaisen runon rakenteen samuus. Runomitta on todennäköisesti muodostunut eteläpuolella Suomenlahtea, josta Länsi-Suomen asutuskin on tullut, mahdollisesti lättiläisen vaikutuksen alaisena, kuten Niemi on koettanut osoittaa.

Mutta voisihan olettaa vanhan runoutemme olemassa oloa jo yhteissuomalaisena aikana ja tällä edellytyksellä selittää virolaisille, länsisuomalaisille ja karjalaisille yhteisiä runoja yhteissuomalaiselta ajalta periytyviksi. Paraana todistuksena runolaulun alkuperäisyydestä muillakin kuin virolaisilla ja länsisuomalaisilla olisivat toisille Suomen heimoille ominaiset runot, joita ei voisi epäillä lainatuiksi tai myöhäsyntyisiksi.

Tässä suhteessa odottaisi eristetyimmän karjalaisasutuksen Tverin läänissä jotakin huomattavaa tarjoovan. Mutta sieltä, kuten mainittu, on saatu aniharvoja runoja, nekin Suomesta aikoinaan mukana tuotuja lainoja. Suomen puolelta Aunuksen kautta levinnyttä on myös se vähä, mikä vepsäläisillä on tavattu vanhaa runoa; mikään ei viittaa omintakeiseen kalevalaiseen runoiluun.

Länsi-Inkerissä asuvat vatjalaiset ovat naapureiltaan saaneet sekä suomalais- että virolaisperäisiä runoja. Niitä laulaessaan ovat he voineet joitakuita uusia säkeitä sepittää. Etenkin häärunoihin on helposti tullut tilanteen aiheuttamia lisäyksiä. Kertomarunoja, joita ei muualta Inkeristä tunneta, on löytynyt vain yksi, joka esittää kestityksen viemistä veljen haudalle; silläkin on vastineensa Viron puolella (Weske, Eesti rahva laulud I 2, 3).

Vatjalaisten runojen ohella Väinö Salminen on eritellyt myös Inkerin muiden heimojen laulutapoja tutkiakseen, missä määrin runovarat ja runomuodot riippuvat heimollisista, eivätkä maantieteellisistä suhteista. Runojen run-

saus on paljon suurempi vanhemmilla asukkailla, inkerikoilla, kuin myöhemmin Suomesta muuttaneilla äyrämöisillä ja savakoilla. Tämä ei kuitenkaan vielä todista muuta kuin että kreikanuskoinen lukutaidoton väestö on kauemmin säilyttänyt runoja kuin luterinuskoinen lukutaitoinen, jolta ensinmainittu ne on aikoinaan voinut saada, kuten itse joskus tunnustaakin. Tärkeämpää olisi todeta eri heimojen laulaneen samaa runoa eri tavalla sekä toisin kuin maantieteelliseen asemaan nähden odottaisi. Tähän saakka on todettu vain laulutavan riippuvaisuus laulupaikasta. Länsi-Inkerin vatjalaiset, inkerikot ja suomalaiset, Keski-Inkerin sekä Pohjois-Inkerin inkerikot, äyrämöiset ynnä savakot noudattavat yhtäläisesti näiden laulualueiden suuresti toisestaan eriäviä laulutapoja. Muuta poikkeusta maantieteellisestä järjestyksestä on vaikea havaita kuin se, mikä johtuu Europaeuksen Runosepän vaikutuksesta lukutaitoisiin luterilaisiin. Nämät ovat kirjasta opittuaan muka oikeamman muodostuksen voineet unohtaa paikkakunnallisen laulutavan, jonka lukutaidottomat kreikanuskoiset ovat säilyttäneet.

Kysymys vanhan runomitan käytöstä yhteissuomalaisena aikana liittyy läheisesti kysymykseen säännöllisen runomitan synnystä naapurikansoilla ja edellyttää myös vanhan runosävelmän selvitystä. Viisitahtinen suomalainen lienee muodostunut nelitahtisesta virolaisesta. Molemmat ovat nähtävästi levinneet, samoinkuin eritahoiset runotkin, toinen Länsi-Suomesta Itä-Suomen kautta Inkeriin, toinen Virosta Inkerin kautta Itä-Suomeen, esiintyen edellinen enemmän Keski-Inkerissä, jälkimmäinen paremmin Länsi-Inkerissä.

Historiallisiako vai tarullisia?

KKys I s. 192—229; FFC 53 s. 93—131; KRH s. 836—44.

Vielä suuremmassa määrin kuin kysymykset Kalevalan runojen kotipaikasta ja syntymäajasta on tutkijain mieltä askarruttanut kysymys, perustuvatko ne historiallisiin tapahtumiin vai mielikuvituksen luomiin taruihin. Tähän kysymykseen on kiinteästi liittynyt toinenkin: ovatko Kalevalan päähenkilöt, Väinämöinen ja Ilmarinen, olleet sankareita vai jumalia, joina Agricola Psalttarinsa esipuheessa heitä esittää.

Porthanista lähtöisin on se käsitys, että he olivat sankareja, jotka kuoltuansa korotettiin jumalien joukkoon. Tähän historialliseen käsitykseen olivat yhtyneet, kuten mainittu, v. Becker, Lönnrot sekä Gabriel Rein; viimeksimainittu selitti Väinämöisen taisteluissa Pohjolan asukkaita vastaan kuvastuvan niiden sotien, joita suomalaisten maahan tullessaan täytyi käydä lappalaisia vastaan.

Vanhan Kalevalan esipuheen luonnoksessa Lönnrot yhtyen Reiniin puhuu runojen „historiallisesta totuudesta" ja jakaa kertovaiset runot historiallisiin ja synnyntärunoihin, „jotka myös alusta lienevät historiallisia olleet". Mutta Mehiläisessä 1839, sijoittaessaan runojen synnyn Vienajoen seuduille, hän arvelee joen suupuolella, Pohjolassa, asuneen, ei lappalaisia, vaan jonkin eri lahkokunnan suomalaisia. Hän on huomauttanut koko elämänlaadun Pohjolassa paljon eroavan Lapin niin nykyisestä kuin arvattavasti muinaisestakin elämänlaadusta.

Tämän huomautuksen Castrén mytologiassaan myönsi oikeaksi, mutta osoitti Kalevalassa sellaisiakin kohtia, joiden mukaan Pohjolassa on käytetty poroa ja puhuttu lapinkieltä. Näennäisen ristiriidan hän selitti johtuvan Poh-

jola-käsitteen epämääräisyydestä asukkaitten kansallisuuteen nähden.

Suomalaisten ja lappalaisten välisen vastakohdan väitti vielä Ahlqvist kuvastuvan Kalevalassa. Hän ei kuitenkaan nähnyt sen yksityisissä sankareissa historiallisia olioita, vaan ihannekuvia kansan oman luonteen eri puolista. Myös Comparetti oli sitä mieltä, että suomalaisten naapurikansoista ainoa runoissa esiintyvä ovat lappalaiset. Mutta näiden ja suomalaisten välisen taistelun hän selitti henkiseksi loitsintakilpailuksi. Väinämöisen ja Ilmarisen hän käsitti runollisiksi loitsijain tyypeiksi, joista toinen edusti tietäjää, toinen taitajaa.

Yhtäläisen ajatuksen oli jo v. 1838 lausunut Fabian Collan osoittaessaan, etteivät lappalaisvainot voineet väkevämmiltä ja edistyneemmiltä suomalaisilta vaatia niin suuria ponnistuksia, että juuri ne, edellä etevämpien kanssa käytyjen taistelujen, olisivat voineet kohottaa kansallistuntoa sankarien ja urostöiden sarjassa ilmenevän voiman kautta. Mutta suomalaiset olivat tottuneet pitämään pohjoisia naapureitaan mestareina loitsutaidossa; alituiset taistelut näitä vihollisia vastaan, joita kuviteltiin käydyn etupäässä sanan voimalla, saivat vielä suuremman *moraalisen* merkityksen sulautuessaan aikaisempiin taruihin jumalain ja ihmisten taisteluista pahoja henkiolentoja vastaan.

Sen selityksen sijalle, että Kalevalan perusaiheena olisi hyvän ja pahan vastakohta, tuli luonnontarullinen teoria valon ja pimeyden, päivän ja yön, kesän ja talven vastakohdasta, pysyen pitkän aikaa yleisesti tunnustettuna. Huomattavin sensuuntainen julkaisu oli Eliel Aspelinin v. 1881 kirjoitettu „Pohjola ja Kalevala". Tätä selitystapaa on myös Julius Krohn etupäässä käyttänyt, vaikka hyvin varovasti menetellen. Kuitenkaan ei hän tahtonut runoiltamme kokonaan kieltää historiallista pohjaa. Vii-

meisenä on luonnontarullista käsitystä edustanut E. N. Setälä tutkimuksissaan Kilpalaulannasta ja Sammosta.

Julius Krohn ei kuitenkaan pitänyt Kalevalan runoista etsimiään taruja suomalaisina, vaan muualta lainattuina. Siinä kohden hän vaistomaisesti tajusi sen erotuksen, joka on olemassa tarullisten ja historiallisten aiheiden välillä. Edelliset mielenkuvituksen luomat ovat enimmiten useilla kansoilla yhteiset, jälkimmäiset todellisemmalla pohjalla liikkuvat ovat kullakin kansalla erikoiset. Tämä näkökohta tuli yhä enemmän esille, mitä vähempään Julius Krohnin vertailua varten keräilemistä aineksista lainojen osoittamiseksi todella kelpoiset supistuivat. Sitäpaitsi kävi epäilyksen alaiseksi, olisiko oletetuissa ulkomaisissakaan esikuvissa mitään luonnonilmiöitä kuvaavia taruja. Lainatut ainekset osoittautuivat kristillisten legendojen, länsieurooppalaisten balladien, yleiseen taikauskoon perustuvien tarinoiden tai kaikkialle levinneitten satujen aiheiksi.

Historiallisia aiheita etsin ensialuksi isävainajani viittausten mukaan Lemminkäis- ja Kullervorunoista. „Kalevalan runojen historiassa" oletin Ahdin ja Tieran meriretken kuvastavan sitä seikkailuhenkeä, joka teki Suomenlahdenpohjan ynnä Laatokan karjalaiset tunnetuiksi ja pelätyiksi 1100- ja 1200-luvuilla. Näiden karjalaisten vielä talttumattoman mielialan käsitin ilmenevän myös Kaukomielen runossa, joka Kalevan pojan olutjuomingeissa miehen surmattuaan pakenee Saareen, missä hurjastelee naisten kera. Mainituksi Saareksi arvelin Retusaarta (nyk. Kronstadtia), johon niinikään sovitin Kultaneidon taonnassa esiintyvän kuvauksen saroin jaetuista Saaren maista. Samoille seuduille sijoitin vielä Kalervon ja Untamon keskinäisen vainon, jonka samoinkuin isävainajani selitin ruotsin- ja venäjänpuolisten karjalaisten väliseksi rajariidaksi.

Mutta todettuani länsisuomalaista vaikutusta Kullervorunoissa rupesin epäilemään Kullervon ja Untamon riidan

karjalaista syntyperää ja koetin hakea tapausten paikkaa Lounais-Suomesta, jossa on ollut vanha Untamalan seurakunta, nykyisin kylä Laitilassa.

Nojautuen Agricolan tiedonantoon ruotsinkielisistä luotolaisista, jotka ennen (varsinais)suomalaisia tulivat kristityiksi ja saivat kokea vihollisuutta pakanallisten naapuriensa puolelta, oletin saman vastakohdan ilmenevän myös Lemminkäisen retkessä Luotolaan sisarensa ja lankonsa luokse, jotka tarjoovat hänelle käärmeolutta ja jotka hän sen johdosta surmaa miekallaan. Lemminkäisrunon siirryttyä Länsi-Suomeen, joutui myös Ahdin meriretken ja Kaukomielen seikkailujen sijoittaminen n.s. Karjalanpohjaan epäilyksenalaiseksi. Ahdin runossa markan ja penningin mainitseminen ei ainoastaan tilapäisenä sotasaaliina, vaan vielä kotoisena kätkönä, viittasi läheisempään suhteeseen Ruotsin kanssa. Saari, josta kevytmielinen Kaukomieli edelleen pakenee: syvemmälle Ruotsinmaata, keskelle Viron taroa, ei ollut etsittävä Suomen lahden pohjukasta, vaan Itämereltä.

Pitemmälle menemästä historiallisten aiheitten hakemisessa esti minua se vakiintunut katsantokanta, että Väinämöinen ja Ilmarinen olivat alkuansa jumaluusolentoja. Tosin havaitsin että heitäkin oli useissa runoissa esitetty ikäänkuin historiallisina henkilöinä. Mutta pysyen siinä käsityksessä, että Väinämöinen ja Ilmarinen olivat näihin runoihin myöhemmin siirtyneitä muutamista harvoista runoista, joissa voitiin selittää heidän esiintyvän jumalina, pidin näiden runojen historiallisuuden pelkästään näennäisenä.

Historiallisten runojen tunnusmerkkinä on mainittu, että niiden aiheet eivät ole kansainvälisiä. Sankarirunojemme harvinainen omintakeisuus on runolainoja etsittäessä ja pohdittaessa tullut yhä selvemmin näkyviin. Mutta olisihan ajateltavissa, että ne olisivat muodostuneet kotimaisen mielikuvituksen piirissä ilman muuta todellisuuden

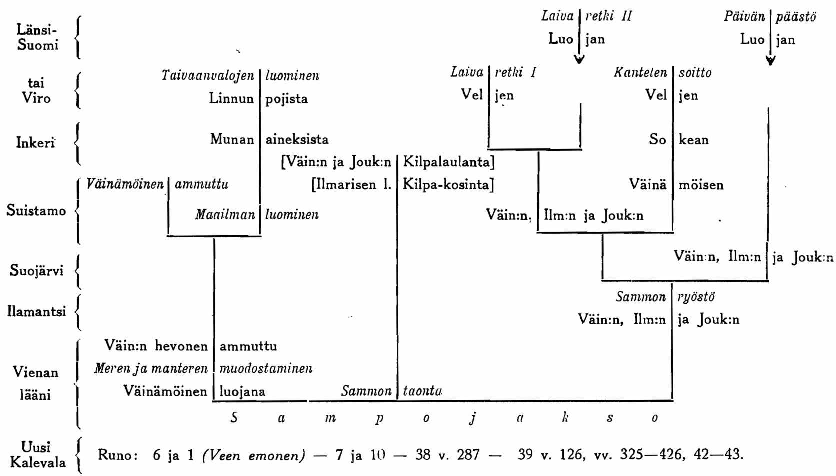
pohjaa, kuin minkä laulajan oma sisäinen ja ulkonainen näkemyspiiri tarjosi. Eikö sitäpaitsi olisi mahdollista, että vähäisestä aiheesta usean peräkkäisen laulajan sitä käsitellessä olisi kehittynyt laajakin runo pelkän mielikuvituksen avulla?

Mitenkä runoja ja niiden osia yhdistellessä on voinut syntyä uusiakin kokonaisuuksia, on Julius Krohn osoittanut; siitä on n.s. Aino-runo selvimpänä esimerkkinä. Tämän havainnon hän on yleistänyt olettamalla, että yksistään Vienan Karjalassa tavattavat uudet muodostukset ovat syntyneet siellä Isonvihan jälkeisenä aikana. Itse Sampojaksokin on hänen mielestään vasta tällä ajalla syntynyt Väinämöisen ammunnan ja Sammonryöstön yhteen liittyessä Kilpakosinnasta muodostetun Sammontaonnan välityksellä. Väinämöisen ammunnan isävainajani selitti Lemminkäisen surmarunon myöhemmäksi muunnokseksi.

Tähän suuntaan jatkaen oletin Sammonryöstön kokoonpannuksi Päivänpäästöstä ja Kantelen syntyyn kuuluvasta Laivaretkestä. Ottaen huomioon myös Väinämöisen ammuntaan kiintyneen Luomisrunon ja sen oletetun kehityksen saatoin Sampojakson tehdä havainnolliseksi seuraavalla sivulla olevalla taulukolla.

Niinikään yritin johtaa vienanpuoleisen Kilpakosinnan yksinkertaisesta inkeriläisestä ansiotyökosinnasta, johon oletin kahden virolaisen runon ainesta antaneen, selitellen runon vähin erin muuntuneen ja kasvaneen pitkällä matkallaan Virosta Inkerin kautta Suomen puolelle ja rajantakaiseen Karjalaan.

Hurtin ja Porkan kokoelmain avulla todentamani voimakas virolainen runovirtaus Inkerissä, joka osittain ulottuu Suomen puolellekin ja joka jatkuvassa sarjassa on synnyttänyt peräkkäisiä muodostuksia, houkutteli soveltamaan runon kehitystä selityksenä rohkeammin ja pitemmälle kuin olisi pitänyt.

Länsi-Suomi
tai Viro
Inkeri
Suistamo
Suojärvi
Ilamantsi
Vienan lääni
Uusi Kalevala
Laiva | retki II
Luo | jan
Päivän | päästö
Luo | jan
Taivaanvalojen | luominen
Linnun | pojista
Laiva | retki I
Vel | jen
Kantelen | soitto
Vel | jen
Munan | aineksista
So | kean
[Väin:n ja Jouk:n | Kilpalaulanta]
[Ilmarisen l. | Kilpa-kosinta]
Väinämöinen | ammuttu
Väinä | möisen
Maailman | luominen
Väin:n, | Ilm:n ja Jouk:n
Väin:n, Ilm:n | ja Jouk:n
Sammon | ryöstö
Väin:n, Ilm:n | ja Jouk:n
Väin:n hevonen | ammuttu
Meren ja manteren | muodostaminen
Väinämöinen | luojana
Sammon | taonta
S a m p o j a k s o
Runo: 6 ja 1 (Veen emonen) — 7 ja 10 — 38 v. 287 — 39 v. 126, vv. 325—426, 42—43.

Siirtäen runojen leviämisen yhteissuomalaisena aikana asutuksen mukana tapahtuneeksi on myös A. R. Niemi tätä selitystapaa käyttänyt.[1] „Synnyinseuduillansa Virossa ja siihen liittyvässä Inkerissä versoi laulu kotoisessa maaperässään moniväriseksi kukkaskedoksi. — Länsi-Suomessa, siihen luettuna Häme ja Pohjanmaa, jonne asutus on osaksi meren yli levinnyt siirtolaisuuden muodossa, vei halla kotoisen laulun hennon taimen jo heti alussa. — Onnellisimmaksi muodostui laulumme kohtalo kauimpana uuden sivistyksen rintamailta, Savon ja Karjalan harvaan asutuilla seuduilla." — Vanhat, yksinkertaiset runoaiheet joutuivat uudestaan kansan sulatusahjoon ja tulivat entistä ehompina ilmoille. — Koko heimon henkisen luomistyön tuloksena sukeutuivat kertovaiset Kalevalarunomme."

Pohjoisten alueitten laulajat ovat toisinaan pystyneet aikaansaamaan uutta kokoonpanemalla osia useammasta runosta. Niitä ei ole ainoastaan perätysten toisiinsa liitetty, vaan myös sisätysten, kuten Lemminkäisjaksossa. Isävainajani tutkimuksia jatkaessani saatoin osoittaa ne eri sankareja esittävät runot, joista tämä jakso on kokoonpantu. Yhdistämisen ovat aiheuttaneet etupäässä kolmen runon yhteiset piirteet:

Kaukomieli.	*Lemminkäinen.*	*Pätöinen poika.*
Juominkeihin Kalevan luo kutsuttuna.	Sukulaisiin Luotolaan epämieluisana.	Pitoihin Päivölään kutsumatta.
	Esteet tiellä.	Esteet tiellä.
Oluthumala aiheuttaa pitovierasten kaksintaistelun.	Käärmeolut aiheuttaa isäntäväen surman.	Loukkaus aiheuttaa pitovieraan kuoleman.
Surmaajan pako.		Pelastusyritys.

[1] Kalevalan selityksiä 1915—6 s. XV—XVI.

Näistä kolmesta sarjasta saattoi yksityinen laulaja miltei joka kohdalta mieleisensä piirteen valita, vieläpä ottaa yhtaikaa kahdesta sarjasta. Näin syntyi joukko vaihtelevia laulutapoja. Mutta huomattava on, ettei tässä ole minkäänlaista runon kehitystä tapahtunut, eikä myöskään eheätä kokonaisuutta.

Aino-runossa on epäilemättä kehitystä havaittavissa, jos seuraa sen eri osien ja kokoonpanojen vaihtelua Inkeristä Vienan Karjalaan, mutta siitäkään ei ole syntynyt johdonmukaista kokonaisuutta, ennenkuin Lönnrotin tasoitusten ja lisäysten kautta.

Useammankertaista peräkkäistä kehitystä olettaessani en ollut asettanut itselleni kysymystä, voiko yhä muuntelemalla ja lisäilemällä säkeitä syntyä täysin eheä runo, ja toiselta puolen, voiko todellinen runo syntyä muuten kuin kertakaikkisen luomistyön kautta.

Tältä kannalta katsoen muuttui käsitykseni muutamista Kalevalan päärunoista perinpohjin. Kieltämättä eheä ja johdonmukainen kokonaisuus on vienanpuoleinen Sampojakso, jos siitä erotamme Luomisrunon, ja samoin Kilpakosinta, jos erotettuamme jatkoksi liittyneen Kultaneidon taonnan sovitamme siihen etelämpänä säilyneen morsiamen lokiksi muuttamisen. Käsittämällä ne alkuperäisiksi kokonaisuuksiksi pääsee mutkikkaista vähittäisen kokoonpanon selityksistä.

Siten selvisi myös kysymys Väinämöisestä ja Ilmarisesta. Heidän oletettu jumaluutensa soveltui, kuten mainittu, vain muutamiin runoihin ja oli ylläpidettävissä ainoastaan mainitulla edellytyksellä, että he näistä runoista olivat kaikkiin muihin myöhemmin siirtyneitä alkuperäisempäin henkilöjen sijalle, mikä tosin pitää paikkansa muutamiin runoihin nähden, vaan ei useimpiin. Sitä vastoin

voidaan sankarikäsitys soveltaa heihin kaikissa runoissa, joihin he alkuperäisesti kuuluvat. Tätä käsitystä ja samalla runojen länsisuomalaisuutta puoltaa Väinämöisen ja Ilmarisen esiintyminen Joukahaisen, Kalevan, Untamon, Osmon, Kaukomielen, Ahdin ja Teurin ohella Länsi-Suomen vanhoissa henkilö- ja paikannimissä.

Runojen historiallisuus ja lounaissuomalaisuus kuuluvat läheisesti yhteen, sillä minnekään muualle kuin Lounais-Suomen rannikolle ja saaristoon ynnä siitä ulottuvalle Itämerelle ei voi sijoittaa Kalevalan tapauksia, mikäli ne on pidettävä todellisina. Molempiin hyvin soveltuu myös runojen kuvaamien olojen sijoittaminen pakanuuden loppuaikaan.

Toiselta puolen on runojen alkuperän siirtäminen yhteissuomalaiseen aikaan edellytyksenä uudemmilla karjalaisuuden puoltajilla. Myös luonnontarullinen selitys on helpommin sovitettavissa kaukaisen muinaisuuden hämärään kuin historiallisen ajan kynnykselle.

Ajanero ei ole vähempi kuin tuhannen vuotta, joten ei pitäisi olla mahdotonta päästä selville, kummalle puolen kertomarunomme ovat sijoitettavat. Muuta keinoa kysymyksen ratkaisemiseksi ei ole, kuin ottaa jokainen runo erikseen tarkastettavaksi. Voimme tämän tehdä siinä järjestyksessä kuin runot esiintyvät meille kaikille tutussa Kalevalassa. Koska esityksen suppeassa oppaassa tulee olla lyhyen, on jokaisen runon alussa viitattu laajempiin tutkimuksiin, joista tiedonhaluinen lukija voi saada yksityiskohtaisempia tietoja.

Alku- ja loppusanat.

UK 1: 1—102, 50: 513—620 < VK 1: 1—72, 32 Liite 1—29. MR s. 14—24, 88—94; Tunnelmarunojen tutkimuksia I; FFC 53 s. 131—6.

Kalevalan alkusäkeissä astuvat esille runojen laulajat. Eteläisillä alueilla esittävät nykyisin kaikkia runoja etupäässä nuoret neidot, jotka sitten vanhoinakin voivat niitä muistella. Pohjoisilla alueilla esittävät kertomarunoja enimmäkseen vanhat miehet. Edelliset laulavat kuorossa yhden kerrallaan ja vuorollaan johtaessa, jälkimmäiset kahden, joista toinen on päämiehenä, toinen säestäjänä.

Vienankarjalaisissa laulajan alkusanoissa laulaja kehoittaa kumppaniaan panemaan käden kätehen, sormet sormien lomahan, mutta todellisuudessa hän sitä ei tee. Tämä tapa tunnetaan Suomen puolelta, josta alkuruno on voinut tulla Vienan puolelle. Tätä päätelmää vahvistaa sana *kumppali,* joka on alasaksalainen ruotsinkielisten länsisuomalaisille välittämä lainasana. Vienan-Karjalan puhekielessä käytetään sanaa *toveri.* Huomattavat ovat myös yhdyssanat *kasvinkumppali,* joka soveltuisi paremmin nuorten keskiseen puhutteluun, ja *kielikumppali,* joka on väännös suomenpuoleisissa runoissa tavattavaa *koulukumppalia.* Vielä merkillisemmät ovat alkurunossa nimitykset *äitin poika* ja *vaimon poika,* puhekielen käyttäessä sanoja *emo* ja *nainen.* Vaimon pojaksi puhuttelee länsisuomalaisessa piispa Henrikin virressä kuningas Eerik hengellistä veljeänsä (SMR 38). Myös Neidon ja lohikäärmeen runossa tarkoittaa tämä nimitys hengelliseen säätyyn kuuluvaa (SMR 51).

Laulajan alkusanat ovat ilmeisesti keskiajan kouluteinien esittämiä, joiden vielä myöhempinä aikoina tiedetään kulkeneen ympäri pitäjiä virsiä laulamassa. Itse Lönnrotin mainitaan käyneen toverinsa kanssa täten opintoapua keräämässä.

Nuoriin laulajiin soveltuu myös kuulijain mainitseminen *kultaisiksi* ja *mielitehtoisiksi*, s.o. mielitietyiksi. Kulkijaelämään viittaa laulajan alkusanoissa ilmoitus, että runot ovat tien ohesta temmottuja, sitä kuvailevat myös useat „poloisen pojan" valitusrunot.

Loppusanoissa vienankarjalainen lukutaidoton laulaja sanoo kerivänsä virret ja panevansa kerän aitan parven päähän, joskus nimenomaan *kirjavakkaseen* säilytettäväksi. Myös vienanpuoleisen runolaulajan palkaksi pyytämät rahalajit: talari, äyri, tolppa ja (p)lootu, viittaavat Ruotsin vallan alaiseen ja aikuiseen Suomeen. Näitä kertomarunojen laulajien alku- ja loppusanoja on Lönnrot Vanhassa Kalevalassa sovittanut runoelmansa alkuun ja loppuun.

Lukuisat alasaksalaiset lainasanat sankarirunoissamme, mikäli niitä ei käy myöhempinä lisäyksinä syrjäyttäminen, tekevät todennäköiseksi, että näitäkin runoja on historiallisella ajalla muodostettu. Toiselta puolen on epäilemätöntä, että tämä on tapahtunut aikaisempain kansanmuistelmain perusteella ja vanhastaan käytetyllä runomitalla.

Pakanuudenaikaista runolaulua Suomessa voivat mahdollisesti valaista ne tiedot, joita meillä on germaanisesta sankarilaulusta. Saksalainen tutkija Walther A. Berendsohn[1] on viitannut siihen mahdollisuuteen, että vaikka sankarirunojemme aiheet ovatkin omaperäisiä, itse tapa laulaen esittää sankaritekoja juhlatilaisuuksissa osoittaisi germaanista vaikutusta, esim. kahdenlauluun nähden. Kreikkalainen kirjailija Priskos, joka v. 448 kävi lähettiläänä Attilan luona, kertoo, mitenkä ilta-aterian aikana, kun soihdut olivat sytytetyt, kaksi skyyttalaista, s.o. gootilaista, laulajaa astui kuninkaan eteen esittääkseen lauluja hänen urotöistään. Kahdenlaulusta anglosaksilaisen kuninkaan

[1] Der Stand der Kalevalaforschung (Germanisch-Romanische Monatschrift XIX s. 241—6).

hovissa mainitaan Widsith runoelmassa 7—8:nnella vuosisadalla.

Keskiajalla olivat Suomessa vanhat runot, kuten balladit Skandinaaviassa, kaikkien säätyjen yhteisenä ajanviettona. Vasta uudella ajalla jäi vanha runous yksistään talonpoikaisen kansan muistin varaan vetäytyen yhä syvemmälle sisämaahan, jonne se oli rannikolta asutuksen mukana levinnyt. Siirtolaisten mukana se vaelsi ulkopuolelle Suomen rajojenkin; lännessä Ruotsin ja Norjan välisiin metsäseutuihin, idässä Tverin lääniin asti Sisä-Venäjälle. Samoin on siirtolaisuus kuljettanut runoja Inkeriin 1600-luvulla. Isonvihan aikana muistellaan moniaiden Vienan Karjalan laulajasukujen muuttaneen Oulun läänistä. Tämä seikka voi selittää, mitenkä muutamain meritermien ohella kilpikonnia muodossa *kilpikainaloita* on voinut joutua käärmeitten ja sisiliskojen sekaan vienanpuoliseen kuvaukseen Lemminkäiselle tarjotusta oluesta (VLR 757).

Tavallisin runojen leviäminen oli kuitenkin se, että ne kulkeutuivat suusta suuhun, naapurista naapuriin, kylästä kylään, laulajien pysytellessä lähimmässä ympäristössään. Ei Ruotsin ja Venäjän välinen valtakunnanraja eikä Viron ja Inkerin välinen kieliraja ole runojen vaellukselle ollut esteenä. Tämä leviämistapa on selvimmin havaittavissa Virossa, missä moisioiden alustalaiset olivat „turpeeseensa kiinnitettyjä" ilman vapaata liikkumisoikeutta. Virolaisissa runoissa, jotka suurimmalta osalta näyttävät syntyneen länsirannikolla, voimme askel askeleelta seurata, miten runot vaeltavat itää kohti aikaansaaden sarjan peräkkäisiä muunnoksia runon säkeistössä. Edelleen, kuten mainittu, voimme seurata virolaisen runon kulkua yli Narvajoen ja kautta Inkerin Suomen puolelle jatkuvasti muuntelevin säkein.

Vaakasuoraksi kuviteltavan paikallisen leviämisen rinnalla on otettava lukuun myös pystysuora ajallinen leviäminen polvesta polveen periytymällä. Tämä jälkimmäinen on alkanut kullakin paikkakunnalla siitä hetkestä, jolloin runo on paikalle saapunut, ja siitä muodosta lähtien, joka runolla on saapuessaan ollut. Pystysuoralla linjalla syntyy yhtä hyvin kuin vaakasuoralla muunnoksia, joten runon kulkusuuntaan katsoen myöhemmällä paikkakunnalla on voinut säilyä alkuperäisimpiä piirteitä kuin aikaisemmalla alueella. Niin esim. Suomen puolelta Inkeriin kulkeutuneen Päivänpäästörunon kaunis loppu on säilynyt alkuperäisempänä Soikkolassa kuin Hevaalla, joka on kulkusuuntaan nähden aikaisempi alue.

Pitempiaikaista pystysuoraa periytymistä on Inkerin puolella savakkojen ja äyrämöisten runoissa, joita he ovat tuoneet siinä muodossa, kuin niitä on aikoinaan laulettu Savossa ja Kaakkois-Karjalassa. Ovatko Inkerikot tuoneet mukanaan runoja Laatokan eteläpuolitse saapuessaan ja onko vatjalaisilla ollut omaperäisiä runoja ennen runojen vaakasuoraa vaeltamista toiselta puolen Suomesta toiseltapuolen Virosta, mikä on voinut tapahtua sekä ennen että jälkeen Suomesta tulleiden siirtolaisten saapumisen, on vielä kysymyksenalaista. Toistaiseksi on epätietoista, onko vanha runomittakaan yhteissuomalainen. Todennäköisesti se on ollut olemassa, ennenkuin virolainen siirtolaisuus Lounais-Suomessa lakkasi. Sen mukana on tainnut tulla runoja, joita jokunen mahdollisesti voi löytyä säilyneidenkin joukossa. Siinä tapauksessa voisi joku lounaissuomalainen runo siirtolaisten mukanaan tuomana johtua pystysuorassa linjassa vastaavasta virolaisesta.

Kysymys vaakasuoran ja pystysuoran linjan keskinäisestä suhteesta ei rajoitu suomalaiseen kansanrunoon. Se on nykyänsä pohdinnan alaisena kansansatujenkin alalla, jolla Grimm-veljesten käsitys satujen indogermaa-

nisesta eli indoeurooppalaisesta alkukodista on uudelleen otettu esille. Toisille kansoille, kuten suomalaisille, oletetaan edelleen satujen tulleen vaakasuoran maantieteellisen vaelluksen kautta. Mutta indoeurooppalaisen sukukunnan arvellaan näitä säilyttäneen pystysuorana perintönä, josta jokainen sen jäsen on muodostanut kotoiset tyyppinsä.[1]

Sisällyksen puolesta on tosin vielä vaikeampi sovittaa satuja indoeurooppalaisten yhteisaikaan ulottaen sen ajan uudempaan kivikauteen asti kuin sankarirunojamme yhteissuomalaiseen aikaan. Mutta pohjimmaltaan koskee kysymys tyyppikriteeriota. Tosiasia on, että jokaisella paikkakunnalla on oma laulu- ja kertomatapansa, minkä Julius Krohn on ensin todennut suomalaisissa runoissa. Kysymys koskee näiden paikkakunnallisten tyyppien keskinäistä suhdetta, missä määrin niiden suurempi tai vähäisempi yhtäläisyys riippuu maantieteellisestä läheisyydestä tai etäisyydestä, jolle Julius Krohn on pannut pääpainon, ja missä määrin kansatieteellisestä sukulaisuudesta, sekä kuinka pitkälle ajassa taaksepäin jälkimmäisen vaikutus on todettavissa. Viimeksimainittua vaikutusta voidaan jonkinverran osoittaa esim. 1200-luvulla Siebenbürgeniin muuttaneiden saksalaisten saduissa, mutta yleensä on heidän sadustonsa sisällykseen ja muotoon nähden yhtäläistä kuin samoilla seuduin asuvain unkarilaisten, romaanilaisten ja slaavilaisten. Suomalaisten runojen leviämistä siirtolaisten mukana emme voi seurata uuden ajan taakse. Pääasialliseksi pohjaksi runojemme tutkimukselle jäävät nykyisten muistiinpanojen edustamat eri paikkakuntien laulutavat, joiden maantieteelliset suhteet saavat ratkaista

---

[1] Tämän suunnan edustaja, ruotsalainen C. W. von Sydow käyttää nimitystä ökotyp (kreikkal. oikos = koti).

kysymyksen. Tätä varten ei ole ainoastaan jokaista runoa erikseen tutkittava, vaan myös jokaista säettä tai oikeammin säeparia. Vasta sitten kuin miljoonan ylittävästä toisintosäkeitten luvusta joka ainoa on synnyltään, paikaltaan ja alkumuodoltaan selvitetty, voi sanoa runojemme tutkimuksen päättyneen.

Luomisruno.

UK 1: 103—244, 289—344 < *VK 1: 73—112, 270—315* < *AK 1: 77—113*. SMR 1; KSVK 10 s. 1—25; KKys II s. 1—26; FFC 75 s. 6—11; FUF IV s. 11—9; KRH s. 357—9, 190—213, 791—4. Okkonen KSVK 1 s. 123—37; Niemi KSVK 9 s. 38—51; Salminen KSVK 9 s. 57—65, Suomi V 8 I s. 190—3.

Suomalaisen luomisrunon alkuperäinen sisällys on ollut seuraava.

Mereen laskeutuneesta ilman immestä ja meritursaasta tai ikiturilaasta syntyy Väinämöinen, maattuaan emon kohdussa 700 vuotta eli 9 uroon ikää. Pesän sijaa etsivä sotka luulee Väinämöisen merestä nostamaa polvea mättääksi, munii kultaisen munan ja asettuu sitä hautomaan. Väinämöisen liikuttaessa kuumenevaa polveansa, muna vierähtää veteen ja särkyy 6—8 kappaleeksi, Väinämöisen sanan voimalla syntyvät munan kuorista maaemä ja taivas, valkuaisesta päivä, ruskuaisesta kuu, kirjavaisesta tähdet (SMR 1).

Myöhemmässä kansanlaulussa on runo katkennut kahtia. Edellinen Väinämöisen syntymistä esittävä osa on säilynyt Gananderin julkaiseman Lapsensynnytysloitsun johdantona. Siinä mainittu aikamäärä, 30 kesää, on eksynyt Kyykäärmeen synnyn sodankuvauksesta (SMR 77 F). Useamman kerran on kertomus Väinämöisen vanhemmista säilynyt Yhdeksän taudin synnyn johdantona.

Jälkiosa on pohjoisilla runoalueilla tullut sovitetuksi moniosaiseen Samporunoon sille kohdalle, missä Lappalaisen ampuman hevosen selästä mereen suistunut Väinämöinen ajelehtii 6 vuotta, 7 kesää muodostellen merta ja mannerta (SMR 7 I). Yhdessä Ilomantsin toisinnossa on tallella Väinämöisen syntyyn kuuluva määräaika, 9 uroon ikää eli 700 vuotta, jälkimmäinen kuitenkin 7 seilauskesän muuntamassa muodossa: 107 kesää. Munan 6—8 särkyneestä kappaleesta on Vienan puolella aiheutunut tarpeettomasti monistettu luku itse munille: kuusi kultaista munaa ja seitsemäs rautamuna. Muunnoksen muotoon on vaikuttanut viikon päivien arvoitus: pesässä kuusi munaa, seitsemäs rautamuna (FFC 26 s. 95).

Alku-Kalevala esittää Väinämöisen ammuntaan liittyneen jälkiosan runoa ilman mainittavia muutoksia. Vanha Kalevala alkaa Väinämöisen syntymisellä Gananderin mukaan. Sitten seuraa erään vienanpuoleisen toisinnon kuvaus, kuinka hän yöllä syntyneenä menee päivällä pajaan ja takoo hevosen, jolla lähtee merta pitkin ajelemaan, joutuen lappalaisen väijyksiin. Väinämöisen *yöllä* syntymisen, joka pajaan menon yhteydessä on Ilmariselta tai nimettömältä sepältä lainattu, on Lönnrot vielä vanhassa Kalevalassa muuntanut *yksin* syntymiseksi ja sovittanut Väinämöisen syntymisen kuvauksen edelle, lisäten öitten ja päivien yksin ilmestymisen Vellamon neidon onginnan toisinnosta, jossa Väinämöinen valittaa yksinäisyyttään.

Uudessa Kalevalassa on Lönnrot irroittanut Lappalaisen ammunnan Luomisrunon yhteydestä, mutta jättänyt jäljelle tähän kuuluvan meren ja manteren muodostamisen, siirtäen sen maailman luomisen jälkeen. Molemmat tehtävät on hän antanut ilmasta veteen laskeutuneelle immelle, arvellen Väinämöisen kansanrunossa tulleen alkuperäisemmän *veen emosen* tilalle. Isäksi Väinämöiselle hän on

ottanut tuulen Yhdeksän taudin synnystä (SMR 61). Väinämöisen syntymisen hän esittää vasta runon lopussa.

Kansanomainen käsitys Väinämöisen vanhuudesta, joka ilmenee hänen alituisessa mainesanassaan *vanha,* on Luomisrunossa paisutettu kuvitteluksi, että hän jo syntyessään on ollut tavattoman vanha ($700 = 9 \times 77\,^7/_9$ vuotta).

Runon pääajatukset: yliluonnollisen sukuperän ja maailman luomisen omistaminen kansallissankarille, ei edellytä enempää kuin mitä muillakin kansoilla on omintakeisina kuvitelmina tavattu. Vieraaseen vaikutukseen, vieläpä kristilliseen viittaavat kuitenkin liikkuminen vetten päällä ja luominen sanan voimalla. Myös sijaa etsivä lintu on saattanut aiheutua raamatullisesta vedenpaisumuskertomuksesta. Mielikuva maailman munasta on voinut kulkeutua klassillisesta ja itämaisesta muinaisuudesta keskiajan kirja- ja muistitiedon välityksellä.

Sekä alku- että loppuosassa runoa on sanoja, jotka viittaavat runon länsisuomalaiseen alkuperään. Väinämöisen isän maininnat *tursaaksi* tai *turilaaksi* ovat yhdistettävissä muinaisskandinaavisiin sanoihin *thurs* 'jättiläinen' ja *troll, trull* 'jättiläisen tai kääpiön kaltainen hiisi'. Sana *luuli* on epäkarjalainen, jonka vuoksi sen sijalle on toisinaan asetettu *toivoi;* edellisen alkuperäisyyttä vahvistaa siitä äänteellisesti vääntynyt *kuuli* (polvensa palavan).

Suomalaisesta Luomisrunosta riippumatta on Virossa sepitetty runo taivaankappalten synnystä, jota nuoret neitoset ovat kiikulla laulaneet (ERL I 2). Pääskynen, päivänlintu, kaunis *(ilus)* lintu, jolla on punainen kuvun, keltainen vatsan ja sininen pyrstön alusta, etsii maata muniakseen, pensasta pesiäkseen. Lentää meidän lepikköaitauksemme; siellä on kolme pensasta: punainen, sininen ja kullankarvallinen, minkä viimein valitsee. Alkaa tehdä pesää, munii kolme munaa, joita hautoo kolmatta kuuta.

Verisulille kasvaneet poikaset pääskynen jakelee, pannen yhden päiväksi paistamaan, toisen kuuksi kumottamaan, kolmannen tähdeksi taivaalle.

Virolaisen runon syntyminen nuoren neitosen mielikuvituksessa on helposti ymmärrettävä. On ollut auringonlaskun aika, jolloin punainen, sininen ja keltainen väri on vaihdellut sekä taivaalla että heijastuksena maan pinnalla. Kiikun ylitse on pesälleen lentänyt pääskynen, joka altapäin katsottuna myös näyttää kolmiväriseltä. Yht'aikaa laskevan auringon kera on näkynyt kohoova kuu ja pilkoittava ehtootähti. Kaikki tämä yhdeksi tunnelmaksi sulautuneena on voinut synnyttää soman runon, jossa voi osoittaa muutamia yhtäläisiä piirteitä suomalaiseen Luomisrunoon verraten.

Tämä yhtäläisyys on saanut aikaan virolaisen runon ja suomalaisen runon jälkiosan yhteensulautumisen Länsi-Inkerissä. Siellä pääskyläinen päivälintu, iloisa(!) tai ihana ilmanlintu, etsiessään maata muniakseen löytää merestä kolme mätästä: punaisen, sinisen ja kellankarvallisen (tai vain yhden mättään), munii kolme munaa (tai vain yhden munan), jotka (tai jonka) tuuli vierittää veteen. Itkien(!) pääsky juoksee(!) seppolaan, jossa teettää haravan, ajaakseen meren kokoon. Löytämänsä valkuaisen panee päiväksi, ruskuaisen kuuksi ja muut muruset tähdiksi.

Tähän sekamuodostukseen ovat antaneet lisiä virolaiseen Pääskysen runoon välistä johdannoksi liittynyt Omenapuun runo, jonka ainoan omenan tuuli vierittää veteen, sekä Laivassa surmatun ja sisaren merestä haravoiman veljen runo (K:tar III^3 115). Jälkimmäinen sekä Annikaisen ja Kestin runo (SMR 27) ovat edelleen vaikuttaneet Karjalan kannaksella. Siellä pääskynen munii laivaan, jonka tuuli kallistaa. Loppuun on taivaanvalojen synnyn sijalle voinut liittyä kuvaus Saaren synnystä ynnä Saaren neidon kosinnasta (K:tar I 200); saaren synty kuuluu runoon

kultineen ja verkatorvineen kulkeneesta Kullervosta Kalervon pojasta, jolta muru kultaa putoaa meren mutaan.

Aikaisemmin olen koettanut selittää myös pohjoisilla karjalaisalueilla lauletun Luomisrunon kehittyneeksi virolaisesta Pääskysen runosta inkeriläisten muunnosten välityksellä. Myöhempi kokemukseni on pannut minut epäilemään tätä mahdollisuutta. On selittämätöntä, mitenkä virolainen haudottujen poikien asettaminen taivaankappaleiksi olisi Länsi-Inkerissä voinut itsestään vaihtua taivaanvalojen syntymiseksi särkyneen munan osista ilman toisen runon vaikutusta. Sitäkin vaikeampi on sekavasta inkeriläisestä kokoonpanosta johtaa yhtenäistä virolaista runoa. Inkeriläinen runo ei mitenkään voi olla suomalaisen ja virolaisen runon välimuodostus, se on selvästi niiden sekamuodostus, kuten myös kolmen munan ja munan ainekden yhdistäminen osoittaa.

Vielä on ajateltavissa, että pohjoisten karjalaisalueitten Luomisruno ja virolainen Pääskysen runo olisivat johtuneet jostakin aikaisemmasta yhteisestä alkumuodosta. Okkonen arvelee edellisen edustavan alkuperäisempää kantaa, jälkimmäisen myöhempää ja kehittyneempää astetta, mihin on kuvia ja piirteitä antaen vaikuttanut esityspaikka ja -tilaisuus ynnä tyttömäinen haaveilu. Samoin Salminen selittää virolaisen runon saaneen uudenaikaisen leiman sen johdosta, että se pisimmän ajan on säilynyt neitojen laulamana kiikkulauluna. Niemi on taas sitä mieltä, että runo on alkuansa ollut nuoren neitosen mielikuvituksen huoletonta leikittelyä kuvilla ja sanoilla, joka vasta suomenkarjalaisten mieslaulajain yhdistämänä Väinämöisen ammunnan jälkiosaksi sai tarullisen värityksensä.

Toisiaan vastaavat säkeet suomalaisessa ja virolaisessa runossa eivät kuitenkaan ole senlaatuisia eivätkä siinä määrin yhtäpitäviä, etteivät olisi voineet erikseen muodostua eri tahoilla.

Suomalainen Luomisruno on syntynyt Länsi-Suomessa sankariajan perintämuistojen ja kristinuskon vaikutusten vaiheaikana. Väinämöisen isän maininnat alkuliitteineen: *mertursas* ja *ikiturilas* yhdistävät sen Kalevalan 42. runossa esiintyvään *Ikutursoon*, jonka tulemme tuntemaan raamatullisen alkusyvyyden vastineena.

Sampsa Pellervoisen kylvö.

UK 2: 1—42 $<$ *VK 24: 61—96* $<$ *AK 12: 310—53*. SMR 13, 67; SSL s. 53—6; FFC 67 s. 144—6; FUF IV s. 231—48; KRH s. 753—69.

Uuden Kalevalan toisen runon alussa kerrotaan, kuinka Väinämöinen noustuaan merestä selälliselle ja puuttomalle saarelle panee Sampsa Pellervoisen puita kylvämään.

Alku-Kalevalassa, samoinkuin vielä Vanhassa Kalevalassa, oli Sampsan puitten kylvö Sammon ryöstön jälkeen liitettynä. Kun Sampo oli kannettu Väinämöisen veneestä terheniseen saareen, niin mainitaan (kenen?) makaamisesta keskellä ketoa jyväparkan parmaalla, jonka jälkeen Väinämöinen kehoittaa Sampsaa maita kylvämään.

Sampsan tai oikeammin Sämpsän runosta oli Lönnrotin käytettävänä vain Puitten syntyyn eksyneitä katkelmia. Täydellisin kappale saatiin vasta Gottlundin jälkeenjääneistä kokoelmista, sekin Puun synnyn alkuosana. Myöhemmin on löytynyt katkelmia parissa vienanpuolisessa Lemminkäisvirressä sekä muutamia itsenäisiä kappaleita Inkeristä, jossa runoa laulettiin Ukolle omistettuna uhrirukouksena.

Kokoomalla hajalle joutuneet säkeet voi Sämpsän runon sisällyksestä saada jotenkin hyvän käsityksen. Sampsa on maannut emintimensä kera keskellä jyväkekoa jyväparkan

eli -paatin parmaalla. Ahti, Huotolan (< Luotolan) isäntä helkyttää hopeitaan, raksuttaa pöydän päällä olevia rahojaan, tiedustellen, kuka noutaisi Sämpsän selällisestä ja puuttomasta saaresta. Hiitten kultiin mieltynyt susi ostaa turkin tarjetakseen pakkasessa ja tarjoutuu noutajaksi. Ahti ei huoli sudesta, joka oli syönyt hänen emonsa uuhon (< hiehon?), niin että oli jäänyt maidotta, Yleisemmin on tarjoutujana talvipoika, joka lähtee ajamaan tuulisella oriilla, ja pääsee Sämpsän sängyn luokse. Seitsenristiksi ja kymmennypläksi (s.o. -napiksi) puhuteltu ei sano tulevansa talvipojan kera, joka on puhaltanut puut lehdettömiksi ja neitoset verettömiksi. Joskus mainitaan talvipoika tapetun. Vasta kesäpojan tai suven, leudon ilman pojan mukana Sämpsä suostuu tulemaan, koska tämä tuulella ajaessaan on puhaltanut puut lehdellisiksi ja neitoset verellisiksi taikka myös sulattanut jäitä järvistä ja päästänyt kalat rannoille pyydystettäviksi. Sämpsä kylvää toukoviljaa, jota hänellä on niin runsaasti, että „ennen Ahti maita puuttui, ennenkuin Sämpsä siemeniä" (SMR 13).

Puitten syntyyn kylväjäksi on Sämpsä tästä runosta joutunut alkuperäisemmän Jumalan sijalle (SMR 67), joka raamatun kertomuksen mukaan paratiisissaan, s.o. puutarhassaan, kasvatti kaikenlaisia puita.

Inkerissä tunnetaan Sämpsä-heinä metsäkaislan (Scirpus silvaticus) nimenä. Sitä on nyhditty lehmille aikaisin keväällä, kun ei ole vielä muuta ruohoa. *Sämpsän* on Mikkola yhdistänyt kaislaa merkitsevään saksankieliseen *sempse-* eli *simse*-sanaan.

Talvipojan onnistumaton ja suvipojan onnistunut Sämpsän noudanta kuvaa kasvullisuuden eloonheräämistä kesän tullen; vuodenaikoja on yksinkertaisesti personoitu. *Suvi*-sana täydellisimmässä toisinnossa viittaa runon länsisuomalaiseen alkuperään.

Mikäli *Luotola*-nimestä voi päättää, on Sämpsän hakijain lähettäjän Ahdin asunto ollut Turun saaristossa. Eräissä Sotaanlähtörunon toisinnoissa esitetään hänet *Saaren* vanhimpana ja kuninkaana. Kyllikin kosijana hän saa mainesanan *Saarelainen*. Luotolan hopeitten esittäminen myös *Hiitten kultina* on verrattava *Hiiden* ja *Saaren* vartijan rinnastamiseen koiran mainesanoina Kilpakosintarunossa.

Sämpsän noutaminen kauempana merellä olevasta puuttomasta saaresta eli luodosta muistuttaa mieleen vanhimman tiedon germaanisesta viljavuuden jumalasta. Roomalainen historioitsija Tacitus noin 70 j.Kr. kertoo seitsemän pohjoispuolella Elbeä asuvan heimon „maaemona" palvomasta Nerthus-nimisestä jumalattaresta. Meren saarella oli hänelle pyhitetty lehto, jossa säilytettiin vaatteella katettuna hänen vaununsa. Ainoastaan yhden miespuolisen papin oli lupa siihen koskea; hän pani merkille, milloin jumalatar saapui pyhäkköönsä ja kuljetti vaunua, jota lehmät vetivät. Kaikkialla, minne he saapuivat, vallitsi juhlailo ja aselepo, kunnes pappi toimitti jumalattaren takaisin pyhäkköönsä.

Naispuolista Nerthusta vastaa islantilaisten uskomuksissa miespuoliseksi muuntunut *Njordr;* hänetkin mainitaan vaunujumalana ja hänestä riippui rauha ynnä vuodentulo. Yhtäläinen oli *Freyr*-jumalan palvonta Ruotsissa. Hänen kuvallaan, jonka sisästä henki puhui, oli aviopuolisona nuori papitar, joka kuljetti sitä mukanaan vaunuissa palvelijain jalan saattamana. Kaikkialla heidät otettiin vastaan juhlimalla viljavan vuoden toivossa.

Njordin mainitaan olleen Freyn isän ja siis alkuansa äidin. Kumpaisenkin sanotaan olleen sisaraviossa, mikä lienee hämärtynyt muisto äidin ja pojan välisestä aviosta. Samaan käsitykseen viittaa myös Sämpsän suhde emintimäänsä. Naispuolisen maaemon ja miespuolisen hedelmäl-

lisyyden jumalan ovat jo babylonialaiset kuvailleet äitinä ja poikana ja samalla puolisoina. Vähän Aasian kautta tiedetään Suuren emon palvonnan, johon Tacituksen „maan emo" viittaa, tuodun Roomaan v. 204 e.Kr.

Freyr-jumala, jota papitar puolisona seurasi, oli siinä määrin svealaisten suosima, että häntä nimitettiin *Sviagud*. Svealaisilta, jotka asuivat lähinnä Suomea, on hänen palvontansa helposti siirtynyt Turun saaristoon „Luotolaan", jonne Sämpsän noudanta viljavuutta edistämään runossa on paikallisesti sovitettu.

Iso tammi.

UK 2: 43—234 < VK 24: 97—215 < AK 12: 354—74. SMR 70; SSL s. 165—75; KRH s. 770—7. Mansikka STAE 1909 II s. 179—200; Franssila, Suomi III 18.

Ensimmäisellä matkallaan Keski-Savon ja Karjalan rajamailla oli Lönnrot tavannut Sampsa Pellervoisen puun kylvön, jossa eri puitten eri paikoin kasvamisen kuvaukseen liittyy tammen kielteinen maininta: „ei ole tammi kasvanunna, juurtununna puujumala, vesa Jeesuksen vetämä". Kuten viimeksimainittu säe osoittaa, on myös sen edellä käyvän säkeen „puujumala", jonka voisi arvella viittaavan tammen jumaloimiseen, johtunut yleisen Puun puhuttelun alkusäkeestä: „puu puhas Jumalan luoma". Sitten seuraa oinaan- tai häränsarvisen Kanteleen synnystä lainattu säkeistö: „heitin hellan (< hällön 'härän') valloillehen — läksin tuota tietämähän yön takoa kohta (< kahen) kolmen".

Tämän säkeistön ynnä tammen kasvamisen taivaalle tapaamme samalla paikalla Alku-Kalevalassa. Vanhassa Kalevalassa on siihen liitetty Pistoksen syntynä käytettyä Ison tammen runoa pilvien pidättämisestä ynnä päivän ja

kuun peittämisestä alkaen. Kuvataan kaatajan etsiminen ja ilmestyminen, tammen kaataminen ja lastujen joutuminen noidan nuoliksi.

Uuteen Kalevalaan on otettu vielä neljän neidon niittoa ja heinien poroksi polttamista esittävä johdanto sekä lisätty metsän viheriöitymisen ja lintujen ilolaulun kuvaus, joka kuuluu virolaisperäiseen runoon siveysrikoksen kautta menehtyneen metsän parantamisesta kastamisen ja ristimisen avulla (K:tar III[3] 137, ERL I 5).

Ison tammen runoa ei ole ainoastaan Pistoksen synnyn yhteydessä laulettu, vaan myös erillisenä runona, jonka perusmuoto on ollut seuraava. Neljä neittä eli kolme morsianta löytävät maksankarvaiselta maalta tammenterhon, jonka istuttavat hyvään kaskimaahan. Siitä ylennyt tammi peittää päivän ja kuun sekä estää pilvet juoksemasta. Neidot etsivät tammen kaatajaa taivaasta ja maankin alta. Viimein nousee merestä peukalonpituinen mies, joka mahtuu maljan alle, kultainen kirves olalla. Astuu kerran hietikolle, toisen maalle maksankarvaiselle, kolmannen punaisen puun, Rutimon raidan juurelle. Kerran iskemällä hän kaataa tammen ja päästää taivaanvalot paistamaan, pilvet juoksemaan (SMR 70).

Jo Sakari Topelius vanhempi, kuten mainittu (s. 5), on huomauttanut, että tammi, joka ei lainkaan pohjoisessa kasva, viittaa runon eteläisempään kotiperään. Vielä todistavampi on *maksankarvainen maa,* jonka vienankarjalaisetkin laulajat sanaa ymmärtämättä ovat säilyttäneet taikka *marjanvartiseksi* itselleen selventäneet.

Tammen nimitys *Rutimon* eli *Rutimen* raita saa selityksensä toisinaan tavattavasta kertosanasta *paha puu.* Sitä on koetettu johtaa skandinaavilaisesta r u h t i n a s t a merkitsevästä *drottir, drott* sanasta. Vipusen runossa ilmaantunut yhdistys *maan ratimo* osoittanee Rutimella tarkoitetun tämän maailman pääruhtinasta.

V. J. Mansikka on huomauttanut, että Ison tammen runo on yksi niitä, joissa tammi esiintyy paratiisin elämänpuun ja Golgatan ristinpuun vastineena vanhassa runoudessamme. Runon alussa mainitut kolme tai alkusoinnun vaikutuksesta neljä neittä vastaavat kolmea Maariaa germaanisissa loitsuissa. Maljan alle mahtuva tammen kaataja tarkoittaa Kristusta, jonka venäläisissä loitsurukouksissa kuvaillaan seisovan ehtoollismaljassa vertauskuvallisen Sionin kirkon alttarilla. Niissä myös kerrotaan kirkon laudat hakatun ristinpuusta. Puun hakkaajana mainitaan ihmeellinen paimen kultaisine kirveineen.

Alkuperäisen tammenterhon löytämisen sijalle, joka on säilynyt sekä Inkerissä että Vienan puolella (tammen *taimena)*, on runon jouduttua Pistoksen synnyn yhteyteen siirretty muista runoista heinän niittäminen ja polttaminen poroksi lipeän valmistamista varten Päivän pojan päätä pestä. Liitteen aikaansaamiseksi on jatkettu poron tähteitten viemisellä meren rannalle, jonne kasvaa iso tammi. Heinien tuleen tunkijana on tavallisesti lappalainen määreellä *Turjan*, jonka sijalle on tilapäisesti tunkeutunut *Tursas*. Tammen kaataja ilmaantuu eräässä Kajaanin puoleisessa toisinnossa ensin mitättömän pienenä, sitten tavattoman suurena, minkä johdosta Lönnrot on pannut hänet suurenemaan Väinämöisen silmissä. Väinämöisen esiintyminen kansanlaulussa rajoittuu tammenkaatajan tiedusteluun, joka on muutamiin toisintoihin tullut Kantelen soittajan etsinnästä. Hänen äitinsä esiintyminen neuvonantajana Uudessa Kalevalassa on muodostettu toisinnon mukaan, jossa *Maaria* mereltä kirkuu: „ei ole tammen kaatajata, — puun pahan hävittäjätä".

Virossa on laulettu toista runoa isosta tammesta. Siinä laulajaneito *(minä)* turhaan yrittää istuttaa tammea isän, äidin, veljen ja sisaren nimelle. Vasta hänen omaan tai

sulhasen nimeen istutettuna tammi kasvaa taivaaseen, oksat halki pilvien. Silloin hän pyytää veljeään kirveellä kaatamaan ison tammen, josta saadaan erilaisimpia esineitä, viimeksi neidolle itselleen kihlakirstu, kapiovakka.

Koillis-Virossa liittyy runon loppuun usein runo veljen saunan veistosta, jota kaikki ohikulkijat ihmettelevät, onko se *Lihulan linna* vai *Rakveren kaupunki*. Kaatamisen edelle on joskus sovitettu veljen etsintä kaupungista, jossa hänet tavataan ostamassa kulta- ja hopeaesineitä, ei kuitenkaan sisarelle, kuten hän vakuuttaa, vaan naiselle.

Näine lisineen on runo kulkenut Länsi-Inkeriin, kuten vironkielinen sana *raiun* 'kaadan' sekä mainituista paikannimistä vääntyneet *Ihalmon linna* ja *Rakkavuori* osoittavat. Mutta tammen istuttamisen asemesta laulajaneito kertoo joutuneensa juottoon Jumalan, pitoihin pyhän Kalevan, keräjähän Väinämöisen ja valaneensa tarjotun oluen vaahdon isän ikkunalle, veljen veräjän suuhun, mihin sitten tammi kasvaa.

Keski-Inkerissä on tämä johdanto vuorostaan väistynyt suomalaisen runon alkuosan tieltä. Tästä sekamuodostuksesta koetin aikaisemmin johtaa pohjoisten runoalueitten Ison tammen runoa, vaikka välillä olevalla Karjalan kannaksella ei ole säilynyt muuta kuin veljen tammenkaadanta ja sen johdantona pidoissa laulettu Omenatammen toivotus (vrt. UK 29: 151—64).

Mansikka on koettanut selittää ristinpuuta tarkoittavan virolaisenkin ison tammen, koska siitä tehdään m.m. kirkko ynnä muita kirkollisia tai kristillisiksi vertauskuviksi käsitettäviä esineitä. Tämä selitys on tuskin tarpeellinen, runo on hyvin voinut syntyä nuoren naimahaluisen neidon mielikuvituksessa. Missään tapauksessa ei ole syytä olettaa suomalaisen ja virolaisen runon suoranaista riippuvaisuutta toisistaan.

Ohran kylvö.

UK 2: 235—378. SMR 54; FFC 67 s. 175—80; KRH s. 778—82.

Vasta Uuteen Kalevalaan on tullut Europaeuksen löytämä runo Ohran kylvöstä, joka on säilynyt Suomen Itä- ja Pohjois-Karjalassa oluen synnyllä alkavan Lemminkäisrunon johdantona. Siinä kuvataan, mitenkä Pekka pienenä ja matalana ajaa kasken jättäen yhden koivun kokolle leposijaksi. Sitten tunkee tuleen kaskensa, jonka tuulet polttavat. Onni ukon kylvämä ohra kasvaa mieltä myöten (SMR 54). Eräässä toisinnossa kokko tiedustelee, miksi puu on jätetty, ja tulen iskee Tulen synnystä lainattu ilman Ukko. Välistä jatketaan toivotuksella, että Onni antaisi ohravuoden, Jumala teräkesäsen, että saisi orjatkin olutta.

Onni esiintyy tässä samoin kuin muuallakin kristillisen *Jumalan* rinnalla. *Pekka,* muunnoksineen *Pikka* ja *Pikki,* jotka *pieni* sana on aiheuttanut, tarkoittaa pyhää Pietaria, jota on rukoiltu paitsi kalastuksen myös maanviljelyksen suojelijana. Saman pyhimyksen esittää Agricola nimellä *Pellonpekko* ohran kasvattajana karjalaisten jumalain luettelossa.

Kasken ajamisen sijalla on joskus karjalankielen mukainen sanonta: *huuhan raatoi;* siitä huolimatta on polttamisen maininnassa *kaski* voinut jäädä paikoilleen.

Yhdessä toisinnossa, jossa jatkona on Tulen synty, käy ohran kylvön edellä Sämpsän puiden kylvö. Siinä Sämpsä jättää koivun käelle kukuntapuuksi.

Lönnrot on omistanut sekä kasken kaadannan että ohran kylvön Väinämöiselle. Kaatajan pienuus on hänen samalla pitänyt poistaa; *matalana* (maan alisti) on muunnettu *mahottoman* (UK 2: 260). Tulen iskemisen on hän siirtänyt kokolle ja lisännyt tiasen Väinämöisen neuvonantajaksi.

Kilpalaulanta.

UK 3: 1—536 < VK 30: 1—243 < AK 15: 1—198. SMR 2; KKys II s. 26—63; FFC 75 s. 18—38; KRH s. 361—78. Setälä, STAE 1913 I s. 53—86.

Väinämöisen ja Joukahaisen kilpalaulannan on Lönnrot Alku-Kalevalassa sijoittanut yhdessä Vellamon neidon onginnan kanssa irralliseksi liitteeksi loppuun ennen viimeistä, Väinämöisen poislähtöä esittävää runoa. Vasta Uudessa Kalevalassa hän löysi sille sopivan paikan runoelman alkupuolelta.

Oikeastaan Kilpalaulanta on tälle runolle vähemmän sopiva nimitys. Sillä nuori Joukahainen, joka on ajanut vanhaa Väinämöistä vastaan eikä ole tahtonut väistyä tieltä, on vaatinut vain tietojen mittelyä. Tämä on alkuansa supistunut muistelmaan meren kyntämisestä, minkä Väinämöinen väittää omaksi työkseen. Laulanta on ollut Väinämöisen loitsulaulua, jolla hän on pakottanut Joukahaisen lupaamaan sisarensa. Uudesta Kalevalasta on merkillistä kyllä poistettu Vanhaan Kalevalaan osittain otetut, alkuperäisiltä vaikuttavat Väinämöisen vastaukset Joukahaisen tarjouksiin: „on vene itsellänikin, ei venehen soutajata, itsepä perän pitäisin", ja „on orit itsellänikin, ei ole re'essä istujata, itse ohjilla olisin". Runon päättää Joukahaisen äidin ihastunut vastaus kotiin palanneen pojan murheelliseen ilmoitukseen: „tuota toivoin tuon ikäni vävykseni Väinämöistä, suvukseni suurta miestä, langokseni laulajata" (SMR 2).

Vienan Karjalassa on Joukahaisen tietoja laajennettu muutamien sananlaskujen ja synnyntapaisten avulla, joita on yhä lisäilty Alku-Kalevalassa ja seuraavissakin laitoksissa. Suomen Karjalassa on runoon tunkeutunut Kaukamoisen runoon kuuluva miekanmittelyn ehdotus. Vienan puolella Joukahainen joskus vielä uhkaa loitsia Väinämöi-

sen. Tarjottuina lunnaina mainitaan myös toinen kahdesta jousesta, johon liittyy vastaus: „ei ole kaaren kantajata, eikä nuolen noutajata". Lisätty on vielä kultien ja hopeitten tarjous historiallisesta Iivanan (IV:n) virrestä (K:tar III 10) sekä elojen ja peltojen lupaus.

Alku-Kalevalaan on Lönnrot ottanut Väinämöisen laulun vaikutuksen, joka kuuluu Sammon ryöstöön.

Uuteen Kalevalaan on hän paitsi laajaa saman ja toisten runojen säkeistä kokoonpantua johdantoa tehnyt useitakin lisäyksiä, osittain runoon tilapäisesti muualta eksyneistä säkeistä. Tärkeimmät muutokset ovat Väinämöisen vastauksissa Joukahaisen kerskuessa osanotostaan maailman muodostamiseen, jonka hän yksinkertaisesti väittää valheeksi mainitsematta omaa todellista osaaottoaan, ja tämän miekkailunehdotukseen, josta Väinämöinen halveksuen kieltäytyy.

Kilpalaulanta on ainoa runo Väinämöisestä, joka on säilynyt täydellisenä eteläisillä runoalueilla muutamissa Keski-Inkerin toisinnoissa. Karjalan kannaksella ja Länsi-Inkerissä on siitä vain katkelmia tallella. Eräs länsi-inkeriläinen toisinto alkaa Ismaroisen ja Väinämöisen tulenliskennällä. Sitten kerrotaan vastakkain ajamisesta ja pysähtymisestä. Sen jälkeen kysyy yksiöinen poika, onko miestä, joka tekee mereen sillan yksiöisistä vesoista, kahden vuoden kannoista. Yksiöinen poika sen itse tekee ja ajaa yksiöistä jäätä myöten. Samoin kysyy ja tekee kaksiöinen poika ajaen kaksiöistä jäätä kaksiöisellä oriilla. Jälkimmäinen viimein kysyy, onko miestä, joka muistaa meren kyntämisen aikaa ja vastaa itse kyntäneensä. Tässä on Kilpalaulannan säkeisiin sekaantunut, paitsi Tulen syntyä, kaksi eri runoa. Toinen niistä muistuttaa tarinoita aarteista, joita voisi nostaa, jos esim. ajaisi yksiöistä jäätä myöten kaksiöinen poikalapsi kolmiöisellä varsalla. Toisen runon yksiöinen vesa, josta silta on tehtävä, on edel-

lisen runon aiheuttama väännös *yksivuotista* vesaa, kuten kertosanakin *kahden vuoden* osoittaa, ja alkuperäisessä vastauksessa ilmoitetaan sillan rakentajaksi *Jumalaisen aino poika*. Edellinen runo tavataan Keski-Inkerissäkin sekaantuneena Kilpalaulannan alkuun. Kahden ajetaan kilpaa yksi-, kaksi- tai kolmiöisellä oriilla yksiöistä järven jäätä. Väinämöisen ja Joukahaisen nimet on kuitenkin harvoin tämän kappaleen eteen tai sisään sovitettu.

Ilmeisesti Kilpalaulanta on Suomen puolelta vaeltanut Inkeriin, samoin kuin Vienan Karjalaankin, minkä voi päättää, paitsi meren ja hylkeen maininnasta, sikäläisessä puhekielessä käyttämättömistä muodoista: *tiennevi; seisominen, siirtyminen; kyntämäni, kuokkimani;* sekä epäkarjalaisista sanoista *vaimo* (nainen), *lupaan* (toivotan) ja *toivon* suomalaisessa merkityksessä (karj. = luulen).

Jos paitsi meren pohjan muokkaamista, joka vastaa meren pohjan ja äären muodostamista Väinämöisen ajelehtiessa lappalaisen ampumana, myös ilman pielten pistäminen ja taivaan tähdittäminen Vienan Karjalan toisinnoissa olisi alkuaan Kilpalaulantaan kuuluvaa, niin saisimme Joukahaisen kerskauksesta tai Väinämöisen vastauksesta vielä merkitä essiivimuodot: (olin) *miessä* (kuudentena, seitsemäntenä) *urossa,* Suomen puolelle viittaavina. Mutta tämä säkeistö kuuluu loitsijan kerskaukseen, jossa esiintyvän kolmiluvun F. Ohrt[1] on selittänyt siten, että ensimmäisenä ja toisena taivaan luojana on kuviteltu Jeesusta ja Maariaa.

Siitä emme saa ajanmääräystäkään Kilpalaulannalle. Väinämöisen käyttämillä *pyhillä sanoilla* ei tarvitse välttämättä ajatella nykyisiä kiinteitä loitsukaavoja, jotka tähän saakka ovat kauttaaltaan osoittautuneet katolisen ajan runoudeksi. Pikemmin voisi niitä verrata siihen tilapäis-

---

[1]) Trylleord, fremmede og danske (Danmarks folkeminder Nr 25) s. 34.

runoiluun, jolla muinaisskandinaavinen laulaja kilpailussa koetti vastustajaansa nujertaa.

Mielenkiintoisin kysymys, joka erikoisesti liittyy Kilpalaulantaan, koskee Väinämöistä ja Joukahaista henkilöinä, esiintyvätkö ne tässä jumalina vai ihmisinä. Aikaisemmin oletin Väinämöisen olleen vedenjumalan, joka pakottaa inhimillisen nuorukaisen lupaamaan sisarensa. Mutta Joukahaisen äidin loppusanoissa kuvataan Väinämöinen *suurena miehenä* ja ilmeisesti inhimillisenä *laulajana*. Tähän runoon on Väinämöisen jumaluus ainoastaan sovitettavissa, eikä tästä runosta todistettavissa, sillä mielikuvaan merenpohjan muinaisesta kynnettävyydestä tuskin tarvinnee liittää käsitystä vedenjumalasta sen suorittajana.

Setälä on yrittänyt selittää Joukahaisenkin jumalaksi, johtaen hänen nimensä *lunta* tai *jäätä* merkitsevästä kantasanasta. Kilpalaulanta siten kuvaisi vanhaksi kuvitellun vedenjumalan ja yksiöisen nuoren jäänjumalan taistelua, joka keväällä päättyy edellisen voittoon. Tämä käsitys nojautuu Länsi- ja Keski-Inkerin katkelmiin, joissa yksiöinen poika, orit ja jää ynnä sillanteko esiintyvät. Setälän selitys vaatii vielä olettamaan, että niissä Keski-Inkerin kappaleissa, joissa Joukahaisen masentuminen Väinämöisen laulamana jatkuu lunnaitten tarjouksella, jälkiosa runoa olisi myöhempää runoilua. Se on kuitenkin säännöllisesti säilynyt pohjoisempana Suomen Karjalassa ja Vienan Karjalassa, joten ei ole mitään syytä sitä erottaa, jollei voi osoittaa, mistä muusta runosta jälkiosa olisi otettu tai mihin se voisi kuulua. Kilpalaulanta on niin eheä runollisen mielikuvituksen tuote, ettei se ole jaettavissa eikä myöskään selitettävissä muuten kuin kokonaisuutena.

Lopuksi on mainittava Comparettin mielipide, että Kilpalaulanta kuvastaisi suomalaisen tietäjän ja lappalaisnoidan välistä vastakohtaa. Joukahaisen lappalaisuus tulee kuitenkin esiin vasta Uudessa Kalevalassa sen johdosta, että

Kilpalaulannan ja Samporunon alkuosan tilapäisissä yhdistyksissä milloin Joukahainen milloin Väinämöisen ampuja lappalainen siirtyy toisen sijalle molemmissa runoissa (kts. s. 7). Tästä sai Lönnrot aiheen sovittaa ne *rinnatusten* toistensa kertosanoiksi niiden ensi kertaa esiintyessä kumpaisessakin runossa (UK 3: 21—2, 6: 23—4).

Väinämöinen ja Joukahainen ovat molemmat suomalaisia sankareita, joiden sukunimet esiintyvät Länsi-Suomessa vielä historiallisella ajalla esim. Karkussa ja Hämeenkyrössä.

Aino-runo.

UK 3: 537—4: 518 < VR 31: 1—208; AK 15: 199—224. SMR 21; FFC 75 s. 38—61; KRH s. 379—96. Kallas, SUST XVI s. 249—282.

Alku-Kalevalassa on Lönnrot Kilpalaulannan ja Vellamon neidon onginnan väliin muodostanut liitteen, jossa Joukahaisen Väinämöiselle lupaama sisar alkaa itkeä ja, äidin tiedustellessa syytä, sanoo ennemmin kuin vanhalle puolisoksi menevänsä mereen sisareksi siikasille (vrt. MR s. 126).

Vanhassa Kalevalassa Lönnrot on äidin tiedustelun ja mainitun vastauksen sovittanut tälle paikalle asettamaansa vienanpuoliseen Aino-neidon runoon, jonka kansanomaisen kuolintavan, hirttäytymisen, hän on sen johdosta muuntanut mereen hukuttautumiseksi.

Uudessa Kalevalassa Lönnrot on palauttanut Kilpalaulannan välittömään yhteyteen neidon itkun ja äidin tiedustelun lisäten nuoruuteen viittaavan valituksen ja äidin lohdutuksen. Aiheen tähän hän sai Europaeuksen löytämästä Kilpalaulannan toisinnosta, jossa äiti kääntyy itkemään ja neito häntä lohduttaa häärunoja muistuttavin

säkein. Itse Aino-runoon on tullut useita lisäyksiä, etupäässä runon omista eteläisemmistä toisinnoista.

Vienanpuolisen Aino-runon sisällys on seuraava. Anni tyttö, aino neiti, menee vastakseen, tapaa Osmoisen eli Kalevaisen, joka vaatii, ettei hän muissa mielin kasvaisi. Tyttö lähtee itkien kotiin, jossa muiden omaisten tiedusteluun vastaa, että on kadottanut koristeensa, mutta äidilleen kertoo tapauksen tarkalleen. Äiti neuvoo häntä aittaan kolmen vuoden lihoitusparannukselle. Mutta aitassa hän löytää arkusta kuusi kultavyötä, joilla kuristautuu. Kolmen vuoden päästä menee äiti katsomaan. Kyyneleet alkavat vieriä pitkin hänen vaatteitaan. Syntyy kolme jokea yhden immen (harvoin emon) kyynelistä, niihin kolme koskea, luotoa, koivua, käkeä. Nämä alkavat kukkua orpolapselle, jota välistä vielä varoitetaan kuulemasta kevätkäkeä.

Että tämä runo on kokoonpantu eri aineksista, näkyy selvästi. Sekä Kyynelten vierintä että Käkien kukunta ovat eri runoja, jotka ovat Virosta vaeltaneet, Inkerissä ja Suomen Karjalassa usein toisiinsa yhtyen. Liika kasvannainen on myös ehdotettu lihoitusparannus, jonka vaikutusta äiti vasta kolmen vuoden perästä menee aittaan katsomaan.

Kaikkien neljän omaisen puhuttelu on saatu Vedenkantajan neidon runosta (SMR 33). Muille omaisille annettu vastaus, joka poikkee äidille annetusta, kuuluu Koristeensa kadottaneen neidon runoon, joka on kulkeutunut Virosta Suomen Karjalaan, missä se on saanut johdannon Kultia kutovan Kuuttaren ja hopeita kehräävän Päivättären runosta (K:tar III 34). Siinä vastaus on kaikille sama ja sananmukaisesti toistettua tapahtuman esitystä.

Jäljellejääneen rungon on Latvajärven kuuluisan Arhippa Perttusen poika Miihkali esittänyt yksinkertaisessa toisinnossaan. Tässä esitetään neidon vastakseen

meno, kosijan puhuttelu, pahastuneen neidon meno aittaan ja arkusta löytyneeseen paulaan kuristautuminen.

Suomen Pohjois-Karjalassa ja Karjalan kannaksella tapaamme runon täydellisempänä ja toisin nimin. *Katri* noustuaan kilvan auringon kera lähtee vastakseen tai vie rikkoja pihalle (vrt. K:tar III 15). *Riion poika* pyytää neitoa häntä varten hiuksiaan palmikoimaan ja silkillä sitomaan. Itkien Katri menee kotiin ja astuu aittaan, jossa kuristautuu. Parin, kolmen yön perästä äiti menee katsomaan. Lähettää jäniksen viemään sanaa Riikolaan. Riion poika käskee palvelijansa Eskon panemaan tulen kotaan. Pentin pesemään kattilaa ja Paavalin panemaan sen tulelle jäniksen keittämistä varten. Saatuaan tietää neidon kohtalon hän hioo miekkansa, sysää perän peltoon ja heittäytyy sen kärjelle.

Mutta kumpainenkin johdanto kuuluu toisiin runoihin. Niistä ei käy selville, miksi neito kosinnasta voi siinä määrin pahastua, että etsii kuolemaa. Mistään kosijan saamasta omaisten lupauksesta ei ole puhetta. Tosin tämä parissa Aunuksen toisinnossa iskee silmää edessä ja polkee kantaa takana, mutta tuskinpa sekään on voinut saattaa neidon aivan suunniltaan. Vielä vaikeampi on käsittää Riion pojan onnistumattoman kosintansa vuoksi saaneen niin kovia omantunnon vaivoja, että on surmannut itsensä.

Onneksi on alkuperäinen johdanto säilynyt yhdessä Suomen Itä-Karjalan toisinnossa. Siinä *Kirsti* neito koristettuna menee kirkkoon, jossa Riion poika eli *Kalevan pappi* pitää saarnan saappaat jalassa, messun miekka vyöllä. Saarnaamasta päästyään hän vaatii Kirstiä aviottomaksi vaimokseen (SMR 21). Jatko on toista Miehentappajan runoa (SMR 20).

Kreikanuskoisille laulajille tuntematon sana *messu* samoin kuin neidon ja palvelijain nimet johtavat meidät roomalaiskatoliseen Suomeen.

Kaksinkertaista itsemurhaa tapaamme esitettynä myös skandinaavisissa balladeissa. Eräässä ruotsalaisessa saapuu herra Pederin häihin hänen entinen lemmittynsä *Kerstin*, joka hirttäytyy hiuksistaan omenapuuhun. Hänet nähdessään sulhanen heittäytyy miekkaansa. Kolmantena kuolee vielä morsian sydämen suruun.

Väinämöisen on Lönnrot Vanhassa Kalevalassa sovittanut neidon kosijaksi, säilyttäen kuitenkin Osmoisen ja Kalevaisen ikäänkuin hänen lisäniminään neidon kertomuksessa.

Neidon mainesanasta *aino* hän Uudessa Kalevalassa muodosti Joukahaisen sisarelle nimen Aino. Tässä laitoksessa Lönnrot pani puhutellun neidon itse riistämään koristeet päältään. Päivättären ja Kuuttaren antamat koristeet hän sovitti äidin lohdutukseen tämän omana elämyksenä. Koristeensa kadottaneen runon inkeriläisestä muodostuksesta hän otti menon merelle kylpemään ja vaatteitten rannalle jättämisen (Kant. III 36). Kivelle uimisen ja sen vajoomisen Lönnrot sai Veden varaan jääneen ja Suomeen uineen neidon runosta, sekä toivotukset, etteivät omaiset enää käyttäisi meren vettä, Laivassa surmatun veljen runosta.

Vellamon neidon onginta.

UK 5: 1—241 < VK 31: 209—348 < AK 15: 225—320. SMR 14; FFC 75 s. 61—73; Valvoja-Aika 1927 s. 368—82; KRH s. 397—408, 795—6. Setälä STAE 1913 I s. 66—7; Aarne FFC 48; Niemi KSVK 5 s. 48—81.

Vellamon neidon runo on säilynyt Vienan Karjalassa, Suomen puolelta on saatu vain pari katkelmaa.

Yhdessä vienanpuoleisessa toisinnossa Lönnrot tapasi runon yhdistettynä Kilpalaulantaan, vaikka päinvastaisessa

järjestyksessä. Toisessa ilmoittaa irti päässyt neitokala nimeksensä *Joukahainen*.

Kalan onkijana esiintyy useimmin *Väinämöinen*, toisinaan *Lemminkäinen* tai *Kaukamoinen*. Alkuperäisintä on kuitenkin onkijan esiintyminen nimettömänä ensimmäisessä persoonassa *(olin)*. „Lohi tarttui onkehe*ni*" tavallisesti silloinkin, kun onkija on nimellinen. Veneeseen vetämäänsä kalaa pyytäjä katselee, arvellen että se on evätön emäkalaksi, räpylätön hylkeeksi, päärivaton neitoseksi, vyötön *Väinän tyttöseksi*. Mutta hänen aikoessaan sitä leikata paloiksi, lohi loiskahtaa mereen ja pilkkaa pyytäjää, kun ei ole tuntenut pitää *Ahdin* lasta, *Vellamon* neittä, joka oli tulossa hänelle puolisoksi (SMR 14).

Tässä on vastakohtaisesti mainittu tavalliseen neitoon rinnastettava vyötä ja siis vaatteitakin käyttävä *Väinän* tyttö ja kalan haahmossa esiintyvä *Ahdin* lapsi. Edellisen tuntee pyytäjä oman puolen ihmiseksi, joten se ei voi tarkoittaa naisellista vedenhaltijaa eikä tukea Väinämöisen käsittämistä vedenjumalaksi. Ahdinkin jumaluuden alkuperäisyyden voi panna kysymykseen. Sen saattaisi selittää johtuneeksi meren äärellä asuvan sankarin jumaloimisesta. Ilmankin sitä olisi ajateltavissa, että kuuluisan Ahti Saarelaisen tyttärelle olisi omistettu kyky muuttautua kalaksi. *Vellamo* nimi on muodostettu *vellovan* veden mukaiseksi, siinä voisi olettaa piilevän Ahdin rinnalla esiintyvän sankarinimen *Vetra,* johon *-mo* johtoaines on liitetty samoin kuin *Väinä*-nimeen.

Latvajärven Arhippa Perttunen on jatkanut runoa kysymyksellä ja vastauksella: „Sano, Untamo, unesi, Väinän tyttönen makuusi, missä Vuojola elävi, Väinän tyttäret asuvat?" — „Tuolla — selässä meren sinisen, kirjavan kiven sisässä, pikkusessa pirttisessä, — sa'an lukkujen takoa."

Siinä on ilmeinen sekaannus, että Väinän tyttösiltä kysytään heidän omaa asuntoansa. Lönnrot onkin niiden sijalle Vanhaan Kalevalaan sovittanut jälkimmäiseen kohtaan Vellamon neidot ja edelliseen „maan venyjän" kertosanaksi *Untamolle,* jonka on käsittänyt jonkinlaiseksi unenhaltijaksi. Untamoinen on Arhipalla Samporunossa Väinämöisen mainesanan *Uvantolaisen* sijaisena. Samoin on runossa Tautien parantamisesta Untamola *Uvantolan* ja Vuojola *Luotolan* sijaisena. Jos Uvantolainen on ollut kertosäkeessä, on pääsäkeessä ollut *Väinämöinen.* Tästä on voinut johtua *Väinän* tyttösen eksyminen toisesta kohtaa runoa sekä kysyttäväksi että kysytyksi, luultavasti Ahdin tyttären sijalle.

Ettei Vellamon neidon runo ole syntynyt nykyisillä laulupaikoillaan todistavat usean laulajille oudon sanan[1] vääntyneet muodot. Hylkeen mainitseminen johtaa meidät meren rannalle, jonka edustalla onkijalla on ollut saaria ja niemiä. Suomalaisten asuttamista Suomen rannikoista tulee saaristoisena etusijassa kysymykseen Lounais-Suomi, joka on lähinnä Ahdin hallitsemaa Luotolaa ja Saarta (kts. s. 43).

Uudessa Kalevalassa on Lönnrot siirtänyt tiedustelun Untamolta runon alkuun, muuttanut kalan arvailussa: *Väinön* > *Veen on* neitoseksi, ja lisännyt nuotalla pyytämisen Tulen syntyä mukaillen. Lopun on hän muodostanut parin vienanpuoleisen toisinnon mukaan; toisessa äiti neuvoo onnistumattoman onkijan yhdeksän lukon takaa hakemaan puolisoa, toisessa tämä suutuksissaan lähtee Pohjolan neittä kosimaan.

---

[1] käes, terhen, takrarauta, talkapohja, räpylä, pääripa, palsta (FFC 48 s. 8—23). Ajanmääräyksinä olisivat tärkeät alasaksalaiset lainasanat *tasku* ja *väsky;* niiden kuuluminen runoon ei kuitenkaan ole täysin varma.

Myöskin Virossa on tavattu runo neitokalasta, jonka Aarne johtaa, samoin kuin suomalaisen, yhteisperintönä pakanuuden ajalta, vaan Niemi selittää myöhemmin levinneen Inkerin kautta Suomen ja Vienan Karjalaan. Siinäkin kertoo laulaja ensimmäisessä persoonassa pyydystäneensä kalan, mutta *verkolla,* ja vieneensä kotiin. Leikattaessa kala selittää, ettei ole tullut syötäväksi, vaan puolisoksi. Täydellisemmissä Lounais-Viron kappaleissa pyytäjä leikatessaan kalaa löytää pään kohdalta seppelin tai kaulan kohdalta helminauhan, rinnan kohdalta soljen tai keskikohdalta vyön sekä pyrstön kohdalta hameenhelman. Viimeksimainitulla piirteellä on vastineensa skandinaavisessa balladissa hirveksi noidutusta neidosta, jonka nahan alta nyljettäessä löydetään kultainen kihara, lipas ja sormus. Luultavasti virolainen runo on syntynyt skandinaavisen vaikutuksen alaisena.

Kun siitä puuttuu kalan irti pääseminen, suomalaisen runon loppuponsi, eikä kumpaakaan runoa tunneta välillä olevilla Inkerin ja Karjalan kannaksen alueilla, ovat runot tuskin yhdistettävissä muuten kuin yleiseen aiheeseensa, neitokalan kuvitteluun nähden, joka, niinkuin Niemi on huomauttanut, voi olla skandinaavilaisilta lainattu mielikuva. Mutta aiheen lainan ja runon muodostuksen on täytynyt tapahtua erikseen Lounais-Virossa ja erikseen Lounais-Suomessa.

Väinämöisen ammunta.

UK 6: 1—236, 1: 245—88 < VK 1: 113—269 < AK 1: 1—76. SMR 7 I; KKys II s. 63—92; FFC 72 s. 6—13; KRH s. 206—16, 791—4.

Vienan puolella lauletussa Samporunossa on kolme pääosaa: Sammon lupaus, Sammon taonta ja Sammon ryöstö; johdantona on kuvaus Väinämöisen ammutuksi joutumi-

sesta. Näistä on Suomen Pohjois-Karjalassa säilynyt vain tämä johdanto siihen liittyneen Luomisrunon kera ja erikseen laulettuna Sammon ryöstö. Aikaisemmin pidin Samporunoa usean eri runon aineksista vähitellen kehitettynä jaksona, sittemmin tulin tajuamaan tälläisen kokoonpanon mahdottomaksi runollisessa luomistyössä.

Samporuno alkaa esittämällä lappalaisen pitkäaikaista vihaa ja „ylenkatsetta päälle" vanhan Väinämöisen. Kauan odotettuaan hän näkee Väinämöisen ajavan meren sivua sinisen hirven selässä. Vaikka hänen toinen kätensä kieltää ilmasta iloa ja laulua maasta hävittämästä, hän jukaisella jousellaan ampuu Väinämöistä oikeasta olkapäästä läpi kainalon vasemman, siis ylemmältä paikalta. Ammuttu Väinämöinen kulkee 6 vuotta, seiloo 7 kesää kuusisna hakona, petäjäisnä pehkiönä. Maata vasten joutuessaan siunaa apajat, merellä seisahtuessaan luo kareja kauppalaivojen turmioksi (SMR 7 I).

Pistoksen synnystä ovat laulajat välistä lisänneet nuolien vuolemisen, vanumisen (sorvaamisen) ja sulittamisen. Siitä on myös johtunut yleinen lappalaisen jousen ja nuolienkin mainesana *tulinen;* alkuperäisempi *jukainen* on päinvastoin Samporunosta lainattuna joskus säilynyt Pistoksen synnyssä. Virossa merkitsee *jugapuu* marjakuusta, joka Suomessa nykyään kasvaa vain Ahvenanmaalla ja todistaa runon lounaissuomalaisuutta, jos se on siihen alkuansa kuulunut. Karhunpeijaisrunojen ynnä muista säkeistä on muodostettu ampujan odotuspaikkoja, joista ikkunat eivät kodan yhteyteen sovellu. Käden kiellon paikalle on toisinaan tullut Lemminkäisen runoista äidin kielto ja vetoaminen sukulaisuuteen. Väinämöisen hirven sijalle, jota ei voi osoittaa mistään muusta runosta lainatuksi, on Hämähäkin runosta eksynyt olkinen orit ja hernevartinen hevonen;

välistä on seurannut mukana sen ostaminen ja meren jäällä juoksuttaminen. Väinämöisen ampuminen on voitu muuntaa hevosen alta ampumiseksi, mutta hevosenkin ohella säilyttää olkapää ja kainalo satutettuna kohtana. Yhdessä Ilomantsin toisinnossa on Väinämöisen rinnalla ammutun nimenä samalla alueella lauletun Lemminkäisen surmarunon välittämä *Kalevan poika*.

Alku-Kalevalassa on Lönnrot vielä ottanut Pistoksen synnystä nuolien myrkyttämisen sekä ensimmäisen ja toisen nuolen tuhoavan vaikutuksen taivaaseen ja maaemään.

Uudessa Kalevalassa on Lönnrot, kuten mainittu (s. 53), samastanut Väinämöisen ampujan lappalaisen ja Joukahaisen, joka kansanrunossa esiintyy Sammonryöstöretkeen osallisena eikä siis ole voinut olla eri kansallisuutta. Ohiajavan Väinämöisen arvaileminen pilveksi tai päivänkoitoksi on Lönnrotin lisäämä mustasen näkemiseen merellä, joka on joskus lainattu Kilpakosintarunosta.

Sanat *ylenkatse* ja *seiloa* väännöksineen (UK 6: 26, 204) on Setälä osoittanut länsisuomalaisiksi. Paitsi *seiloa* ovat ruotsalaisia lainasanoja nuolta merkitsevä *piili*, ynnä *toki* (< dock). Karjalaisille laulajille outoja muotoja ovat *ampuaksensa, tulevaksi* ja *saavaksi, lämminten, kuusissa* essiivimuotona ja samoin *petäjäissä*.

Yht'aikaa paikan ja ajan määräyksenä on huomattava sana *siunata* merellä ajelehtivan Väinämöisen muodostaessa meren pohjaa; se johtuu ruotsinkielen välityksellä latinaisesta *signare* 'merkitä' (erikoisesti ristin merkistä). Saarien saneluun liittyy eräässä toisinnossa: „sanoi maatkin manteretkin, kirjoitti kivehen kirjan, veti viivan kalliohon", josta voisi päättää Väinämöisen olleen kirjoitustaitoisen. Välittömästi kuitenkin jatketaan kiven katkeamisella, jonka jälkeen kerrotaan kiven sisässä olutta juovasta kyystä, tämän surmaamisesta, mustien verien virtaamisesta, ison

tammen kasvamisesta ja viimein pistosnuolien valmistamisesta. *Kirjan,* s.o. kirjaimen, kirjoittaminen kuuluu toiseen runoon ja tarkoittaa siinä taikamerkin piirtämistä, mihin skandinaavisia riimukirjaimiakin on aikaisimmin käytetty.

Sammon lupaus.

UK 7: 1—368 < *VK 2: 1—213* < *AK 2: 1—123.* SMR 7 II; KKys II 92—127; FFC 72 s. 13—20; KRH s. 163—9.

Merellä ajelehtivan Väinämöisen luoteinen ja koillinen tuuli vie *Vuojolaan,* jonka karjalaiset laulajat heille outona maana ovat vaihtaneet loitsurunojen tarunomaiseen *Pohjolaan.* Emännän yhteydessä on kuitenkin alkuperäinen Gotlantia tarkoittava paikannimi joskus säilynyt. Vieläpä hänen skandinaavisen kansallisuutensa ilmaisee mainesana *nenä vanka* (vankka t. käyrä), joka ei mitenkään sovellu lappalaiseukolle. Lapinmaata estää meitä ajattelemasta myös vihamielisen lappalaisen esiintyminen samalla puolen merta asuvana kuin Väinämöinen.

Kuultuaan mereltä valituksen, joka ei ollut lasten eikä vaimon itkua, Vuojolan emäntä orjien soutamalla purrella noutaa Väinämöisen. Palkaksi kotiin kuljettamisesta hän vaatii Sampoa taottavaksi. Väinämöinen vastaa, ettei hän siihen pysty, vaan tarjoutuu lähettämään seppo Ilmarisen, joka on taivaan kantta takonut. Emäntä puolestaan lupaa tyttärensä Sammon takojalle ja toimittaa Väinämöisen purressa omalle maalle (SMR 7 II).

Vienan Karjalan laulajat ovat Väinämöisen suuhun sovittaneet useita „poloisen pojan" valituslauluja, joita aikoinaan kertomarunoja esittävät teinit ovat omasta kulkurielämästään sepittäneet; siten he ovat antaneet Kalevalan pääsankarin luonteelle väärän hempeämielisen sävyn.

Väinämöisen Tuonelassa käynnin sekaannusta on eräässä toisinnossa veneen pyyntö ja emännän omin käsin soutu. Kilpakosinnan vaikutuksesta esiintyy tilapäisesti piika itkun kuulijana ja neito itkun syyn tiedustelijana, mutta siinäkin emäntä noutaa Väinämöisen. Joskus tarjoo Väinämöinen kultia ja hopeita saattopalkasta, niinkuin Viipurin linnan isäntä Matti Laurinpoika Iivanan virressä (K:tar III 10). Yhdessä toisinnossa, jossa emäntä on valjastanut hevosen Väinämöisen kotimatkaa varten, hän varoittaa kohottamasta päätä ennen oriin seisahtumista.

Lönnrotin omaa kokoonpanoa eri aineksista on Uudessa Kalevalassa koivun kaatamatta jättämisestä kiitollisen kotkan ilmestyminen, joka Väinämöisen lennättää Pohjolaan.

Tässäkin Samporunon osassa sana *vaimo* ja muoto *lasten* viittaa lännemmäs. Aikamääränä on huomattava taivaankannen *takominen*. Ganander mainitsee kaiken maailman takojana *Jumalan*. Että tällä on tarkoitettu kristittyä Jumalaa, osoittaa useissa runoissa taivaan takojan asettaminen vastakohdaksi inhimilliselle sepälle. Myöskin islantilaisessa Eddassa Kaikenisälle omistettu taivaan takominen vastaa raamatun Jumalan taivaan tekoa. Skandinaavienkin jumalille oli luomisen käsite vieras.

Väinämöisen kosinta ja polvenhaava.

UK 8: 1—9: 586 < VK 3: 1—4: 424 < AK 3: 1—216. SMR 56, 65; FFC 75 s. 73—82; KRH s. 418—28; SSL s. 10—3, 74—95.

Se kokoonpano, jonka v. Becker julkaisi kirjoituksessaan Väinämöisestä „Turun Viikkosanomissa" 1820, alkoi runolla Väinämöisen kosinnasta ja polvenhaavasta. Kosittavana on *Katrina Honkelan* miniä, joka asettaa ehdoksi ensin jouhen halkaisemisen ja munan solmuun vetämisen ja

viimein veneen veistämisen kehrävartensa muruista. Tätä jälkimmäistä yrittäessään Väinämöinen lyö kirveellä polveensa ja saa lähteä parantajaa hakemaan. Samasta runosta painatti Topelius paria vuotta myöhemmin toisinnon, jossa kosittavana on taivaan kaarella istuva *Tuulikki Tapion* neiti. Molemmat nimet mainesanoineen ovat Karjan luvuista peräisin. Tämän neidon on Lönnrot Alku-Kalevalassa nimittänyt Pohjan neidoksi tavattuaan Vaassila Kieleväisen kokoonpanossa Väinämöistä vastaanottavan Pohjan akan paraissa pukimissa ilman vempelellä istuvana.

Kosijalle asetetut ehdot johtuvat alkuisin pienestä virolaisesta runosta, jossa kuvataan Jumalan ja Maarian ainoan pojan ihmetöitä. Hän kiskoo kivestä päreitä, lohkoo lumesta lautoja, panee munan solmuun ja kiertää akanoista köyttä, jonka päät viskaa taivaaseen, Jordanin jokeen ja armon lähteeseen. Usein on Jumalan pojan sijalle tullut laulajan veli, joka toisinaan saa nämä mahdottomilta näyttävät tehtävät kosijana.

Kosijalta vaaditaan samat ansiotyöt inkeriläisessä runossa *Tuonelta* kosinnasta. Lisäksi on tullut teräaseita myöten astuminen. Karjalan kannaksella on kosintapaikkana *Kontu* tai tavallisemmin *Apso*, uusia ansiotöitä jouhen halkaiseminen, ja aidaksien särkeminen jäästä. Suomen Itä-Karjalassa laulettuun *Koskelta* kosintaan on tullut kyisen pellon kyntäminen Kilpakosinnasta, johon taas on mainittuja ansiotöitä tunkeutunut. Kosija vuorostaan asettaa neidolle vaatimuksia, niiden joukossa kangaspuitten laatimisen puolesta värttinän puikosta. Eräässä Vienan läänin Kilpakosinnan toisinnossa, joka on opittu Suomen puolella rajaa, on värttinän muruista valmistettava vene.

Ansityökosinnan tilapäisesti yhdistyessä Polvenhaavarunoon on kosijaksi tullut Väinämöinen. Ettei Väinämöi-

nen jälkimmäisessäkään runossa ole alkuperäinen, osoittaa hänen kertosanansa *pätöinen poika,* joka tarkoittaa Jumalan kelvollista poikaa Kristusta.

Mielikuva äärettömästä veritulvasta, joka vuoretkin peittää, tavataan vanhimmasta kertomarunojemme käsikirjoituksesta 1700-luvulta Jeesuksen „pilarille" pistämisen yhteydessä. Jeesuksesta vuotavan veren, jota ei kultakannukaan voi vähänkään vetää, eräässä verenluvussa Neitsyt Maaria pidättää panemalla oman kätensä poikansa povea vasten (SMR 56). Ajatus vuoria peittävästä veritulvasta johtuu Noakin aikaisesta vedenpaisumuksesta, jota on käytetty vertauskuvana skandinaavisissa verensulkusanoissa. Vanhassa ruotsalaisessa loitsussa Jeesus kirvesmiehenä katolla haavoittaa itseään, uudemmassa jonkin verran epäiltävässä hämäläisessä kirjaanpanossa Noak arkin salvoksella ollessaan lyö kirveen polveensa. Veneen veistäjänä tapaamme Jumalan myös Luojan laivaretken johdannossa (SMR 43). Kun Itä-Suomessa ja Vienan Karjalassa Väinämöinen eli pätöinen poika venettä veistäessään lyö polveensa, ovat siinä yhtyneet arkinrakentaja Noak, kirvesmiehen poika Jeesus ja muinaissuomalainen laivanvarustaja Väinämöinen.

Väinämöisen ajelu kysymässä veritulvan tukkijaa, joksi lapsen ja akan kieltäydyttyä vanha ukko viimein suostuu, on verrattava Latvajärven Arhippa Perttusen pojan Mihkalin säilyttämään Jumalan pojan Onnen ajeluun tavaraisine rekineen. Vanha ukko ja akka eivät Onnea vastaan ota, vaan vasta lapsi, jonka riihen ja aitan kynnyksellä tämä riisuu rekensä (SMR 53).

Harvinainen on v. Beckerin julkaisussa tavattava pojan lähettäminen pajaan voiteentekoon, Väinämöisen parantuminen ynnä hänen kiitoksensa Isälle, Pojalle ja Herran hyvälle hengelle.

Ilomantsilaiseen Polvenhaavarunon toisintoon on tilapäisesti liittynyt voiteitten keittäminen sekä haapapuun koetteeksi murentaminen ja jälleen eheäksi voiteleminen.

Yhtäläisen koetuksen keitetyillä voiteilla tartuttaa kiinni kiven kappaleita Lönnrot Uudessa Kalevalassa siirsi Nimettömien tautien parantamisesta, johon se kuuluu ja jossa se vielä Vanhassa Kalevalassa esiintyy. Tämän edelle hän sovitti myös tammelta meden tiedustelemisen Venepuun etsinnästä.

Jo Vanhassa Kalevalassa Lönnrot on kuvaillut verensulkijan olleen vailla Raudan syntysanoja, jotka Väinämöinen itse esittää, ennenkuin ukko lausuu Raudan ja veren luvut. Kolme, neljä neittä lypsää maahan maitoaan, syntyy kolmenlaista rautaa. Suden ja karhun juostessa suota myöten, nousee rauta heidän jalkainsa sijoilta. Itse Jumala sen näkee ja vie seppo Ilmarisen pajaan, joka työntää tuleen raudan vannotettuaan, ettei veljeään vahingoittaisi. Ilmarinen pyytää mehiläistä tuomaan mettä, mutta katon rajalla kuunteleva herhiläinen tuo käärmeen kähyjä, jotka saattavat raudan unohtamaan valansa.

Uudessa Kalevalassa kolme Luonnotarta syntyy itsensä Jumalan käsien hieronnasta. Yöllä syntynyt ja päivällä pajansa laatinut Ilmarinen löytää suolta rautaiset oraat.

Raudan synty on kristillinen legenda, joka perustuu käsitykseen, että rauta on syntynyt Neitsyt Maarian tai kolmen Maarian maidosta. Itse Jumala on löytänyt rautaruohon suolta ja asettanut ahjon. Luojan otsasta on hiki tippunut teräksiä tehtäessä. Mutta Hiiden lintu herhiläinen on hänen työnsä pilannut, niin että rauta on ruvennut veljeänsä ihmistä vahingoittamaan (SMR 65).

Seppo Ilmarinen on myöhemmin tullut Jumalan sijalle kertomarunoista, lähinnä Kultaneidon taonnasta.

Sammon taonta.

UK 10: 1—510 < VK 5: 1—350 < AK 4: 1—231. SMR 7 III; KKys. II s. 114—27; FFC 72 s. 20—4; KRH s. 169—77.

Sammon taonnan alkuperäinen sisällys on ollut seuraava. Kotipuoleen päästyään Väinämöinen laulaa kultalatvan kuusen ja siihen kultarinnan näädän, jota katsomaan houkuttelee Ilmarisen. Kuuseen kiivenneen sepän hän tuulella lennättää Vuojolaan. Emäntä panee Ilmarisen takomaan Sampoa, jonka sitten sulkee kivimäkeen. Ilmarinen, joka ei ole saanut neittä suostutetuksi, lähetetään purressa takaisin omalle maalle (SMR 7 III).

Tätä Samporunon osaa samoin kuin edellistä on muistettu ainoastaan Vienan läänissä. Erään laulajan lisäämä on kotiin palanneen Väinämöisen toivotus, että tauti tappaisi unennäkijän lappalaisen, joka oli väärin ennustanut. Kilpakosinnasta on siirtynyt Väinämöisen kuvaus neidon ihanuudesta ja Ilmarisen väite valheesta; siihen liittyvä syytös lupaamisesta oman päänsä päästämiseksi on tullut Kilpalaulannasta. Taonnan kuuluminen pajasta on eksynyt Hiiden sepän kahlintaa kuvaavasta Luojan virren osasta. Tuulen lennättämän Ilmarisen saapuminen koirien kuulematta on tilapäinen laina Lemminkäisrunoista.

Alku-Kalevalassa on Lönnrot kuuseen lauletun *näädän* ja sen kertosanana välistä mainitun *oravan* muuntanut *kuuksi* ja *otavaksi*. Pohjan tytön pukeutumisen on hän Ilmarisen tulon kohdalle Neitsyt Maarian marjavirrestä sovittanut; myöhempi kansanruno sen joskus esittää Väinämöisen saapumisen kohdalla. Suppeata Sammon taonnan esitystä hän on laajentanut Raudan luvun säkeillä.

Uudessa Kalevalassa Lönnrot on siihen vielä lisännyt erilaisten esineiden ilmestymisen ahjosta Kultaneidon taontaa mukaillen ja ne siten järjestäen, että edustaisivat eri elinkeinoja: jousi metsästystä, vene kalastusta, hieho karjanhoitoa ja aura maanviljelystä.

Ahti ja Kyllikki.

UK 11. 1—12: 128. SMR 15 I, vrt. 19; FFC 67 s. 131—4, 141—2; KRH s. 601—7.

Ahdista ja Kyllikistä ei Lönnrotilla Vanhaa Kalevalaa kokoonpannessaan ollut muuta tietoa kuin heidän valansa ja Kyllikin kylään menon kuvaus, sitä seurasi välittömästi samaan runoon kuuluva Ahdin meriretki, jonka Lönnrot sovitti Lemminkäisrunojen loppuun.

Täydellisemmän kappaleen alkuosasta runoa hän sai Europaeukselta, joka sen oli löytänyt Repolasta Pohjois-Aunuksesta. Ahti Saarelainen kuluttaa sadat saappaat Saaren neittä Kyllikkiä kosiessaan. Ahdin sisar Anni ilmoittaa Kyllikin valanrikkomuksen. Sotisopaansa vaativaa Ahtia Kyllikki turhaan koettaa varoittaa unellaan sekä estellä lähtemästä kuvailemalla kotoisia olutvaroja ja aarrelöytöjä (SMR 15 I).

Auran nostaman arkun yhteydessä esiintyvä *penninki* ja Lemminkäisen vastauksessa sodasta saadun *markan* mainitseminen samoin kuin Ahdin sisaren nimi *Anni* antavat runolle sekä paikallisen että ajallisen määräyksen. Kalevalassa käytetty *Ainikki* on yhdessä katkelmassa Kyllikin ohella kosittavan neidon nimenä ja nähtävästi laina Vellamon neidon onginnasta.[1]

Yhdistettyään runon johdannoksi Lemminkäisen kosintaan, jolla Lemminkäisrunot Vanhassa Kalevalassa alkavat, Lönnrot Uudessa Kalevalassa jätti Kyllikille vain unella varoituksen, mutta muut estelyt hän antoi äidille esitettäviksi, lisäten niihin vielä huomautuksen kaksinnaimisesta.

Sitä paitsi Lönnrot runoa laajensi useilla runokappaleilla ja kokonaisilla runoilla. Päivän, kuun ja tähden

---

[1] Ainikkia pyytessähän, Ainikki tytär Ahilla — Eikä Kyllikin kyleä.

kosinta on virolaisperäinen runo, johon Inkerissä on liittynyt kosinta eri paikkakunnista (FUF 1903 s. 15—44). Viittaus Saaren miesten vihamielisyyteen, sijan pyytäminen Saarella, oikeastaan Kalevan pojalle kuuluva paimeneksi palkkautuminen ja naisten viekoitteleminen yhtä lukuunottamatta on sovitettu muista Lemminkäisrunoista. Neidon ryöstö kisakentältä on erikoista Äijön pojan runoa (SMR 19). Neidon valitus, Lemminkäisen jäähyväiset ja hänen kotinsa Nälkäraunioksi kuvaaminen, on saatu venäläisperäisestä Iivana Kojosen pojan runosta (K:tar III 24—5). Äidille esitetty pyyntö, että pesisi paidan käärmeen mujuissa, on siirretty eräästä Lemminkäisen kosintaan jo „Lemminkäinen" runoelmassa sovitetusta Ansiotyökosinnan toisinnosta.

Lemminkäisen kosinta.

UK 12: 129—200, 213—384, 13: 1—30, 14: 1—394 < VK 6: 1—69, 82—175, 7: 1—13, 117—594 < AK 5: 1—36, 81—202. FFC 67 s. 111; KRH IV s. 611—2, 620—2, 800—1.

Runo Lemminkäisen kosinnasta on tilapäinen muodostus Kilpakosintaa, jonka Lönnrot sai ensimmäisellä matkallaan Kesälahdelta. Sen edellä käy kappale Lemminkäisen retkeä Luotolaan, joka on Lapinmaaksi muuntunut, ja sitä seuraa Lemminkäisen eli Pätöisen pojan surmaruno.

Kilpakosinnan ansiotöistä on tähän tullut vain keskimmäinen, Hiiden ruunan suistaminen. Hiiden hirven hiihtämisen mainınta on seuraavassa esitettävän runon vaikutusta. Kolmas ansiotyö, joutsenen ampuminen joesta, kuuluu runoon Äidin vaivain palkinnosta (K:tar III^{8} 51); nimenomaan on ilmoitettu ampumisen syyksi: „sillä maksat maammon maion".

Lemminkäisen ajelu kysymässä rinnuksen riisujaa ja aisan alentajaa on muunnos Onni pojan ajelua, joka on tilapäisesti tunkeutunut Lemminkäisen Luotolan retkeen eräässä Kajaaninpuoleisessa toisinnossa.

Alku-Kalevalassa on Lönnrot pannut Lemminkäisen tavoittamaan Hiiden hirveä Metsän lukujen avulla ja Vanhassa Kalevalassa hän on niiden edelle sovittanut runon onnistumattomasta hirven hiihdännästä kokonaisuudessaan.

Hiiden hirven hiihdäntä.

UK 13: 31—270 < *VK 7: 14—116.* SMR 25; FUF XVI s. 125—43; FFC 67 s. 153—7; KRH s. 612—20, 802—5.

Lemminkäisen nimelle on joskus kansanrunossa siirtynyt runo hirvenhiihdännästä Vuojolaiselta kaupilta Lyylikiltä, jolle Lönnrot on jättänyt vain suksien valmistamisen.

Tässä runossa kerrotaan, kuinka Lyydikäinen (Lydecken) sukuinen ja Vintti (Vincentius) tai Vilmi (Vilhelm) niminen Gotlantilainen kauppias Suomessa talvehtiessaan on syksyn vuollut lylyä ja talven kettänyt kalhunvartta, s.o. nahalla alustanut oikeaa lyhyempää suksea. Sauvat hän on ostanut maksamalla toisesta markan, toisesta ruskean revon nahan. Näillä suksillaan hän kehaisee yllättävänsä kaikki metsän eläjät. Hiisi eli paha valta sen kuulee ja rakentaa hirven saarnesta ynnä muista puulajeista, lähettäen sen lappalaisten kotain luo pahaa tekemään. Lyydikäinen ohikulkiessaan kuulee naisten naurun ja lasten itkun, ja saatuaan tietää syyn kehoittaa heitä kattilan pesuun ja lastun poimintaan hirven keittoa varten. Kolmannella suksenpotkulla hän yltää kiinni hirven ja laatii sille vaahterisen vaajan ja tammisen tarhan. Hänen taputellessaan hirven selkää ja toivottaessaan sen taljaa lempityttönsä levättäväksi hirvi vihoissaan tempautuu irti. Sitä

tavoitellessaan Lyydikäinen rikkoo suksensa ja sauvansa (SMR 25). Välistä varoitetaan lopuksi ennakolta kerskailemasta.

Runossa mainitut puunlajit: saarni, vaahtera ja tammi, viittaavat Etelä-Suomeen, saksalaisniminen gotlantilainen kauppias kauppayhteyteen Kokemäenlaakson pirkkalaisten kanssa, jotka olivat lappalaisten verottajia ja joiden läheisyydessäkin asui lappalaisia vielä keskiajalla. Hansakauppiaat eivät saaneet mennä naimisiin maan neitosten kanssa. Tässä mainittu lempityttö viittaa yhtäläiseen suhteeseen, joka on kuvattu Turun tytön Annikaisen ja Kestin runossa (SMR 27). Kuten J. Jaakkola on huomauttanut, on suomalaisen runon sepittäjä ilmeisen vahingoniloisesti kuvannut kerskailevan muukalaisen onnistumatonta hiihtoyritystä.

Uudessa Kalevalassa Lönnrot on Inkerin puolella lauletusta Lauri Lappalaisen runosta (K:tar III[3] 69) lisännyt suksien voitelun ja hiihtämisen Surman suun ja Kalman kartanon ohitse.

Lemminkäisen eli Pätöisen pojan surma.

UK 12: 201—12, 385—504, 14: 395—15: 650 < VK 6: 70 —81, 176—275, 7: 595—8: 289 < AK 5: 37—80, 203—334. SMR 17 I v. 148—II; FFC 67 s. 108—16, 120—1; FUF V s. 83 —138; KRH s. 572—94, 800—2. Mansikka, FUF VIII s. 206—17.

Lemminkäisen Päivölänretken loppuosa kertoo hänen surmastaan. Alkuosassa esitetään Päivölän pitojen valmistukset, niihin kutsut ja kutsumatta jätetyn Lemminkäisen vaarallinen retki Päivölään. Ainoastaan pohjoisilla alueilla tämä runo on säilynyt ja vain muihin runoihin sulautuneena. „Lemminkäistä" kokoonpannessaan Lönnrotilla oli useita toisintoja alkuosasta ja yksi loppuosasta,

jotka hän asetti perätysten. Mutta kun niitä lisäainesten vuoksi ei voinut tuntea yhteenkuuluviksi, hän Alku-Kalevalassa ne erotti toisistaan, ottaen ensin loppuosan, jonka eteen oli tilapäisesti tunkeutunut mainittu kosintaruno (s. 69).

Päivölän pitoihin saavuttuaan läpi salvoksen Lemminkäinen laulaa kaikki kultiin ja hopeihin, paitsi ei umpisilmää, märkähattua karjanpaimenta, koska tämä oli nuorempana hevosia herjannut. Vihastuneena tämä nostaa vedestä umpiputken, syöksee sen Lemminkäisen sydämeen ja heittää kuolevan, joka katuu, ettei ollut äidiltään Maarialta kysellyt vesumen (keison) lukua, Tuonelan mustaan jokeen. Kotona äiti, kultainen kave, näkee suan eli harjan, jonka pätöinen poika Lemminkäinen on lähtiessään sivaltanut seinään ennusmerkiksi, verta vuotavan ja lähtee liikkeelle syytäen kivet ja haot tieltään. Hänen kysymykseensä vastaa Päivölän isäntä, ettei tiedä porton pojasta. Vasta uhatessaan rikkoa uuden riihen ukset ja taittaa taivaan saranat äiti saa tietää poikansa kohtalon. Teetettyään ison haravan hän menee Tuonelan joelle. Haravan piihin tarttunut Lemminkäinen vastaa kieltävästi äidin kysymykseen, vieläkö hänestä mies tulisi. Tuonelan virran myötä hän joutuu mereen, muuttuen turskaksi, jota ruotsit, herrat ja papit syövät paraana herkkunaan (SMR 17 II).

Lemminkäisen surmarunolle on jo Castrén osoittanut vastineen islantilaisessa tarussa Balderin kuolemasta. Snorren Eddassa kerrotaan tällä ylijumalan pojalla olleen unennäköjen johdosta aavistuksen kuolemastaan. Hänen huolestunut äitinsä Frigg vannottaa kaikki luontokappaleet lukuunottamatta vähäpätöistä tammessa loisena kasvavaa mistelvesaa, etteivät vahingoittaisi Balderia. Paha Loki hakee mainitun kasvin ja Aasajumalain leikillä ammuskellessa muka haavoittumatonta Balderia antaa sen Balderin sokean veljen käteen ja ohjaa häntä. Surmattua Balderia Tuonelasta lunastamaan lähtee Odinin nuorin

poika Hermodr ratsastaen Gjoll virran yli pitkin siltaa, jota neito vartioi. Tuonelan haltia Hel lupaa päästää Balderin, jos kaikki luontokappaleet häntä itkisivät. Jättiläisnaiseksi pukeutunut Loki kuitenkin kieltäytyy suremasta „miehenpoikaa".

Sekä suomalainen runo että skandinaavinen taru johtuvat keskiaikaisesta legendasta, jonka aineksia voimme löytää kirjallisuudesta ja kansanuskomuksesta. Juutalaisessa esityksessä Kristuksen kuolemasta kerrotaan Jeesuksen, joka tiesi tulevansa tuomituksi hirsipuuhun, loitsineen kaikki puut, etteivät hänen allaan kestäisi. Mutta Juudas noutaa puutarhastaan kaalinvarren, joka on jäänyt loitsimatta. Vielä mainitaan Juudaksen varastaneen Jeesuksen ruumiin ja kätkeneen sen puutarhaansa. Kun opetuslapset sen johdosta levittävät huhua ylösnousseesta, alkavat hätääntyneet juutalaiset paastota ja rukoilla, mutta Juudas ei ota osaa tähän murehtimiseen. Englantilaisen ja saksalaisen kansanuskon mukaan oli Jeesuksen risti tehty mistelvesasta. Yleisesti tunnettu oli legenda sokeasta sotamiehestä Longinuksesta, joka Jeesuksen kylkeen pistää perkeleen neuvosta hänelle käteen annetun keihään. Äidin onnistumaton yritys pelastaa lastaan Tuonelasta tavataan muinaiskreikkalaisessa tarussa Demeteristä ja Persephonesta, joka on voinut kristillisessä muodossa periytyä keskiajalle. Tyttärensä Persephonen joutumista Manalan hallitsijan Plutonin valtaan suree maaemo Demeter niin suuresti, että ylijumala Zeus liikutettuna lähettää poikansa Hermeksen taivuttamaan Plutonia luovuttamaan hänet äidilleen. Tämä suostuu sillä edellytyksellä, ettei hän ole mitään Manalassa nauttinut, mikä kuitenkin on tapahtunut.

Lemminkäisen mainesanan „pätöinen poika" olemme Kristusta tarkoittavana tavanneet Polvenhaavarunossa Väinämöisen nimen yhteydessä. Herraa merkitsevä Balder esitetään toiselta puolen ylijumalan, toiselta puolen

miehen, s.o. ihmisen, poikana. Lemminkäisen äiti on mainittu kultaiseksi kapeeksi ja nimitetty Maariaksi. Hänen surmaajansa syyttämistä sekaantumisesta hevosiin vastaa islantilainen taru Lokesta, joka tamman muodossa houkutteli Aasain linnaa rakentavan jättiläisen oriin, ja perustunee keskiaikaiseen käsitykseen, että hevonen on paholaisen luoma. Myös suomalaisissa syntyloitsuissa esitetään hevonen Juudaksen äpäränä (SSL s. 224). Nurkasta läpi salvoksen tupaan tuleminen muistuttaa ylösnousseen Jeesuksen saapumista kokoontuneitten opetuslasten luokse lukittujen ovien lävitse. Kaikkien paitsi yhden laulamisen kultiin on Ohrt huomauttanut muistuttavan kuvia pyhästä ehtoollisesta, joissa muilla paitsi Juudaksella on kunniakehä kasvojensa ympärillä.

Mansikka on venäläisistä apokryyfeistä löytänyt kuvauksia, miten Jeesusta piinattaessa Maaria tuntee sydämessään, että hänen pojalleen tehdään pahaa ja sen johdosta rientää Jerusalemiin; portille saavuttuaan hän tiedustelee vastaantulijalta poikaansa. Romaanian hengellisissä lauluissa hän potkaisee rikki Pilatuksen portin. Selitykseksi Lemminkäisen muuttumiselle turskaksi on Mansikka viitannut Kristuksen vertauskuvalliseen esittämiseen kalana.

„Lemminkäiseen" on Lönnrot eräästä kosintarunosta ottanut runojen ulkoa kuulemisen ja loitsijoita täyden tuvan, jotka kumpikin ovat Laulajan alkusanoihin kuuluvia aiheita (TT s. 186, 133); tupaan salaa katsominen (UK 12: 393—4) on hänen myöhemmin lisäämänsä.

Samassa surmarunon toisinnossa, missä ansiotyökosinta käy edellä, ankara anoppi joella paloittelee Lemminkäisen, niinkuin „ennen naidun" Naisensa surmaaja (SMR 31). Lönnrot on tälle paikalle Alku-Kalevalassa pannut Tuonen pojan. Vielä hän on äidin etsinnän kuvaukseen sovittanut

runoja Neitsyt Maarian lapsenetsinnästä ja Luojan ylösnousennasta (SMR 42 III, 45).

Vanhassa Kalevalassa Lönnrot on käyttänyt yhteen vienanpuoleiseen toisintoon eksyneen Mehiläisen lähettämisen voiteen hakuun.

Uudessa Kalevalassa hän on asettanut haravan takojaksi Ilmarisen ja eloon herättämisen epäilijäksi korpin. Tilapäisesti saduista lisättynä piirteenä hän tapasi Lemminkäisen ihmettelyn pitkällisestä unesta ja äidin vastauksen. Lemminkäisen selityksen, että hänen sydämensä on sinisen kiven sivulla Tuonelan joessa, Lönnrot on muuntanut leikilliseksi: „noissa Pohjan neitosissa”.

Venepuun etsintä.

UK 16: 1—100 < *VK 9: 1—25*. SMR 47; FFC 75 s. 82—92; KRH s. 429—37. Mansikka STAE 1909 II s. 198—9.

Venepuun etsinnässä Lönnrotilla oli Vanhaa Kalevalaa valmistaessaan yksi ainoa vienanpuoleinen toisinto. Siinä Väinämöisen laulamalla laatima pursi puuttuu emäpuuta, jota varten hän itse lähtee tavoittamaan tammea. Tämä kieltää kelpaavansa, koska mato on juurella maannut ja korppi verissä suin ja kauloin latvalla istunut. Lönnrot on lisännyt Väinämöisen lähteneen edemmäksi ja löytäneen purren pohjaksi sopivan petäjän.

Uutta Kalevalaa varten Lönnrotilla oli käytettävänä useita toisintoja. Latvajärven Arhippa Perttusen esittämässä Sampsa Pellervoinen etsii Jumalalle purjepuuta, Luojalle venon emää. Kolmesta tammesta vasta viimeinen selittää kelpaavansa. Suomen Itä-Karjalasta saadussa kolmen sankarin laivaretken johdannossa lähtevät Joukahainen koilliselle, Ilmarinen suviselle ja Väinämöinen luoteiselle suunnalle etsimään. Heidän kohtaamansa haapa,

kuusi ja tammi antavat kaikki kieltävän vastauksen, minkä jälkeen Väinämöinen veistää veneen ruokosesta. Yhdessä Kaakkois-Karjalan kappaleessa Väinämöinen tapaa ensin ontelon kelpaamattoman hongan ja sitten toisen kelpaavan.

Viimeksimainittu laulutapa on yleinen Karjalan kannaksella, paitsi että Väinämöisen tilalla on etsijänä tavallisesti laulaja, „minä". Venepuu ei kuitenkaan ole alkuperäinen etsittävä, vaan kirkon rakennuspuu, joka keski-inkeriläisessä laulutavassa on säilynyt. „Minä" hion kolme päivää kirvestäni viiteen Vironkiveen, kuuteen kovasimeen. Tapaamaani tammea isken kirveellä ja puun kysymykseen ilmoitan sitä tarvitsevani kirkon kynnykseksi, alttarin oveksi tai asetuspuuksi, Maarian makauspuuksi (SMR 47).

Alkuansa on runo loppunut puun kieltävään vastaukseen, ettei kelpaa niiksi puiksi, koska mato, s.o. käärme, on maannut juurilla ja lintu laulanut latvassa. Karjalan kannaksella on lisätty toinen puu, välistä toista lajiakin, joka sanoo kelpaavansa, koska mato ja lintu eivät ole siinä asustaneet. Pohjoisilla runoalueilla on vastakohta siirtynyt puussa olijoihin; kelvottoman puun korppia ja matoa voivat vastata käki ja marja.

Puun juurella makaavaa käärmettä ja sen latvassa lepäävää korppia, jonka verisyydestä on Länsi-Inkerissäkin jälki säilynyt, Mansikka on verrannut kuvauksiin ristinpuusta, jonka juurella kiemurtelee paratiisin käärme ja jonka päällä istuu verinen pelikaani Kristuksen vertauskuvana. Ristinpuuksi aiottu paratiisinpuun vesa on legendan mukaan tuotu Libanonin vuorelle ja siellä suureksi kasvaneena kaadettu Salamonin temppelirakennusta varten, mutta kelpaamattomana hylätty.

Länsi-Inkerissä on laulettu toista, virolaisperäistä runoa Venepuun etsinnästä. Siinä laulaja-minä tietä pitkin juostessaan tapaa erilaisia puita, joista vasta viimeisenä tammi vastaa kelpaavansa veljen veneeksi. Muista puista ilmoit-

taa koivu olevansa luotu rattaiksi, haapa altaiksi, leppä kirvesvarsiksi.

Venepuun etsintä on joskus Keski-Inkerissä liittynyt kirkon kynnyspuun etsintään ja omistanut tältä selityksen kelpaamattomuuteensa, joten on mahdollista, että se on Karjalan kannaksella työntänyt tieltään legendanomaisen etsinnän aiheen säilyttäen siitä kuitenkin vastauksen muodon. Mutta kirkon rakennuspuun etsinnän muuntamiseen Väinämöisen tai Luojan venepuun etsinnäksi on voinut riittää runon liittyminen johdannoksi Väinämöisen tai Luojan laivaretkeen.

Tuonelassa käynti.

UK 16: 147—412, 25: 673—738 < *VK 9: 68—231, 14: 339—66* < *AK 6: 30—125.* SMR 3; FFC 75 s. 93—108; KRH s. 438—50.

Alku-Kalevalaa kokoonpannessaan Lönnrotilla oli käytettävänään Topeliuksen kirjaanpano, jossa Väinämöisen Tuonelassa ja Vipusessa käynnit ovat yhdistettyinä. Venettä laulamalla laativalta Väinämöiseltä puuttuu kolme sanaa. Hän lähtee ensin Tuonelaan hakemaan oraa eli vääntiätä, menee sitten sarana (vrt. UK 16: 372 saarvana) mereen, jossa tappaa satoja taimenia saamatta sanoja, ja viimein Virosen luo, jonka haudalta kaataa puut ja jolta saa puuttuvat sanat.

Lönnrot pani Väinämöisen Tuonelastakin hakemaan sanoja. Sama muunnos on tavattu myöhemmissä vienanpuoleisissa Tuonelassa ja Vipusessa käyntien yhdistyksissä.

Itsenäisenä runona on Väinämöisen oranhaku Tuonelasta paraiten säilynyt Vuonnisen Ontrei Malisella ja hänen jälkeläisillään. Vanha Väinämöinen ajaa kirkolle yli muista ylpeistä. Runolta eli laulajalta rikkoutuu reki

Ahdin aidan kääntimessä, Vetrikan veräjän suussa. Turhaan kehoitettuaan sekä nuorta että vanhaa väkeä noutamaan oraa eli vääntiätä Tuonelta, hän lähtee itse ja saapuu Tuonelan joelle, jossa huutaa venettä eli lauttaa. Tuonen tytön tiedustellessa syytä, joka on hänet tuonut Tuonelaan, Väinämöinen nimittää raudan, tulen ja veden, mutta tytön osoittaessa hänen valehdelleen, ilmoittaa asiansa ja pääsee joen toiselle puolelle. Väinämöisen levätessä Tuonelan kodissa Tuonen tyttö ja poika valmistavat rautaverkon estääkseen häntä palaamasta. Käärmeeksi muuttautuneena onnistuu Väinämöisen pujottautua läpi verkon, ja tultuaan väkensä luo hän korjaa rekensä, jolla jatkaa ajoaan kirkolle yli muista ylpeistä kaiken kansan ihmetellessä (SMR 3).

Muinaisen suomalaisen sankarin ajo kirkkoon tuntui niin omituiselta, että johduin ajattelemaan, eikö Väinämöinen tässäkin, niinkuin Polvenhaavarunossa, voisi olla myöhempi Kristuksen sijainen. Suomenkarjalaisessa katkelmassa esiintyy veneen eli lautan pyytäjänä, mutta samalla myös kysyjänä Jeesus taivaasta. Oletin runossa mahdollisesti yritetyn kuvata Kristuksen Haadeksessa käyntiä. Tuonelan ja sen lautturin kuvaus on yhtä vieras suomalaisten kuin Gjollvirta ja sitä vartioiva neito skandinaavien alkuperäisille uskomuksille. Molemmat viittaavat klassilliseen Egyptistä Kreikkaan kulkeutuneeseen mielikuvaan Kharonista, joka on voinut säilyä keskiajan kristillisessä kansanuskossa.

Sen jälkeen kuin sankariaikamme sovittaminen kristinuskon ja pakanuuden väliseen vaiheaikaan on käynyt yhä todennäköisemmäksi, ei enää ole vaikea kuvitella vanhan Väinämöisen ylvästelevää ajoa kirkkoon. Tämän asema Saaren eli Luotolan hallitsijan Ahdin alueella viittaa siihen tosiasiaan, että kristinuskoa on Ahvenanmaalla ja Turun saaristossa aikaisemmin levitetty kuin Suomen man-

terella. Harjulta näkyvän kirkon tulemme vielä tapaamaan Kaukomielen jättäessä Saaren satoine neitoineen.

Runon länsisuomalaista alkuperää osoittaa Tuonelan tytön varoituksen: „paljon on sinne mennehiä, ei paljon palannehia", lainaaminen myöhempään piispa Henrikin virteen Eerikki ritarin lausumaksi (SMR 38) ynnä siinä esiintyvä sana *paljon*. Tämä on Vienan läänissä tavallisesti väistynyt itäsuomalaisen *ääni* sanan tieltä pääsäkeestä, mutta siinäkin joskus säilynyt ja yleisesti kertosäkeessä, jossa sillä on ollut tukea alkusoinnusta.

Vanhassa Kalevalassa Lönnrot sovitti Väinämöisen Tuonelassa käynnin myös toiseen kohtaan, Pohjolan hääpitojen loppuun, saatuaan Latvajärven Arhippa Perttuselta toisinnon, jossa on johdantona Päivölän pitojen maininta ja oluen vaatimus, että kutsuttaisiin laulaja. Tässä hän saattoi käyttää oran hakua rikkoutuneen runoreen korjaamiseksi, uudistamatta Tuonelaan saapumisen ja sieltä palaamisen kuvausta. Uudessa Kalevalassa hän siirsi Väinämöisen toisen Tuonelassa käynnin Ilmarisen kotiintulijaisten jälkeen. Suuren salon tai saaren ja siihen rekipuun laulaminen tavataan aunuksenpuoleisissa Kilpakosinnan toisinnoissa, joissa Väinämöiseltä, Ilmariselta ja Joukahaiselta menomatkalla menee reen jalas, vemmel ja aisa poikki.

Uuteen Kalevalaan otettuja tilapäisiä lisäpiirteitä Tuonelassa olon esityksessä mainittakoon vielä Manalan käsittäminen saareksi, johon on Kaukomielen Saarella käynti vaikuttanut, Kilpakosinnasta Tuonelan neidolle sovitettu poukunpesu sekä Tuonelan emännän tarjooma käärmeolut. Viimeksimainittuun lisäykseen on antanut aiheen vienanpuoleisessa Lemminkäisrunon toisinnossa tavattava *Tuonetar* oluen tarjoojana sekä Ilomantsissa muistiinpantu käärmeoluen tarjonta Väinämöiselle, joka kieltäytyy juomasta, ja Ilmariselle, joka oluen juo suuhunsa.

Antero Vipunen.

UK 16: 101—40, 17: 1—628 <*VK 9: 26—67, 10: 1—489* < *AK 6: 1—29, 126—355*. SMR 4; FFC 75 s. 108—27; KRH s. 451—62.

Vielä merkillisempi kuin Väinämöisen kirkkoon ajo ja siitä aiheutunut Tuonelassa käynti on hänen käyntinsä ammoin kuolleen Antero Vipusen vatsassa.

Tehdessään venettä tiedolla, purtta laulamalla Väinämöinen on vailla kolmea sanaa. Turhaan hän tappaa suunnattoman joukon taimenia ja emälohia, pääskyjä, hanhia ja joutsenia, oravia ja peuroja, niiden sisästä sanoja löytääkseen. Viimein hän saa tietää, että sanat voi saada vatsasta vanhan Antero Vipusen, jolla oli suuri tieto ja mahti. Mutta hän on kauan kuollut vipujaan ja ansojaan virittämästä ja hänen haudalleen ovat kasvaneet suuret puut. Tie on sinne kuljettava naisten neulojen neniä ja miesten miekkojen teriä myöten. Kolmantena päivänä Väinämöisen vasen jalka torkahtaa Vipusen suuhun. Vatsaan jouduttuaan hän valmistaa pajan paidastaan ja housuistaan ja alkaa polvi alaisimena kyynärpäällään takoa rautaista korentoa. Antero Vipunen tuntee sysien tulevan suuhunsa ja manaa „maan ratimon" (< rotimon) maksoistaan. Pakolla saatuaan puuttuvat sanat Väinämöinen työntää hänen suuhunsa takomansa korennon. Päällimmäisen mellon raudan saa Antero Vipunen poikki purruksi, mutta ei sisemmäistä terästä, joten Väinämöisellä on tilaisuus päästä avatusta suusta ulos (SMR 4).

Vipusen ristimänimi *Antero* viittaa roomalaiskatoliseen Länsi-Suomeen; kreikanuskoisilla karjalaisilla laulajilla on tämä nimi muodossa *Ontrei*. Läntisempiin murteisiin viittaavat myös taivutusmuodot *naisten* ja *miesten, puuttua* merkityksessä olla vailla, *vatsa mahan* asemella ynnä ruot-

salaiset lainasanat *mahti, housut* ja *melto* (vrt. *smältä* 'sulatusuuni').

Kolmet sanat mainitaan loitsuissa Luojan omina: *Luojan kolmella sanalla,* ynnä yleensä sanan voima Jumalalle kuuluvana: *sanan voimalla Jumalan.* Siihen nähden, että loitsurunoutemme, mikäli tähän saakka on voitu todeta, on osoittautunut kauttaaltaan katolisperäiseksi, ei *Antero*-nimisen loitsijan tieto ole ajateltavissa kristillisten sanakaavojen käyttämisestä riippumattomaksi.

Vatsaan joutuminen tulen sytyttämisen yhteydessä tavataan merimiestarinoissa merihirviöistä jo vanhassa Kreikassa 2. vuosisadalla j.Kr. Pelkkä kalan vatsaan joutuminen on vielä vanhemmasta Joonaan kertomuksesta tunnettu.

Täydellisenä on runoa laulettu vain Vienan läänissä. Suomen Pohjois-Karjalassa kerrotaan lyhyesti sanat saadun, sittenkuin puut on kaadettu haudan päältä, herättämällä Antero Vipunen unestaan. Vatsaan joutuminen ja siellä takominen on Suomen Itä-Karjalassa säilynyt Kilpakosintarunossa, jossa Ilmarinen on päähenkilönä. Veneen tiedolla tekeminen tavataan Karjalan kannaksella virsikkäälle Vipusen pojalle, luottehikkaalle Lemminkäiselle omistettuna. Molemmat nimet mainesanoineen esiintyvät pohjoisempanakin rinnatusten virsissä ja luotteissa makaamisen yhteydessä. Myös Keski-Inkerissä on runosta jälkiä Päivänpäästövirressä, jossa Jumalan poika joskus käy herättämään kauan kuolleen Väinön haudastansa.

Tilapäisiä lisäyksiä vienanpuoleisissa toisinnoissa ovat: paimen Väinämöisen neuvojana; Vipusen arvelu, että on satoja syönyt, vaan ei Väinämöisen vertaista, mikä muistuttaa toiselta puolen ihmissyöjää kokkoa Lemminkäisen matkalla, toiselta puolen anopin arvostelua tuomisista Iivana Kojosen pojan runossa (K:tar III 24); veneen valmistaminen Vipusen vatsassa ja sillä suonia pitkin soutaminen

Tuonelassa ja Vipusessa käynnin sekamuodostuksesta, johon lisäksi Niukahdusluku on vaikuttanut; ynnä sanaisen arkun aukaiseminen Laulajan alkusanoista (MR s. 16). Sampo-runosta johtuu Ilmarisen kysymys Väinämöisen palattua.

Muutamiin säkeisiin rajoittuvan manauksen Lönnrot on jo Alku-Kalevalassa laajentanut manausloitsujen avulla sekä liittänyt siihen kuvauksen Vipusen laulusta ja sen tehosta.

Kilpakosinta.

UK 18: 1—19: 354, 38: 125—78, 279—328 < *VK 11: 1—12: 211* < *AK 7: 1—383.* SMR 5; FFC 71 s. 6—69; KRH s. 302—18.

Pisimpiä ja kauneimpia on runo Väinämöisen ja Ilmarisen kilpakosinnasta. Se on Vienan Karjalassa hyvin säilynyt, lukuunottamatta loppua, joka on useimmiten väistynyt Kultaneidon taonnan tieltä, minkä tehtävän hylätty kosija saa osakseen. Alkuansa on Ilmarinen molemmissa runoissa ollut päähenkilönä, mutta niiden yhdistyttyä on Ilmarisen asemesta Väinämöisen joko täytynyt suorittaa Kultaneidon takominen taikka suoriutua voittajana kilpakosinnassa. Suomen puolella on loppukohtaus, Ilmarisen morsiamen muuttaminen lokiksi tavallisesti tallella, mutta sen lähinnä edellä käyvät piirteet ovat hämärtyneet myöhempien lisien vaikutuksesta, joita pitkin kertomusta on runsaasti lainattu sekä muista runoista että suorasanaisista saduista.

Kilpakosintaruno alkaa Ilmarisen sisaren poukunpesulla. Ohipurjehtivalta Väinämöiseltä tämä tiedustelee, minne hän on menossa. Pari kertaa valehdeltuaan lähteneensä kalastamaan tai metsästämään Väinämöinen tunnustaa olevansa kosintamatkalla Hiiteen eli Väkivuoreen. Sisar kiiruhtaa

viemään sanaa Ilmariselle, vaatien palkasta korvarenkaittensa korjaamista. Tuskissaan Ilmarinen pudottaa sepinkalunsa, sitten käskee Annikin lämmittää saunan ja tuoda hänelle paraat pukimet. Orja saa käskyn valjastaa hevosen, jolla Ilmarinen yllättää Väinämöisen purren. Hän ehdottaa sovinnollista kilpailua, mutta saa vastaukseksi, ettei kaksi sotajoukkoa sovi yksille yötulille, eikä kaksi nuortamiestä yhtä neittä kosimaan. Heidän lähetessään Hiiden linnaa eli kaupunkia alkaa Hiiden koira eli Saaren vartio haukkua. Katsomaan käskettyinä piika ja renki eivät sano joutavansa. Mutta neito menee mielellään ja ilmoittaa punaisen purren purjehtivan selänpuolen Lemmenlahta, ruskean oriin ajavan maapuolen Simasaloa. Vanhemmat keskustelevat siitä, olisiko tytär annettava haahdella aarteita tuovalle vai reellä ajajalle, jolle hän on luvattu. Ilmariselta, joka kysyy kihlattuansa, vaaditaan vielä ansiotöitä: kyisen pellon kyntämistä, pyhän oriin suistamista ja suuren hauen tuomista Tuonelan joesta. Viimeksimainitun tehtävän Ilmarinen suorittaa takomansa kokon avulla ja saa vihdoin neidon mukaansa. Mutta kotimatkalla neito osoittaa uskottomuutta tai tekee muuta kiusaa, jonka johdosta Ilmarinen hänet kiroo lokiksi eli kajavaksi (SMR 5).

Myöhempiä piirteitä Kilpakosintarunossa ovat päiväpaisteen näkeminen, joka „utuisesta" niemestä tähystellessä aamusumussa on luonnotonta, kaukaa näkyvän purren arvaileminen ja sen kehoittaminen joko poistumaan tai kääntymään kohti. Ne on lisätty muista runoista, joissa neito niinikään näkee veneen tai laivan, lintu- ja kalaparveksi arvaileminen länsisuomalaisesta Lalmannin ja Inkerin virrestä (SMR 28). Pihlajien tuleen paneminen kosijain saapuessa tulijain tarkoitusten selville saamiseksi on myös häärunoissa esiintyvä taikakeino. Morsiamen avunanto

Ilmarisen suorittaessa ansiotöitään, samoinkuin molempien muuttautuminen kotimatkalla kiiskeksi ja haueksi, pääskyksi ja haukaksi (vrt. UK 38: 143—78), ovat saduista lainattuja aiheita. Tuonen karhun tuomisen vaatimus on tilapäinen muunnos pyhän oriin suistamista.

Hauen pään ehdottaminen ikuiseksi tuoliksi Pohjolan tupaan on Lönnrotin Alku-Kalevalaan sovittelema Lemminkäisrunoista, joissa Päivölän isännän pää tuodaan penkille perään ikuiseksi istuimeksi.

Kilpakosintarunon länsisuomalaisuutta osoittavat semmoiset skandinaaviset lainasanat kuin *poukku, saippua, renki* ja *kaupunki*. Viimeksimainittu sana samoin kuin Ilmarisen sisaren nimi *Annikki*, jos se runoon alkuansa kuuluu, on myös ajan määrääjänä huomattava. Mainittava on vielä korvarenkaitten pyyntö, joita nuoremmaltakin rautakaudelta vain poikkeuksellisesti tavataan.[1]

Hiiden ja *Saaren* rinnastus on verrattava *Hiiden* ja *Luotolan* rinnastukseen Sämpsän runossa, jossa kutsujana on Saarelaisena tuntemamme Ahti. Että tässäkin runossa Saarella on tarkoitettu Ahvenanmaata, vahvistavat paikannimet *Simasalo* ja *Lemmenlahti*, joilla on vastineensa Ahvenanmaalla ja Turun saaristossa. Nykyinen Simskälan saari Sundin pitäjässä ja Lemlax Paraisissa tavataan vanhoissa asiakirjoissa Symesala ja Lemmelax muotoisina. Lem-alkuisia nimiä on useitakin, kuten Lemlandin (< Lemmeland) pitäjässä Lemströmin kanava ja Lemböten kappelin jäännökset, jossa merimiehet ovat rukoilleet ja joka mainitaan jo 1200-luvulla matkaoppaassa. Mielikuva lähekkäisestä purjehtimisesta ja jäällä ajamisesta soveltuvat Turun saaristoon, jossa myös ajatus, että Ahtia merellä kylmämään on tarvittu väkipakkanen, on voinut syntyä.

---

[1] A. M. Tallgren, Suomen muinaisuus s. 183.

Käärmepellon kyntäminen edellyttää paitsi mahdollisimman leutoa seutua, jossa käärmeitä on runsaasti, myös kaskimaita, joilla lahoavat kannot tarjoavat edullisia piilopaikkoja käärmeille.

Pakanuuden ajan rajalle vie pyhien oritten maininta. Frey jumalalle, jonka palvonnan olemme todenneet Sämpsän runossa, olivat erikoisesti pyhitettyjä hevoset, joita hänen pyhäkköään varten elätettiin. Hiiden linna on voinut saada nimensä kaupungin luona olevasta „hiidestä" eli pyhästä lehdosta.

Iso härkä.

UK 20: 1—118 < *VK 13: 1—90* < *AK 8: 1—53*. SMR 12, 16 I; FFC 67 s. 157—75; KRH s. 623—32, 816—7.

Pohjolassa vietettävien häiden kuvaukseen Lönnrot on käyttänyt Päivölän pitojen valmistusta Lemminkäisrunoissa. Sen alkuun on hän sovittanut runon Isosta härästä, jonka Vienan ja Aunuksen läänin laulajat ovat usein liittäneet Lemminkäisen loitsutaisteluun, missä härkä lauletaan juomaan lampea lattialta.

Kainuussa ja Suomessa kasvaa niin suuri härkä, että se ulottuu Hämeestä Tornioon. Päivän tarvitsee pääskynen lentääkseen sarvien väliä ja kuukauden orava juostakseen pitkin selkäpiitä. Härkää iskemään tuodaan Ukko ynnä muita taruhenkilöitä. Ukon heristäessä kirvestään, härkä päristää päätään. Kaikki pakenevat: Ukko kuuseen, Ryönikkä eli Akka pihlajaan, Virokannas vaahteraan, Palvanen pajuille, muut jumalat muihin puihin uhaten kuitenkin tulla toiste (SMR 12).

Runoa on laulettu Vienan läänissä ja Varsinais-Inkerissä sekä Ison sian runona (huomaa: *kärsä* VK 20: 61) Karjalan kannaksella ja Vermlannissa.

Paikannimet *Suomi* Varsinais-Suomen merkityksessä ja *Häme* ynnä *Kainuu* ja *Tornio* viittaavat Länsi-Suomeen ja sen pohjoiseen siirtolaisalueeseen. Sitä vastoin henkilönimistä *Ukko, Ryönikkä* ja *Virokannas* vastaavat Agricolan karjalaisen jumalainluettelon *Ukkoa* ja hänen puolisoaan *Raunia* ynnä kaurankaitsijaa *Virankannosta. Palvoa* sanasta johdettava *Palvanen* tavataan Ukon kertosanana vienankarjalaisissa loitsuissa.

Tässä runossa on mahdollisesti tahdottu pilkata karjalaisia, jotka vielä viime vuosisadan lopulla Laatokan Mantsinsaarella ovat toimittaneet härkäuhreja ukkosjumalan edustajalle pyhälle *Iljalle* 'Eliakselle'. Että runo on voinut syntyä Länsi-Suomessa, osoittaa säkeen: „muut jumalat muihin puihin", säilyminen eteläpohjalaisessa Ähkyn luvussa.

Kainuun on Lönnrot Vanhassa Kalevalassa muuttanut *Karjalaksi* ja Uudessa Kalevalassa lisännyt Virokannakselle mainesanan *karjalainen,* joka tällä on runossa Väinämöisen tuomiosta. Härän tappajan etsimisen *Karjalasta* ja *Venäjältä* hän oli jo Alku-Kalevalaan sovittanut Ison tammen kaadannasta, josta Ison härän toisintoihin on todelliseksi tappajaksi otettu Tulen syntyyn alkuaan kuuluva *musta mies merestä.*

Varsinais-Inkeristä on Ison härän runo kulkeutunut myös Pohjois-Viroon. Siellä se on sekaantunut virolaiseen pitolauluun, jossa isäntää kiitetään ison härän tappamisesta. Tästä taas ovat säkeet: „sata syltä sarvet pitkät, tuhat syltä *turjat* (niskat) laajat" siirtyneet Inkerin rajan yli suomalaiseen runoon. Itäisempi luonnoton muunnos: „*turpa* paksu", osoittaa näiden säkeitten kulkusuuntaa.

Pohjolan (< Päivölän) pidot.

UK 20: 119—614 < VK 13: 91—420 < AK 8: 54—221. SMR 17 I, 16 I, II; FFC 67 s. 77—88, 15—28, 180—7; SSL s. 241—6; KRH s. 516—34.

Lemminkäisen retki Päivölään on alkanut pitojen valmistuksella *Jumaliston* juominkeihin. Niitä varten on tehty satoja, jopa tuhat syliä laaja tupa. Ei kuulu kukon laulu laelta lattiaan eikä penin haukku perästä oveen *Ukon* uudessa tuvassa. Kesän ja talven on kestänyt oluenpano, salo on puita poltettu, järvi vettä kuivattu. Päivölän isäntä työntää kutsujia joka haaralle, käskien tuomaan rujot, rammat ja sokeat, mutta kieltää kutsumasta Lemminkäistä, koska hän on lehtopoika. Tunnettavan sanoo Lemminkäisen siitä, että hän katselee yli kansan sekä parantaa sokeat, kädettömät ja jalattomat (SMR 17 I).

Uuden tuvan kuvaus tavataan vain Suomen Pohjois-Karjalassa. Välistä siihen liittyy säepari: „peräseinä peuran luista, sivuseinä sirkan (< siilin) luista". Tämä kuuluu länsisuomalaiseen kehtolauluun, jossa tuuditetaan lasta Tuonelaan ja kuvataan sen uutta tupaa, s.o. hautaa. Tämä on sivulta sylen ja perältä kyynärän laajuinen ja sisustettu erilaisten eläinten luilla; sinne ei kuulu kukon laulu eikä koiran haukku (SUSA XXIII 2).

Ukon uutta tupaa vastaa loitsurunoissa *Tuurin* uusi ja *Palvasen* laeton tupa (UK 15: 427—8). *Tuuri* muistuttaa äänteellisesti skandinaavien *Thoria* ja *Palvanen* tavataan *Ukon* mainesanana, joten *Ukko* tässäkin tarkoittanee ukkosjumalaa ja hänen tupansa taivasta. Rampojen ja sokeitten kutsuminen johtaa mieleen raamatullisen vertauksen (Luukk. 14: 21) ja lehtopojan Lemminkäisen kuvaus Kristuksen.

Myös alkuosa Lemminkäisen Päivölänretkeä osoittautuu

niinmuodoin kristillisperäiseksi legendaksi. Lemminkäisen kutsumatta jättämisen syistä voivat toraisuus ja kevytmielisyys johtua Kaukomielen runon jatkosta.

Tähän osaan Päivölän runoa on kiinteästi sekaantunut Kaukomielen runon alkuosa. Siinäkin kuvataan juomapitoja, joita varten kähäräpäinen Kalevan poika panee olutta. Käytteeksi hän ottaa tappelevien karjujen eli orassikojen kuolaa. Lähettämilleen kutsujille hän selittää: „Ahti saarella asuvi, Kauko niemen kainalossa, Veitikka (< Vetrikka) nenässä niemen.” Näiden samojen mainitaan Kalevan kantaessa olutta juopuneen Saarialan juomingeissa, kirjaverkojen vakoissa (SMR 16 I).

Ettei Kaukomielen runo ole Karjalan puolella syntynyt, osoittaa *karjuin* ja *orasain* vääntyminen Suomen Pohjois-Karjalassa *karhuiksi* ja *orosiksi*, jotka eivät sovi toistensa kertosanoiksi, sekä kerron vaatimat korjausyritykset Vienan Karjalassa: karhut ja *kontiot* tai oriit ja *tammat*.

Päivölän ja Kalevan pojan oluenpanoihin on vielä yhdistetty lintujen ja Neitsyt Maarian oluenpanot. Edelliseen virolaisperäiseen pikkurunoon kuuluu oluen valmistus muutamasta ohran jyvästä, jälkimmäiseen loitsuntapaiseen kämmenissä hieromalla synnytettyjen oravan, näädän ja mehiläisen lähettäminen käytteen hakuun (SMR 73). Tilapäisesti on tähän yhteyteen vielä sovitettu Humalan synty ja Onnen ohrankylvö (SMR 72, 54) sekä Humalan, ohran ja veden keskustelu ynnä Oluen uhkaus katkoa vanteensa, jollei saa laulajaa. Viimeksimainittuun joskus liittynyt laulajan etsintä on mukailtu Kantelen synnystä.

Yleisesti alkaa oluenpano Päivölän pitoihin mainitsemalla saarelta näkyvän savun ja tulen, jota koetetaan arvailla sodan savuksi tai paimenen tuleksi. Välistä on pantu kaikki kansa katselemaan tai Lemminkäinen arvailemaan tai kysymään äidiltänsä.

Lönnrot on Uudessa Kalevalassa Pohjolan pitojen äärettömästä ainesten kulutuksesta erottanut oluenpanon mitättömistä aineksista siten, että on sen pannut oluen syntyä esittävän ukon suuhun. Erottamalla vielä kertosanat *Osmotar* ja *Kalevatar* toisistaan hän on saanut oluenpanijalle apulaisen.

Häärunot.

UK 19: 355—518, 21: 1—25: 672 < VK 12: 212—81, 14: 1—16: 373 < AK 7: 384—416, 8: 222—709. Salminen, Länsi-Inkerin häärunot, Suomi V 7 s. 103—80; Holmberg-Harva, Kauko-Karjalan häärunot.

Vuonnisen Vaassila Kieleväisen viittauksen mukaan Lönnrot sovitti yhdistelmän vienanpuoleisia „Naimakansan virsiä" kertovaisten runojen väliin asettaen nekin kertomuksen puitteisiin.

Heti Kilpakosinnan jälkeen, kun vaaditut ansiotyöt on suoritettu, Pohjolan emäntä esittää sulhaselle osoitetun kysymyksen, mistä tiesi neidon kasvaneeksi. Vastaajana on Alku-Kalevalassa Ilmarinen, mutta Vanhassa Kalevalassa lapsi lattialta, joka uudessa laitoksessa on pantu sitä ennen esittämään Kihlontavirren johdannon, n.s. Kokkovirren. Tässä kuvataan kokon lentoa kolmen linnan päälle, joista miesten on rauta- tai kivikatto, naisten vaski- tai lautakatto, mutta neitten liinakatto, niin että kokko pääsee sisälle ja saa paraan parvesta ryöstetyksi. Hääpitojen valmistusten ja kutsujen lähettämisen jälkeen Pohjolan emäntä ottaa vastaan hääjoukon Vävyn virrellä, joka alkaa kuvittelulla, että tuuli on pannut meren rannan raikumaan, ja päättyy kehoitukseen tuoda vahainen tuohus, että voisi nähdä vävyn silmät. Sitten kerrotaan kestityksestä, jonka jälkeen Vanhassa Kalevalassa Väinämöinen esiintyy laulajana turhaan kehoitettuaan Ilmarista. Uudessa Kaleva-

lassa tarjoutuu laulajaksi ensin lapsi lattialta, jota uunin päällä oleva ukko ei kelpoita, valittaen omankin äänensä sortumista. Vanhassa Kalevalassa seuraa runon eli laulajan reen rikkuminen ja Väinämöisen toinen käynti Tuonelassa, joka uudessa laitoksessa on siirretty sulhasen kotona vietettyjen häiden loppuun.

Niinikään Pohjolan emäntä häävirsien sanoilla puhuttelee sekä sulhasta että morsianta, ja Pohjolan neito tunnelmarunoin ilmaisee haikean mielialansa. Äiti esittää myös Lohdutus- ja Neuvokkivirret aikaisemmissa laitoksissa tällä kohtaa. Uudessa Kalevalassa erikoinen talon askarvaimo esittää ensin Itketysvirren ja neito uudelleen ilmaisee tunnelmiaan, vasta sitten lapsi lattialta laulaa Lohdutusvirren ja Osmotar eli Kalevatar Neuvokkivirret. Tämän jälkeen kulkuriakka kuvailee elämänkokemuksiaan naimatonna ja naimisissa ollessaan sekä esittää kertovaisen runon entisessä vanhempain kodissa Oljamissa käynnistä. Sitten neuvotaan sulhoa hyvään kohteluun, johon kulkuriukko uunilta vastaa kertoen yrityksistään noudattaa naisen mieltä. Tähän Lönnrot on käyttänyt Annikaisen ja Kestin virren varoitusta miehen mielen noudattamisesta (SMR 27, Kant. tutk. I s. 82).

Jälleen morsian antautuu surun valtaan lausuessaan jäähyväiset, joihin liittyvät Ilmarisen leikilliset lähtösanat Iivana Kojosen pojan runosta. Alku-Kalevalaan on tästä runosta otettu myös keskustelu matkalla, jota Vanhassa Kalevalassa on vielä laajennettu, mutta joka Uudessa on siirretty Ilmarisen toiseen kosintaan.

Alku-Kalevalassa esittää sulhasen kotona Tulovirren Ilmarisen äiti. Tämä saa Uudessa Kalevalassa nimen *Lokka* ja mainesanan *Kalevatar,* jotka tavataan Marketan runossa muodostuneina sanoista *lokki* ja *kajavainen.* Vanhassa Kalevalassa jatketaan uudella kestityksen kuvauksella, jonka jälkeen Väinämöisen esittää Hääkansan ylis-

tysvirsiä. Uudessa Kalevalassa tuliaistervehdysten jälkeen lapsi lattialta ja sulhasen äiti väittelevät morsiamesta, jota jälkimmäinen kehuttuaan lohduttelee. Väinämöisen ylistysvirsiä seuraa, kuten mainittu, hänen toinen käyntinsä Tuonelassa.

Häärunoista on toistaiseksi tutkittu vienan- ja aunuksenpuoleisia viittauksin etupäässä pohjoisen Suomen-Karjalan toisintoihin sekä länsi-inkeriläisiä viittauksin toiselta puolen virolaisiin, toiselta puolen suomalaisiin, etupäässä eteläisten runoalueitten toisintoihin. Näistä tutkimuksista päättäen jakaantuvat häärunot samoinkuin kertomarunot sisällykseltään kahteen ryhmään: suomalaiseen ja virolaiseen. Vienan Karjalan ja Viron häärunoille yhteisiä säkeistöjä on huolimatta häämenojen tarjoomista yhtäläisistä aiheista hyvin vaikea todeta. Inkeriläisissä häärunoissa tapaa sekä pohjoisten karjalaisten alueitten että Viron häärunojen säkeistöjä, jälkimmäisiä ilmeisesti runsaammin.

Pohjoisten alueitten häärunoissa viittaavat samanlaiset kielelliset ja asialliset seikat kuin kertomarunoissa Etelä-Suomeen ja nimenomaan meren rannikolle. „Merineen ja linnoineen", huomauttaa Harva-Holmberg (s. 271), „on Kokkovirsi, mikäli sen aihe on maassamme keksitty, saattanut syntyä joko Länsi-Suomessa tai Itä-Suomen eteläosassa. Edellisen puolesta puhunevat kuitenkin omantomuodot *miesten* ja *naisten*. — Jos taas runomme, jonka aihe on kansainvälinen, on muusta kielestä mukaeltu, on vielä todennäköisempää, että se on suomalaiseen runopukuun puettu Länsi-Suomessa." Isännän ja emännän ylistyksellä on vastineensa länsisuomalaisessa Tapanin virressä.

Jos on valittava Lounais- ja Kaakkois-Suomen välillä, jota jälkimmäistä Harva-Holmberg haluaisi puoltaa muihin häärunoihin nähden, on otettava huomioon, että Laatokan länsirannikko, kuten mainittu (s. 12), sai aikaisemman suomalaisen asutuksensa 800-luvulla Lounais-Suomesta

ja että Suomen lahden rannikko, jota meren ranta lähinnä tarkoittaa[1], oli koillisosaltaan siihen aikaan asumaton. Että lounaissuomalaiset siirtolaiset olisivat luoneet runolajin, jota kotipuolella ei tunnettu, on yhtä vähän luultavaa kuin että myöhemmin saapuneet karjalaiset olisivat tuoneet mukanaan häärunoja, joiden puute itäisimmässä Suomen Karjalassa, Keski-Aunuksessa ja Tverin Karjalassa on silmiinpistävä.

Paitsi muutamia sekä Lounais- että Kaakkois-Suomen puolesta esitettyjä kansantieteellisiä todisteita, jotka vaatisivat erikoista tutkimusta, on Harva vetänyt esille pari luonnontieteellistä seikkaa, nimittäin sison eli satakielen ja hanhen maininnat. Hän huomauttaa, että edellinen on tuntematon Länsi-Suomessa ja että jälkimmäinen tuskin on ainakaan Lounais-Suomessa pesinyt, sekä viittaa häärunoissa morsiamelle osoitettuun kehoitukseen: „astu hanhen askelilla", joka edellyttää, että hanhi on tunnettu muutenkin kuin ohi lentävänä muuttolintuna. Viimeksimainittu säe tarkoittanee kuitenkin kesyä hanhea, jota on ollut tilaisuus joka päivä tarkastella. Mitä tulee sisoon, joka mainitaan vain yhdessä ja samassa säkeistössä sekä häärunoissa että myös Kilpakosinnassa, on se voinut tarkoittaa myös laulurastasta.

Pakanuuden ajoilta periytyneeseen pihlajan palvontaan perustuu nuorikon neuvontavirressä kehoitus kovin varomaan pihapihlajaa, koska sen oksat ovat pyhät ja marjat vielä pyhemmät. Lönnrot on väärinkäsityksestä lisännyt selityksen oksien käyttämisestä kasvatustarkoitukseen (UK 23 : 227—30).

Erityisesti on huomattava kertomarunojen sankarinimien esiintyminen mairittelusanoina häärunoissa, kuten: „päämies pojut Kalervon, minun Ilmaro eli Ismaro isoni

[1] Samassa Vävyn virressä esiintyy Saksansalmi, joka kuten myös Suolasalmi Karhunpeijaisrunoissa, tarkoittaa Juutinraumaa.

tai Vetra veljyeni". Että näillä nimityksillä on kunnioittava, herraa vastaava merkitys, näkyy morsiamen puhuttelusta: „rouva siityinen sisoni". Häärunot nähtävästi edellyttävät sankarirunojen tuntemista, mikä myös niiden syntymäpaikkaan ja -aikaan nähden on huomioon otettava.

Lemminkäisen matka pitoihin ja käärmeolut.

UK 26: 1—27: 204 < VK 17: 1—578 < AK 9: 1—396. SMR 17 I, 18; FFC 67 s. 85—107, 60—77; KRH s. 553—71, 805—9.

Lemminkäisen Päivölän retken keskiosassa mainitaan hänen peltoa kyntäessään kuulleen kutsujain kulkevan, heittäneen hevosensa Luojan tanterelle ja lähteneen äitinsä luo hää- eli pitovaatteita pyytämään. Kaksi kavetta eli kolme Luonnotarta kieltää häntä lähtemästä kutsumatta kuvaillen kolmea tiellä vaanivaa vaaraa: hautaa, joka on täynnä kuumia kiviä, patsaan paksuista käärmettä ja tulista kokkoa tulisen joen luodossa, ynnä perillä uhkaavaa surmaa: omaan miekkaan laulamista. Lemminkäinen matkallaan saa haudan ja käärmeen kääntymään pitkin tietä ja kokon ummistamaan silmänsä puhuttelemalla niitä Jumalan luomiksi (SMR 17 I).

Sanan voimalla selviytymisessä ilmenee kristillinen piirre. Runon loppuosassa Maariaksi mainittu äiti esiintyy alussa kolmena Luonnon eli Luojan tyttärenä, jotka vastaavat kolmea Maariaa germaanisissa loitsuissa.

Tähän osaan Päivölän virttä on pohjoisilla runoalueilla sulautunut Lemminkäisen Luotolan retki, joka Inkerin puolella on tavattu itsenäisenä runona.

Lemminkäinen lieto poika lähtee Luotolaan eli Väinään lankonsa ja sisarensa luo. Sisar, jolla on tieto veljensä tulosta, teettää käärmeaidan ja laskee koirat kahleista. Miekallaan Lemminkäinen näistä esteistä suoriutuu. Kun

sisar tuo hänelle olutta kaksikorvaisella tuopilla, katsoo hän kahden kannen alle, jossa kuhisee matelijoita ja sammakoita. Puhaltaen olueen hän sen juo, ja toivotettuaan tuopin tuojan, kannun kantajan Tuonelaan, iskee miekallaan sisarensa ja lankonsa kuoliaaksi (SMR 18).

Sanat *tuoppi* ja *kannu,* jotka ovat ruotsinkielen välittämiä lainasanoja keskiaikaisesta alasaksasta, määräävät runon syntymäpaikan ja -ajan. Myöskin juoma-astian kaksikorvaisuus ja kaksikantisuus on huomioonotettava piirre.

Luotola voidaan yhdistää Agricolan mainitsemiin „luotolaisiin", jotka omistivat kristinuskon aikaisemmin kuin manterella asuvat „suomalaiset". Jälkimmäisten ahdistaessa täytyi luotolaisten usein pursineen lähteä Ruotsiin turvaa ja apua niinkuin „langoistansa ja ystävistänsä" pyytämään. Tätä vihamielisyyttä läheisten naapurien välillä kuvastaa runo Lemminkäisen Luotolanretkestä. Että ne ovat olleet erikielisiä, osoittaa runo Naisensa tappajasta umpiruotsalaisesta uroosta (SMR 31).

Myöskin Ahdin ja Kyllikin runosta on kohtia joutunut samaan yhteyteen. Siitä johtunut on usein esiintyvä sotisovan vaatimus, jolloin joskus *naista* eli *vaimoa* puhutellaan, samoin isänsä miekan ja sotaoriin vaatimus.

Että Lemminkäistä matkalla kohtaavat vaarat kuuluvat kahteen eri runoon, näkyy siitäkin, että samassa toisinnossa ovat paikannimet *Päivölä* ja *Luotola* kumpikin kohdallaan saattaneet säilyä.

Näin yhdistettyihin vaarojen kuvauksiin on voitu vielä tehdä lisäyksiä. Ilomantsin Mekrijärven Sissonen luettelee äidin varoituksessa laulamisen Untamon susien suuhun, tuliterään miekkaan ja palavaan puuröykkiöön; niistä sanoo Lemminkäinen selviytyvänsä laulamalla esiin lampaita, leppäisen uroon sekä jäisen lammin tämän alitse sukeltaakseen. Samoja vaaroja ja selviytymisiä kohtaam-

me Vienan Karjalankin toisinnossa alkuperäisiin sekaantuneena. Susiksi ja karhuiksi muunnetuille kahlekoirille lauletaan lampaita suuhun ja samoin kokolle teiriä; toisinaan ne ovat villoista tai höyhenistä synnytettyjä käsissä hieromalla, niinkuin Oluen synnyssä käytteenhakijat. Itäpohjalaisessa kirjaanpanossa ilmaantuu tulisen kosken, koivun ja kokon ohella tulinen saari, sauna ja mies, joka niinikään hampaitaan hioo; tässä saunassa kylpemään valmistaa Lemminkäinen miehen lepästä ja hongasta (> lumesta ja hangesta UK 26: 169—70).

Viimeisenä vaarana mainitaan Vienan Karjalassa usein sadat seipäät mäellä, miehen päitä täynnä kaikki paitsi yhtä, johon Lemminkäinen ottaa pään kuolleelta. Sama seivästö tavataan Suomen Itä-Karjalassa Kilpakosintarunossa, johon se ei kuitenkaan alkuaan kuulu, sekä venäläisissä ynnä keltiläisissä saduissa.

Vielä on Lemminkäisen äidin suuhun voitu sovittaa kehoitus siivosti käyttäytyä pidoissa, jonka Latvajärven Arhippa Perttunen esittää erikoisena runona (TT s. 57); tämän varoituksen länsisuomalaisuuden todistaa sen esiintyminen vesilahtelaisessa runossa Elinan surmasta (SMR 39).

Samassa runossa tavataan vastine Lemminkäisen saapuessaan toisinaan saamaan vastauksen, että tupa on miehiä, talli hevosia varten. Yleisiä pitoihin tulon kuvauksia ovat myös kysymykset, onko pidot jo pidetty ja miksi ei pitoihin kantamistaan ohrista saa nauttiakseen. Vaitukseen, ettei ole lempivieras, jollei tuoda olutta, liittyy välistä sen ynnä leivän siunaaminen, ja kysymykseen, onko olutta ostaa, lisäys: „juoda juossehen urohon", jotka molemmat hyvin soveltuvat kulkijateinin lauluiksi.

Pohjolan sijalla tavataan Suomen Itä-Karjalassa tilapäisesti eläinsatujen *Ilmolasta* vääntynyt *Ilpola,* josta edelleen on muodostettu emännän nimi *Ilpotar*. Oluen tuojana

esiintyy astianpesijätyttö eräässä vienanpuoleisessa kirjaanpanossa.

Jo „Lemminkäisessä" on Lönnrot kansanlaulun viittausten mukaan sovittanut ison käärmeen kohdalle Käärmeen luvun. Uudessa Kalevalassa on hän lisännyt Käärmeen alkuperän tiedustelun yhdistäen Vesi- ja Maakäärmeen ynnä Käärmeen päänosien synnyt (SMR 77 B, C, H; SSL s. 29—35, 45—8).

Kaukomielen kaksintaistelu ja pako Saareen.

UK 27: 205—29: 602 < VK 17: 579—18: 343 < AK 9: 397—663. SMR 16 II—IV; FFC 67 s. 27—60; KRH s. 535—52, 806—9.

Kaukomielen runo (s. 88) jatkuu Kalevan pojan oluenpanon ja pitovieraitten juovuttamisen jälkeen kaksintaistelun kuvauksella. Vetrikka verevä poika kaatasa olutta Kaukomielen kaavulle, joka siitä suuttuu, koska se on sotaretkellä saatu. Miekkoja mitellessä on Vetrikan vähäistä pitempi, joten hän saa ensin iskeä. Kun hän lyö miekkansa ovenkamanaan, lähdetään pihalle jatkamaan taistelua, jolloin Vetrikan turhaan tavoitellessa Kaukomieli sivaltaa kerralla häneltä pään poikki. Kotiin kiiruhtavalta äiti tiedustelee, onko hänet olutsarkoin saarrettu, naisin naurettu vai hevosin herjattu, ja neuvoo häntä pakenemaan saareen, jossa isä aikoinaan on piillyt. Täällä on häntä vastassa satoja neitosia, jotka hän kaikki viettelee. Viimein hänen täytyy poistua miesten puolelta uhkaavan koston tieltä. Saarelle jäävät immet surevat, niin kauan kuin purjepuu näkyy, ja hän itse itkee purressaan, niin kauan kuin kirkonharju haimentaa. Sitten hän laskee syvemmälle Ruotsin maata, keskelle Viron taroa (SMR 16).

Viimeksimainitut paikanmääräykset osoittavat, että runo on syntynyt Lounais-Suomessa. Ainoa saari, jossa voi kuvitella asuneen sata-, jopa tuhatkunta neitosta, on Ahvenanmaa. Kristinuskon ja pakanuuden vaiheaikaan viittaa toiselta puolen *kirkon* maininta ynnä latinaisesta *capa* sanasta johtuva *kaapu*, toiselta puolen tämän kaavun saanti sotaisella ryöstöretkellä ja kevytmielinen elämä Saaressa. Äidin tiedustelussa esiintyvä kysymys, oliko oritten ottelussa voitettu, viitannee vanhaan skandinaaviseen tapaan panna toimeen tappeluita oritten kesken.

Kaukomielen runoon kuuluvan eväitten pyynnön länsisuomalaisuutta osoittaa sen esiintyminen Klaus Kurjen lausumana Elinan surmarunossa (SMR 39). Tässä on säilynyt alkusana *sääli* (säkkihin evästä); sitä ei ole Vienan Karjalassa tunnettu varustamisen merkityksessä, josta syystä se on vaihdettu pakenijan kiireeseen nähden vähemmän sopivaan *säästä* sanaan.

Kaukomielen runon yhtyessä Lemminkäisrunoihin tuli hänen vastapuolekseen kaksintaistelussa toisen pitovieraan Vetrikan sijalle pitojen isäntä. Miekanmittelyn lisäksi tuli toisinaan sadunomainen loitsutaistelu, jossa lauletaan vastatusten parittain: orava ja näätä, jänis ja kettu, lampi ja härkä, joskus myös kana ja haukka, lammas ja susi, hevonen ja karhu; Lönnrot on näitä järjestellyt jo Alku-Kalevalassa yhtämittaiseksi ketjuksi lisäten koiran. Saduista tilapäisesti lainattuja piirteitä ovat lehmäntaljalle asettuminen ja houkutteleminen taaksensa katsomaan. Kuolleen pään paneminen tyhjäksi jääneeseen seipääseen on Lönnrotin tähän sovittama Lemminkäisen tulosta pitopaikalle. Veden vaatimus vihaiselta tai verevältä piialta käsien pesua varten Kalevan pojan eli hyvän (> UK 27: 404 häjyn) miehen veristä olisi ymmärrettävissä, jos pidoissa surmattu olisi pitojen isäntä, hyväksi mieheksi

sanottu Kalevan poika ja verevä piika verevän pojan sijainen. Mutta se saattaisi myös kuulua Pätöisen pojan Päivölän virteen, jolloin sitä voisi verrata Pilatuksen käsien pesuun. Merkillinen on isketyn pään sisäänkantamiseen liittyvä selitys: se on pää pojan pätöisen eli kultaisen omenan; jälkimmäinen on Kristuksen mainesanoja Neitsyt Maarian lapsenetsintävirressä.

Kaukomielen kotiinpaluuseen on liittynyt kuvaus takaa-ajavasta haukasta, jolla on Ahdin silmät ja joka Ahtia(!) muistuttaa yhteisistä taisteluista. Tämä on nähtävästi katkelma Ahdin ja Kyllikin runon jatkoa (SMR 15 II), josta myös valanvaatimus, ettei 60 kesänä käy sotia, on Kyllikiltä äidin lausumaksi siirretty.

Tilapäisesti Väinämöisen polvenhaavarunosta lainattu veneenveisto värttinän muruista on vaatinut entisen purren hävittämistä. Tämän on Lönnrot Vanhassa Kalevalassa esittänyt suoritetun polttamalla vihamielisyyden osoitukseksi.

Kaukomielen pyyntö kotoa lähtiessä, että takaa-ajavalle Pohjan eli Pimentolan joukolle ilmoitettaisiin hänen menneen kaadettuaan kasken, jossa jo on laiho leikattu, on Uuteen Kalevalaan otettu runokatkelmasta, joka kuvailee Neitsyt Maarian pakoa kylväjän ohitse ja hänen ihmetekoansa. Saarelle saapumiseen on lisätty kaskipaikan tiedustelu, johon on voitu sovittaa Kultaneidon taontaan kuuluva kuvaus Saarenmaan jaosta (SMR 6). Luvan pyyntö laulamiseen on kokoonpantu useista Laulajan runoista. Eräässä vienanpuoleisessa toisinnossa tavattava yhden Saaren immen ylenkatsominen on Lemminkäisen surmarunon vaikutusta. Hänen haaksirikon toivotuksensa on antanut Lönnrotille aihetta Uudessa Kalevalassa sovittaa Lemminkäisen Saarelta lähtöön tilapäisen muodostuksen

Väinämöisen ammuntaa. Kovan tuulen kaataessa veneen Väinämöinen joutuu veden varaan; sitten hän nousee talon mäelle, esittäen emännälle tavallisen laulajan pyynnön, että aitasta tuotaisiin voita ja olutta. Lemminkäisen kotiintulo on Lönnrotin erilaisista säkeistä kokoonpanema.

Ahdin meriretki.

UK 30: 1—500 < *VK 18: 344—593.* SMR 15 II; FFC 67 s. 134—41; KRH 596—601, 607—10.

Ennenkuin Europaeus oli löytänyt Ahdin ja Kyllikin runon alkuosan täydellisenä Repolasta Pohjois-Aunuksesta, oli Lönnrot Vienan Karjalasta tavannut toisinnon, jonka oli liittänyt Lemminkäisrunojen loppuun Vanhassa Kalevalassa. Se alkoi säeparilla: „Aika on Ahtia sanoa, Veitikkiä vieretellä." Lyhyen valojen maininnan jälkeen kuvataan Ahdin purren valitus, ettei pääse sotaretkille. Purtta lohduttaessaan Ahti muistaa, että hänellä on *Teiri* eli *Teuri* tiedossaan, *Kuuro* kuulemoisissaan. Tämä toveri on heti valmis mukaan tulemaan, vaikka on vasta nainut. Jalan hän kenkii kiukaalla, toisen lattialla ja vyöttäytyessään on hän jo ulkona veräjällä. Valitettavasti runo katkee hänen ottamansa keihään kuvaukseen jatkuen Laivaretkellä, johon liittyy Kantelen synty. Sitten seuraa Pakkasen lukua, jossa mainitaan muinaisesta väkipakkasesta „kun Ahdin merelle kylmi" (SMR 15 II).

Lönnrot sai tästä aiheen kuvailla Pohjolan emännän yritystä palelluttaa Lemminkäinen merellä sekä edelleen Lemminkäisen selviytymistä pakkasen puhuttelun avulla ynnä purtensa jättäneen valittelua kotimatkalla. Uudessa Kalevalassa hän sovitti runon alkuun äidin kiellon, Nälkäniemen näkymisen matkalla ja Jaakko Pontuksen Riian ret-

keen kuuluvan lihan ja kalan tiedustelun (SMR 41) ynnä hevosen luomisen huolista Päivölän retkeen eksyneestä tunnelmarunosta (MR s. 172). Valitukset hän jakoi toverusten kesken. Toverin nimen *Teiri* eli *Teuri* on Lönnrot muuttanut Vanhassa Kalevalassa *Tieraksi* ja sen kertosanan *Kuuro* uudessa laitoksessa *Kuuraksi*. Tämän nimen on kuitenkin täytynyt olla saman kuin alkusäkeissä mainitun *Veitikin*, jonka alkuperäinen muoto *Vetrikkä* on säilynyt Miehen tappajan Katrin runon (SMR 20) inkeriläisissä toisinnoissa. Kantasana *Vetra* esiintyy yleisesti inkeriläisissä häärunoissa veljen mainesanana *Kalevan ja Osmon* ohella. Tämä *Vetra* ja Viron runoissa tavattava muunnos *Utra* ovat voineet alkusoinnun vaikutuksesta vääntyä muodoiksi *Tetri* > *Teiri* ja *Kutro* > *Kuuro*.

Ahdin, Kyllikin ja Vetrikan runon täyttää sotainen henki, joka kuuluu suomalaisten viikinkiaikaan. Se ei ilmene yksistään pääsankarissa, jolle vesi tervaisen melan terältä maistuu paremmalta kuin kotoinen olut, vaan myös hänen toverissaan, vieläpä hänen elolliseksi kuvitellussa purressaan. Tämän ajan loppupuoleen viitannee valallisen sitoumuksen vaatimus, ettei enää lähtisi sotaretkelle.

Kaleva ja Untamo.

UK 31: 1—198. SMR 22; FFC 76 s. 6—30; KRH s. 643—73, 809—13. Setälä FUF III, VII, X.

Kullervonrunoista tunsi Lönnrot Alku-Kalevalaa kokoonpannessaan Gananderin julkaiseman kappaleen Kalevanpojan töihin panoa ja paimenen kostoa emännälle. Jälkimmäistä hän tapasi katkelman Kilpakosinnan ja Iivana Kojosen pojan runon jälkeisenä liitteenä Vuonnisen Vaassila Kieleväisen sekavassa kokoonpanossa. Vanhaan Kale-

valaan hän vielä liitti Kullervon sotaanlähdön kuolonsanomineen.

Yhtenäisen Kullervojakson Lönnrot sai luoduksi vasta sen jälkeen, kun Europaeus oli Inkerin puolelta löytänyt Kalevan eli Kalervon ja Untamon riidalla alkavan runon. Kahdesta pojasta on Untamoinen kasvanut Suomessa, s.o. Varsinais-Suomessa, Kaleva Ka-alkuisessa paikassa. Riita syntyy kalavesistä; kertomus kaurasta, uuhesta ja koirasta voi olla myöhempää lisäystä. Untamon sotajoukko tappaa kaiken Kalevan kansan, paitsi yhtä poikalasta, joka liekkuu kätkyessä ja nauraa häntä uhkaaville miekoille. Peläten tulevaa kostajaa Untamo lähettää orjansa poikaa veteen hukuttamaan, polttamaan ja hirttämään. Mutta poika tavataan vedessä kulta-airoilla soutelemassa, tulessa kultakoukulla hiiliä kohentamassa ja hirsipuussa kultakynällä kirjoittamassa isän ja äidin nimeä. Tähän kohtaan runo tavallisesti pysähtyy jatkuen toisilla, pojan töihinpanoa esittävillä runoilla. Pojan koston toimeenpanoon on harvoin ja hämärästi viitattu (SMR 22).

Että runo on syntynyt pakanuuden ja kristinuskon vaiheilla, osoittaa toiselta puolen verikoston piirre, toiselta puolen kirjoituskynän maininta. Isän ja äidin nimen mainitseminen tavataan tosin vain yhdessä länsi-inkeriläisessä toisinnossa, mutta se tuskin voi olla kirjoitustaidottoman laulajan lisäämä.

Tähän aikaan *Suomi* ei ole voinut merkitä muuta kuin Varsinais-Suomea, josta keskiajalta tunnetaan *Untamalan* pitäjä. Runon lounaissuomalaisuutta tukee sen alkusäkeiden säilyminen sekaantuneina länsisuomalaiseen piispa Henrikin ja kuningas Eerikin virteen, jossa alkuperäinen vastakohta on ollut vieraan maan ja Ruotsin välinen (SMR 38). *Suomen* vastakohtana itäisillä alueilla esiintyvä *Karjala* ei voi olla alkuperäinen Kalevan ja Untamon

runossa. Piispa Henrikin virren toisinnoissa tavattavat *Kaalimaa* ja *kaupunki* todentavat vain alkuperäisen nimen Ka-alkuisuutta. Ehdotettu on *Kaalantia* Uudenkaupungin tienoilla, joka kuitenkin sisältynee *Suomi* käsitteeseen, ja *Kainuuta,* jolla on Satakunnankin rannikkoa voitu tarkoittaa. Verrattakoon *Kainuun* ja *Suomen* vastakohtaa Ison härän runossa (s. 86).

Kalevan ja Untamon runon eteen on Karjalan kannaksella liitetty runo emon kasvattamista kanoista, joista kokko eli haukka vie yhden Karjalaan, toisen Venäjälle, kolmannen jättäen kotiin. Ristiriitaa kolmen naitavan neidon ja kahden kasvavan pojan välillä on joskus koetettu vähentää lisäämällä jälkimmäiseen kohtaan kolmas nimetön, joka joutuu kauppamieheksi Venäjälle.

Keski-Inkerissä Untamo aseistaa metsän puut, niinkuin Pietari suuri historiallisessa runossa tai Jaakko Pontus suorasanaisessa tarinassa. Lönnrot on muuntanut metsät miehiksi ja kannot *kaunoiksi.* Kullervon syntyminen Untamon kotona surmaamatta jääneestä immestä on harvinainen muunnos. Kapalovöitten katkominen tavataan vain Gananderin kappaleessa ja esiintyy myös muissa runoissa. Erilaisten puitten kokoominen rovioksi on lainattu Katrin ja Ruotuksen runosta (SMR 50).

Runossa ilmenevä verikoston velvollisuus, joka on omistettu vastasyntyneelle lapsellekin, on antanut aihetta moniin vertailuihin, viimeksi Setälän tutkimukseen Kullervo— Hamlet. Yhtäläisyydet muiden kansain laulujen ja tarinain kanssa, joissa verikostoa kuvataan, ovat kuitenkin liian ylimalkaisia eivätkä yksityiskohdissaan siinä määrin vastaavia, että voisi todellista yhteyttä olettaa. Suomalainen runotar tässä niinkuin muissa sankarirunoissa on harvinaisen omaperäinen.

Kalevan pojan töihinpano.

UK 31: 199—374, 34: 1—64 < *VK 19: 1—124* < *AK 10: 1—36.* SMR 24; FFC 76 s. 31—44; KRH s. 674—83, 695—7, 815—6.

Kullervon töihinpano tapahtuu Inkerin puolella tavallisesti Untamon kotona; harvoin mainitaan poika myödyn Venäjälle. Vienan Karjalassa sitävastoin, jossa runo Kalevan ja Untamon riidasta puuttuu, on töihinpanon säännöllisenä johdantona Kalevan pojan kauppaaminen sepälle Karjalaan, Vienaan t. vienoon Venäjänmaahan. Mitättömän hinnan kuvaus tavataan etelämpänä muussa yhteydessä.

Yhteisiä eteläisille ja pohjoisille runoalueille ovat Lapsen katsonta, jota virolaisilla ja vatjalaisilla tavataan hemmoitellun kotitytön tai älyttömän naisen kuvauksessa, sekä Kasken kaadanta niin laajalti kuin ääni kuuluu (SMR 24), joka on Kalevan pojalle omistettu myös suoranaisissa kansantarinoissa. Heinäntekoon sovitettuna viikatteen hiomisena jälkimmäinen tavataan paitsi Länsi-Suomessa myös Virossa; siinä muodossa näkyy Agricola hämäläisten jumalain luettelosta päättäen tarinan tunteneen. Muunnos, jonka mukaan yhden tai muutaman puun kaadettua koko metsä kaatuu, osoittaa satujen vaikutusta.

Mahdottoman aidan pano ja tuhoisa riihenpuinti ovat tilapäisesti lisättyjä pohjoisilla alueilla. Edellinen on Kasken kaadannan jäljittelyä, johon Lemminkäisen käärmeaidan kuvausta on käytetty. Lönnrot on poistanut käärmeet Uudessa Kalevalassa.

Vienan Karjalassa pannaan Kullervo sepän luona vielä veneessä soutamaan ja tarpomaan. Lönnrot on nämä Uudessa Kalevalassa siirtänyt Kullervon kotona oloon, joka on hänen oma muodostamansa liite. Kalevan pojan tiedustellessa, onko hänen väen takaa soudettava tai tarvottava, perämies Pelosen poika tai vetäjä Venarin poika vastaavat

myöntävästi, jolloin hän soutaa veneen hajalle tai tarpoo nuotan tappuroiksi.

Väkivoimainen tarvonta esiintyy kuitenkin yleisemmin sekä Vienan että Suomen Karjalan Tulensyntyrunoissa tulikalaa nuotalla pyydettäessä. Tarpojana on tavallisesti *Väinämöinen,* mutta Latvajärven Arhippa Perttusella *pätevä Päivän poika,* joka voi tarkoittaa Kristusta. Sekä soutu että tarvonta tavataan suomalaisessa sadussa Jumalasta, joka paholaiselle rengiksi tarjoutuneena perii takaisin tämän varastamat ukkosenjylistimet. Mahdollisesti tämä tarina on ollut alkuaan runomittainen, kuten vastaava Eddalaulu Thorin vasaran noutamisesta. Viimeksimainitusta tosin puuttuu voimannäyte, mutta se tavataan soudun yhteydessä toisessa Eddalaulussa Thorin käynnistä Hymirjättiläisen luona.

Paimenen kosto.

UK 32: 1—33: 296 < *VK 19: 125—490* < *AK 10: 37—122.* SMR 36; FFC 76 s. 44—65; Virittäjä 1902 s. 101—5; KRH s. 684—93.

Kullervon töihinpanoista kaikkein yleisin on pano paimeneen. Vaikka se tavallisesti seuraa välittömästi surmayrityksiä, on paimenpojan nimi eteläisillä runoalueilla aniharvoin *Kaleva.* Yhtä harvoin on siellä tähän työhön lähettäjänä *Untamo,* tavallisesti sinä esiintyy *sepän emäntä.*

Länsi-Inkerissä lauletaan paimeneen panoa eri runona, jolla ei ole sankarinimien kanssa mitään tekemistä. Elina, sepän emäntä, leipoo paimenen eväskakkuun kiven, johon tämän veitsi syömään ruvetessa karahtaa rikki. Kostoksi paimen syöttää karjan karhuilla ja susilla ja ajaa nämä illalla kartanolle. Lypsämään rientävän emännän pedot surmaavat (SMR 36).

Emännän nimi *Elina* on Helenan länsisuomalainen muunnos. Länsi-Suomessa on muistiinpantu paimenruno, jossa valitetaan, ettei kivinen kakku kulu orpolapsen kainalosta. Siihen liittyy joskus suorasanainen selitys, että äitipuoli oli laittanut evääksi kiven ympärille taikinaa.

Toisesta paimenrunosta, jonka länsisuomalaista alkuperää todistavat siitä lainatut säkeet Elinan surmarunon lopussa (SMR 39), on toisinaan sekä etelämpänä että pohjoisempana kotiintuloon liittynyt härän sarvesta tai lehmän jalasta tehdyllä torvella tai pillillä soitteleminen ja kotona kuuntelijan ihmettely, mistä paimen on ne saanut. Kuolevan emännän rukous, että Ukko nuolillaan kaataisi Kalevan pojan, on Vienan Karjalassa lainattu Äijön pojan runosta (SMR 19).

Alku-Kalevalassa on Lönnrot samastanut tämän runon sepän emännän ja seppo Ilmarisen puolison, ja erottanut paimenen lypsämään kehoittaman „muorin" eri henkilöksi, jota emäntä kehoittaa. Vanhassa Kalevalassa hän on emännän suuhun tämän lehmiä laitumelle laskiessa sovittanut Karjan lukuja. Uudessa laitoksessa hän on antanut pienen linnun kehoittaa Kullervoa aterioimaan ja pannut variksen eli korpin neuvomaan karjan syöttämisen pedoille.

Kullervon sisar.

UK 34: 1—246, 35: 65—372. SMR 19, 32; FFC 76 s. 65—84; KRH s. 693—714.

Kullervon paimenessaoloa seuraa Uudessa Kalevalassa kokonainen runo, 34:s, jossa kertomuksen kulku on kauttaaltaan Lönnrotin suunnittelema. Mutta samoin kuin jälkiosa 29:ttä runoa, on se pelkästään yhdistävä liite, jolla ei ole omaa juonta juuri ollenkaan. Kullervon sisaren runoon päästäkseen on Lönnrot kehittänyt vähimmän mah-

dollisen ajatussarjan: Kullervon poislähdön Ilmarisen kodista, tiedonsaannin, että hänen omaisensa ovatkin elossa, tulon vanhempain luokse ja jälleen tiedonsaannin toisen sisaren katoomisesta, jota hän siis ei pääse ennakolta tuntemaan.

Runon alkuun Lönnrot on uudestaan sovittanut runon paimenen soitosta, jota alkuansa on seppä vain ihmetellyt pudottaen vasaransa ja pihtinsä. Kullervon sotaanlähdöstä lainattu kulkeminen ilon lyöden *ilman maille* hän on muuntanut *Ilman mailta,* s.o. Ilmarisen kotoa. Äidin kertomuksen toisen tyttärensä katoomisesta ja etsinnästä hän on ottanut Kadonneen pojan runosta (K:tar III 53, vrt. 54). Sen sovittamiseen on antanut aiheen ainoa täydellisempi kappale Äijön pojan runoa, jossa kisoista ja karkeloista ryöstettyä tyttöä emo lähtee etsimään (SMR 19).

Alkuosa tätä runoa on Vienan Karjalassa usein liittynyt Sisarenturmeluksen edelle ja sen etupäähän on silloin tavallisesti asetettu säe: *Kullervo Kalevan poika,* saaden kertosäkeekseen entisen alkusäkeen: *Sinisukka Äijön poika.* Alkuperäinen sisarenviettelijän nimi tulee esille jälkiosassa runoa (vrt. UK 35: 203—4 *Tuiretuinen, Keiretyinen).*

Eri muunnoksin tämä nimi vaihtelee Sisarenturmelusrunon itsenäisissä toisinnoissa, joita on muistiinpantu Vienan Karjalasta Inkeriin asti. Turo palaa Turun linnasta verojyviä maksamasta reellä ajaen. Häntä vastaan tulee suksilla hiihtäen kirkkoon menossa milloin yksi neito milloin kolme neitoa yhdessä tai perätysten. Kolmannen hän rahoillaan ja ostamillaan tavaroilla saa houkutelluksi rekeensä. Neidon sukuperää kysellessään hän saa tietää, että tällä on ollut viisi veljeä, joista yksi Turo niminen. Kauhistuneena hän lyö yhteen kätensä kuin kahta kalman usta eli ovea ja viittä Viron vipua (SMR 32 I).

Runon länsisuomalaisuus ja keskiaikaisuus on ilmeinen. Se on, kuten tanskalainen tutkija Axel Olrik on osoittanut,

muodostus skandinaavista balladia herra Torin kolmesta tyttärestä, jotka kirkkoon mennessään kohtaavat kolme rosvoa. Että suomalainen runo on säilyttänyt vanhemman muodon, osoittaa vastaava skotlantilainen balladi, jossa yksi rosvo kohtaa perätysten kolme neitoa; niistä hän kaksi suostumatonta surmaa. Kolmas uhkaa kolmella veljellään, joista yksi on joutunut rosvoksi.

Ottaessaan runon Kantelettareen (III 19), Lönnrot pani Kullervon hevosen selässä ratsastamaan mereen niinkuin Klaus Kurki Elinan surmarunossa. (SMR 39). Kalevalassa hän siirsi hukuttautumisen Kullervon sisarelle, josta kansanruno hienotunteisesti kokonaan vaikenee. Kullervon hän antoi palata kotiin kertomaan äidille tihutyöstään ja ilmoittamaan sotaanlähdöstään.

Samaa runoa on vielä Suomen Etelä- ja Pohjois-Karjalassa kirjaan pantu muunnos, jossa veli ja sisar ilmoittavat olevansa Kiikan Yrjön lapsia, Kiikan sillan päässä kasvaneita. Kiikan pitäjä on Satakunnassa ja Kiikan maantien silta tavataan jo v. 1644 merkittynä maamittarin karttaan (SMR 32 II).

Kullervon sotaanlähtö ja kuolonsanomat.

UK 36: 1—360 < *VK 19 s. 490—534.* SMR 23; FFC 76 s. 84—103; KRH s. 715—36.

Suomen Itä-Karjalassa on muistiinpantu Raudan synty, joka jatkuu kertomuksella, mitenkä seppo Ilmarinen takoo miekan Kullervolle. Tämä tunkee miekan tuppeensa, pistää pillit säkkiinsä, satuloi hevosensa ja ajaa sotaan. Tiellä hän päästää pillit pussistaan ja alkaa soitella suolla, kajahuttaa kankaalla. Mutta sotamäelle tultuaan hän arvelee, että Hiidetkö yhden uroon sotasovissaan suojelevat. Miesten

tappotanterelle hänen sitten mainitaan kaatuneen. (SMR 23).

Tästä hämäräsisältöisestä runosta on soittaen sotaanlähtö pohjoisilla runoalueilla yleisesti tullut käytetyksi leikkirunon johdantona, jonka aiheena ovat sanomat omaisten kuolemasta. Karjalan kannaksella on sotaanlähtijänä Anterus tai pääskynen, jotka kumpikin kuvataan säkein: „tinatuppi, vyö hopea, pää kullan vipalehissa, parta kullan palmikoissa". Keski-Inkerissä vastaan ottaa kuolonsanomat kouluun lähtijä ja Länsi-Inkerissä Viroon viinoille, Osmaroille oluille menijä, kumpikin laulajan omassa „minä" persoonassa.

Pohjoisilla alueilla sotaanlähtevä Kullervo määrää, millä tavoin kukin omaisista on haudattava. Vasta vaimonsa kuolemasta kuultuaan hän puhkee valitukseen, minkä Lönnrot on sovittanut tiedonsaantiin äidin kuolemasta. Ettei hautaamisen määräyksissä puolisoa ole alkuansa asetettu edulliseen asemaan, vaan päinvastoin, osoittaa toisinto Suomen Itä-Karjalasta, jossa Kullervo huolehtii hyväntahtoisesti isän, äidin, veljen ja sisaren hautaamisesta, vaan halveksuen *sulhasen* maahan panemisesta. Tästä päättäen onkin hautausmenojen määrääjä alkuaan ollut nainen. Runo, jossa naislaulaja yksinkertaisesti sanoo kuulleensa kolmesta kuolijasta: isästä, veljestä ja kumppalista, on muistiinpantu Suomen Pohjois-Karjalassa.

Suomen Itä-Karjalalle erikoinen on Kullervon tyly selitys, mistä aineksista voi saada uuden omaisen. Ainesten luettelo on saatu Hirven hiihdäntään sekä Käärmeen, Korpin ja Ähkyn syntyyn kuuluvista säkeistä. Mutta yksinkertainen vastaus, että voi saada uusia omaisia Ruotsin suuresta sodasta, ulottuu Vienan läänistä Kurkijoelle etelään. Muuten on Kaakkois-Karjalassa ja Inkerissä pelkästään hautaamisesta kysymys.

Tilapäisesti on Kullervon sotaanlähtöön liittynyt toinen runo, jossa läksin (!) vuohella sotaan, kauriilla Kainuuseen, päästen koiralla kotiin, sammakolla pihaan. Kolmannesta Vassilei kuninkaan sotaanlähtölaulusta, joka ei noudata Kalevalan runomittaa, on Lönnrot saanut äidille kysymykset, mitä kuolemantapauksessa jää omaisille. Vastauksissaan Vassilei sanoo jättävänsä esim. isälle hevosen pihalle, äidille uunin maata, veljelle koiran ja pyssyn, sisarelle tuolin istua ja ikkunan katsoa, mutta vaimolleen aina jauhinkiven ja piiskan naulaan. Lönnrot on lueteltujen esineiden sijalle sovittanut erilaisia toivotuksia Lunastettavan neidon runosta (K:tar III 26—7). Myös Vassilein laulussa on äiti sivuhenkilönä, pääasiana miehen ja vaimon huono väli, joka hyvien sukulaissuhteiden rinnalla käy vielä räikeämmäksi. Lönnrotin on täytynyt tästäkin poistaa vaimo, samoin kuin Kuolonsanomista ja Itkuntiedustelusta.

Viimeksimainitussa runossa ilmenee yhtäläinen vastakohta vanhinta muotoa edustavissa Keski-Inkerin toisinnoissa. Linnasta Saarenmaalta, s.o. Kronstadtista, lähettää siniviittainen paitulainen (jolla on paita päällä polven) kirjan eli sanan, jossa kultakin omaiselta vuorostaan kysytään, itkisikö, jos kuulisi hänen kuolleen. Kaikki muut vastaavat myöntävästi, paitsi morsian, joka sanoo ammuttaessa valavansa luoteja, päätä leikattaessa hiovansa miekkaa, hirtettäessä punovansa tai vetävänsä nuoraa ja poltettaessa kiihoittavansa kipinöitä.

Suomen puolella kirjallinen kysyntä linnasta on muutettu tiedusteluksi kotoa sotaan lähtiessä. Joskus on pantu omaiset vastaamaan vaihdellen: isä, veli ja vaimo kieltävästi, joten myöntävä vastaus jää vain äidille ja sisarelle.

Yhdessä Gottlundin julkaisemassa savolaisessa katkelmassa, ainoassa, jossa Kullervo on sotaanlähtijänä, isä sanoo saavansa toisen, markkaa ja taaleria paremman pojan, mutta äidin lausunto, johon runo päättyy, sisältää

vastakysymyksen: „etkö tunne äidin sydäntä", ja itkun vaikutusta esittävästä tunnelmarunosta lainatun kuvauksen: lumet iljeniksi — suliksi maiksi — vihoittamaan.

Loppuosassa 36:tta runoa Lönnrot on miekan taottamisen sijalle ottanut loitsuista miekan rukoilemisen Ukolta. Kostotyön täyttäneen tulon kotiinsa, jonka löytää tyhjänä, Lönnrot on muodostanut syntymäkotiaan katsomaan, Oljamiin lähteneen miniän runon mukaan (vrt. UK 23: 771—86). Kuvaukseen äidin haudantakaisesta huolenpidosta hän on käyttänyt aunuksenpuolista Äidin haudalla käynnin ja Metsän luvun yhdistelmää.

Itsemurha tavataan joskus Vienan puolella miekan teetännän yhteydessä Kullervon nimelle siirrettynä Riion pojan runosta (SMR 21).

Kultaneidon taonta.

UK 37: 1—250 < *VK 20: 1—172* < *AK 10: 123—45*. SMR 6; ERL 3; FFC 71 s. 69—98; KRH s. 247—79.

Merkillistä on, että niinkin erikoisesta aiheesta kuin Kultaneidon taonnasta on kaksi eri muodostusta, virolainen ja suomalainen.

Virolaisessa runossa maailman viisas seppä, välistä Kalevin pojaksi tai Lemmin pojaksi nimitetty, kokoo omaistensa kullat ja valaa niistä neidon, jonka vie makuulle. Mutta se ei kuule nousta, vaikka hän tuo Riiasta ristikukon ynnä muita herättäjiä. Toisinaan mainitaan hänen huomanneen sen puhumattomaksi tai kylmäksi. Hän vie kultansa kylän vainiolle tiedustellakseen, mitä se on vajaa. Kyläläiset vastaavat, että siltä puuttuu suuhun kieltä, päähän mieltä, rinnan alle sydäntä, sydämeen henkeä ja henkeen elinkohtaa.

Tämän runon alkuun on Pohjois-Virossa usein liitty-

nyt runo laulajan kolmesta veljestä. Näistä yksi tulee sepäksi Virun maakuntaan ja siellä takoo pitäjäläisille erilaisia esineitä, mutta suorittaa työnsä niin puutteellisesti, että saa moitteita. Laulaja-minä kehoittaa sen johdosta veljeään heittämään sepinkalunsa ja ryhtymään maanviljelykseen.

Toisinaan on runoa Naidun naisen käynnistä kotipuolella veljensä luona käytetty lisäykseen, jossa kuvataan sepän käyntiä sisarensa luona. Tämä moittii häntä emännättä vanhenemisesta, mikä on otettu Vanhan pojan runosta.

Sekä erillisenä että näine liitteineen virolainen runo on vaeltanut yli Narvajoen Inkerin puolelle, jonne sen mukana on kulkeutunut myös runo Reentekijästä, joka samoin kysyy, mitä vielä tarvitaan, saaden vastaukseksi: „hevonen eteen, luokka päälle ja neito sisään".

Vielä on Inkerissä virolaisten runojen kokoonpanoon lisätty suomenpuolinen runo Kultaneidon taonnasta, joka siellä myös itsekseen esiintyy. Sekä erillisenä että toisten runojen yhteydessä, etenkin Kilpakosinnan jatkona, se tavataan pohjoisilla runoalueilla. Sitä paitsi on siitä säkeistöjä otettu itäsuomalaisiin ja rajantakaisiin Raudan syntyihin.

Suomalainen Kultaneidon taonta on alkanut Saaren kuvauksella, jossa maat on niin tarkoin jaettu, että on jäänyt vain yksi peltosarka, johon Atsarlaiseksi sanottu seppä voi rakentaa pajasen. Heitettyään ahjoon kultia, joita muutamissa vienankarjalaisissa toisinnoissa mainitaan poimitun mereltä, hän panee orjat lietsomaan. Ahjosta ilmestyy ensi kerralla „kultavästi" miekka ja toisella kultaharja orit. Kumpiakin muut ihastuvat, ei vaan *Ilmari*. Viimein hän ryhtyessään itse lietsomaan saa ahjosta kultakassan neidon, jota muiden kauhistuessa ihastelee. Mutta pannessaan makuulle toteaa hän sen kylmyyden (SMR 6).

Neidon edellä ahjosta alkuansa ilmestyneet miekka ja ori osoittavat seppo Ilmarisen olleen taistelijan, kuten asesepät skandinaaveillakin, vieläpä ratsumiehen. Miekan mainesanassa „kultavästi" on kahvaa merkitsevä jälkiosa ruotsalaisten välittämä alasaksalainen lainasana, josta saamme paikan ja ajan määreen runolle.

Myöhemmin miekan jouduttua pois käytännöstä on sen sijaan oriin rinnalle tullut jokin eläin, Suomen Karjalassa härkä, kukko tai sika. Varsinais-Inkerissä tunkeutuu oriin sijalle tammaa tarkoittava hepo, härän paikalle lehmä, joten sian voidessa tarkoittaa kumpaakin sukupuolta kaikki ennen neitoa mainitut ovat naaraseläimiä.

Vanhassa Kalevalassa ilmestyvät ahjosta alkuperäiset miekka ja ori. Mutta Uudessa Kalevalassa Lönnrot käytti Kultaneidon-taonnan säkeitä myös Sammon taonnan kuvaukseen. Miekan taonnan ennen Samporetkeä hän oli jo Alku-Kalevalaan sovittanut. Kultaneidon yhteyteen jäi vain ori, jonka hän muutti varsaksi; kun ei lehmää voinut enää käyttää, pani hän sen sijalle uuhen, antaen sille hevosen mainesanoista „kultakarvan".

Yhdessä vienanpuoleisessa toisinnossa Ilmarinen tarjoo takomaansa kultaneittä Väinämöiselle ja tämä todettuaan sen kylmyyden lausuu varoittavat sanat.

Virolaisen ja suomalaisen Kultaneidon taonnalla on yhteinen ainoastaan aihe. Yhteisiä säkeitä ei siinä voi osoittaa muita kuin kuvan kylmyyden vastakohtana vaipan lämpimyydelle. Mutta tämä tavataan vaan osassa virolaisia toisintoja ja on voinut toisten kylmyyden ynnä muiden puutteiden kuvausten lisäksi tulla lainana suomalaisesta runosta. Aiheen yhteys on selitettävissä joko yhteisen vieraan esikuvan tai kullasta ja hopeasta rikkaana ryöstöretkien aikana Itämeren rannikoilla syntyneen kotoisen mielikuvan avulla, joka suorasanaisenakin muistelmana on voinut siirtyä yli Suomenlahden.

Ilmarisen toinen kosinta.

UK 38: 1—328 < VK 20: 173—202 < AK 10: 146—71.
SMR 31; FFC 71 s. 98—145, 58—66; KRH s. 315—34.

Voidakseen palata takaisin Sampojaksoon, joka keskeytyi ennen sitä kohtaa, missä Väinämöinen kysyy Sammon taonnasta palanneelta Ilmariselta Pohjolan hyvinvointia, oli Ilmarinen uudestaan lähetettävä Pohjolaan ja sieltä palautettava. Sopivan liitteen Ilmarisen emännän kuoltua ja kultaneidon taonnan epäonnistuttua Lönnrot keksi pannessaan erilaisimmista säkeistä kokoon uuden kosintaretken, jossa lyhyimmiten esitetään meno Pohjolaan, nuoremman tyttären kosinta, emännän torjuva vastaus ja paluu. Ajatuksen Pohjolan neidon nuoremmasta sisaresta sai hän vienanpuoleisesta Kilpakosinnan toisinnosta, jossa tappiolle joutunut Väinämöinen ottaa tätä odottaakseen. Pohjolan emännän vastaus, että ennemmin työntäisi tyttärensä suden suuhun, karhun kitaan, on mukailu Kojosen pojan ryöstämän neidon valitusta, että parempi olisi suden suussa, karhun kidassa.

Iivana Kojosen pojan runosta oli Lönnrot, kuten mainittu, sovittanut kappaleen häävirsiin läksijäisten ja tulijaisten väliseksi liitteeksi. Näennäisesti ryöstetty morsian valittelee useampaan kertaan nähdessään tiellä metsäneläinten jälkiä. Nämä valitukset hän Uudessa Kalevalassa siirsi nuoremmalle todellisesti ryöstetylle sisarelle. Sitäpaitsi hän käytti Kilpakosinnan suomenpuoleisista toisinnoista kappaleita, joita ei ollut saanut mahtumaan Ilmarisen ensimmäiseen kosintaan: neidon pois pyrkimisen reestä, jonka uhkaa potkia rikki, neidon ja Ilmarisen vuorottaiset muuttautumiset sekä neidon uskottomuuden ja lokiksi loitsimisen.

Lisäksi Lönnrot sovitti Pohjolan neidon suuhun syytöksen ennen naidun naisen tappamisesta ja epäluulon, että vielä hänetkin tappaisi. Tämä kohta kuuluu Umpiruotsalaisen uroon kosintaan (SMR 31), joka on toisinaan eksynyt Ilmarisen ansiotyökosintaan.

Iivana Kojosen pojan nimi on suomennos nimeä *Ivan Godjinovitsh* venäläisessä byliinassa. Siinä kerrotaan mitenkä mainittu pajari suuriruhtinaan Vladimirin hovista Kiovasta lähtee toveriensa kera Tshernigoviin kosimaan rikkaan kauppiaan tytärtä. Saatuaan kuulla, että hänet on luvattu tatarilaiselle ruhtinaalle, he ryöstävät hänet tornista. Matkalla he näkevät jalopeuran, hirven ja soopelin jäljet, joita toverit lähtevät takaa ajamaan. Sulhasen ja morsiamen jäätyä yksin saavuttaa heidät tatarilainen ruhtinas. Iskettyään rikki nuijansa, miekkansa ja keihäänsä he ryhtyvät sylipainiin, jossa Ivan Godjinovitshin onnistuu kaataa vastustaja selälleen. Mutta morsian, joka toivoo pääsevänsä korkeampaan arvoon ruhtinaan puolisona kuin ruhtinaan palvelijan vaimona, vetää hänet tukasta toisen päältä, jonka kanssa hänet sitten sitoo tammipuuhun. Ruhtinaan yrittäessä ampua kuhertelevaa kyyhkysparia nuoli osumatta putoo alas sattuen hänen omaan rintaansa. Nyt morsian katuu uskottomuuttaan ja päästää Ivan Godjinovitshin siteistä. Tämä ei kuitenkaan anna hänelle anteeksi, vaan silpoo hänen jäsenensä. Itse hän palaa takaisin Kiovaan.

Tästä byliinasta on otettu neidon ryöstö lukitusta aitasta, metsän eläinten jälkien näkeminen tiellä, joka antaa aihetta ryöstetylle vertaamaan niiden ulkomuotoa ryöstäjänsä kasvoihin, ja kaksintaistelu Torajoella, joka entisen kosijan kadottua on siirtynyt neidon ja Iivana Kojosen pojan väliseksi ja toisinaan vielä säilyneestä miekanmittelystä kauneuskilpailuksi. Voitettu vihoissaan murtaen mus-

taa haventa surmaa neidon leikkaamalla pään, rinnat, joskus kädetkin.

Runoa on tavallisesti jatkettu kertomuksella, mitenkä naisen surmaaja vie piirakan tuomisiksi anopilleen, joka kiittelee tuomisten hyvyyttä, kunnes orjatytöltä saa tietää, että on syönyt oman lintunsa lihaa, Olonaisen olkaluita, Palagaisen pääpaloja.

Inkerin puolella on vielä johdannoksi otettu kuvaus kolmen kälyksen kiistasta, kuka lapsia saisi, ja nuorimman tytölle ehdotetuista nimistä: Palaga, Houra, Naasto, Katrina, kunnes kirjaa avattaessa tulee esille nimi Hekko (Helena).

Kreikkalaiskatoliset nimet näissä lisissäkin osoittavat runon muodostuneen venäläisten yhteyteen joutuneitten karjalaisten alueilla. Venäläisyyteen viittaa myös Iivana Kojosen pojan musta parta, jonka vastakohtana on Äijön pojan hius keltainen korea (SMR 19).

Toiseen suuntaan viittaa Ennen naidun naisen tappajan runo. Siinä on kosijana uros umpiruotsalainen ja kosittavina *Kalaniemen* neidot, jotka vaativat tappamaan entisen emännän. Tämän paikannimen ohella mainitaan *Kolkka* eli *Korkka,* toisinaan vielä *Kavala.* Surmatun vaimon nimenä on länsisuomalainen *Elina* eli *Helena.* Saatuaan käskyn saunassa kylpemään viime löylyjään, hän kauniisti puettuna astuu pihalle pyytäen, ettei häntä kotirikoille tapettaisi, jolloin hänet viedään suolle surmattavaksi. Kosija palattuaan Kalaniemeen saa petollisilta neidoilta kieltävän vastauksen: „tapoit naisen ennen naidun, taidat tappaa minutkin".

Runo on ilmeisesti syntynyt ruotsinkielisen asutuksen läheisyydessä Lounais-Suomessa.

Laivaretki.

UK 38: 287—40: 204 < VK 20: 203—22: 96 < AK 10: 172—326. SMR 5, 10, 43; KKys II 127—38; FFC 72 s. 24—31, 77—104; KRH s. 85—131, 150—2, 785—8.

Kolmen sankarin laivaretkestä lauletaan pohjoisilla alueilla kahdessa runossa. Toisen retken tarkoituksena on Sammon ryöstö, toisessa tarttuu laiva suureen haukeen, josta tehdään kannel. Jälkimmäinen on saanut edelliseltä muun muassa retkeilijäin nimet, mutta pääosa sisällystä kuuluu etelämpänäkin laulettuun Luojan laivaretkeen. Johdantonsa, vesille pyrkivän purren valituksen, se on saanut Ahdin meriretkestä (SMR 15 II). Tämänkin edellä usein tavattava hevosen haku on lainattu Marketan ja Hannuksen runosta (SMR 26).

Samporetkelle lähtijöinä esiintyvät Suomen Pohjois-Karjalassa ja joskus Vienan puolellakin Väinämöinen, Ilmarinen ja Joukahainen, joista ensinmainittu asettuu perämelan luo, toiset ylemmille ja alemmille airoille. Viimeksimainitun alkuperäisyyttä todistaa myös Ruotsiin muuttaneilta savolaisilta saatu katkelma. Vuonnisen Ontrei Malinen on Veden synnystä ottanut kolmanneksi Vesiliito „laito" pojan (< Vesiviitta Väinön poika). Siitä Lönnrot on saanut aiheen sovittaa tälle paikalle „lieto" pojan Lemminkäisen, jonka oli tavannut Gananderilla Kanteleen syntyyn kuuluvassa laivaretken katkelmassa soutajana.

Luojan seuralaisina laivaretkellä ovat Antti airollisna ja Pietari peränpitäjänä; Jeesuksen paikka on keskellä venettä.

Luojan virren alkuosa, joka Inkerin puolella on paraiten säilynyt, on sisältänyt veneen veiston kolmella kultaisen kirveen iskulla ja veneen pyrkimisen työntämättä teloilta. Tästä on pohjoisilla alueilla muodostunut Väinämöisen kysymys, lähtisikö Luojan eli Jumalan veistämä vene työn-

nöttä vesille. Veneen kieltäytyminen juoksemasta airoitta ja tuuletta on tilapäinen muunnos.

Erilaisen väen latominen laivaan on Luojan laivaretkeen jo Länsi-Inkerissä liittynyt Vironkin puolella lauletusta runosta, jossa kerrotaan neljä laivaa: miesten, naisten, poikain ja tyttöin, ilmestyneen kylän rantaan. Vanhain ja nuorten eritehoinen soutu on tullut Virossa yleisestä kosintarunosta. Vanhoilla päät vapisevat matkan edistymättä, nuorilla airot notkuvat ja päästään perille. Eräässä pohjoissavolaisessa Laivaretken toisinnossa ei matka kumpaistenkaan soutaessa edisty, vaan on itse Väinämöisen astuttava airoihin. Mainitussa Gananderin säilyttämässä katkelmassa suorittaa Lemminkäinen voimaperäistä soutua. Tämän soudun kuvaileminen lintujen äänillä on yleistä pohjoispuolella Laatokkaa.

Kolmannen osanottajan tulo niemestä matkan varrelta ynnä varalaidan tuominen, joka tavataan vuonnisenpuoleisissa Samporunon toisinnoissa ynnä vienanpuoleisissa saduissa, edellyttää koskimatkaa ja lienee sisämaan koskenlaskijan lisäämä, samoinkuin koskenlaskuun viittaava sananlasku (UK 39: 416—7).

Lönnrot on Vanhassa Kalevalassa tähän yhteyteen sovittanut sekavan kokoonpanon, jossa Ahdin sanotaan asuvan saarella ja osattomuuttaan itkevän, kauniin Kaukon (< kaaren) ja pilven näkyvän, pilvessä pisaran — lammin — purren — miehen. Laiska lammin (!) poika ei sano tuntevansa venettä; sen ilmoitetaan olevan Luojan eli Kiesuksen veneen ja soudettavan Suomeen kohti itää ja luodetta. Lönnrot on muuttanut ilmansuunnat kuulumaan: Suomesta — idästä — luoteeseen.

Väinämöisen laulua kuuntelevat neidot esiintyvät muutamissa itäkarjalaisissa Laivaretken toisinnoissa. Kolmenlaisten vesien kulkeminen tavataan yleisesti Kantelen syn-

nyllä jatkuvassa Laivaretkessä, mutta myös Samporunossa, johon se mahdollisesti kuuluu. Maa- ja suovesiä seuraavat tavallisesti merenvedet. Eräässä Suojärven toisinnossa soudetaan päivä saloja, toinen meren lahtia ja kolmas selvällä merellä. Kosken on Lönnrot jo „Väinämöisessä" sovittanut meren sijalle. Vanhaan Kalevalaan käyttämässään vienanpuoleisessa toisinnossa Lönnrot löysi kosken korvalle laskemisen ja koskenluvut Väinämöisen lausumina.

Väinämöisen purren puuttuminen, jota kertosäkeessä voidaan sanoa Jumalan purreksi, kuuluu Luojan laivaretkeen. Eräässä Suomen Pohjois-Karjalan toisinnossa Väinämöinen kehoittaa Joukahaista heittäytymään rinnoin ja kourin veteen, mikä muistuttaa Pietarin astumista ulos haahdesta (Matt. 14: 29). Lönnrot on pannut Joukahaisen sijalle asetetun Lemminkäisen miekalla kalaa iskiessään vierähtämään mereen sekä antanut Ilmarisen nostaa hänet tukasta ja hänelle lausua Väinämöisen halveksivat sanat molemmille tovereilleen.

Suuren hauen miekalla iskentä on muunnos Samporunon lopussa esitettyä kohtausta, jossa samat sankarit kukin vuorostaan iskevät kokkona laivaan lentänyttä Pohjolan emäntää. Hauen kahdeksi tai kolmeksi palaksi lyöminen kuuluu runoon, jossa laulajaneito kehoittaa soutamaan suuren hauen päälle luvaten suolet soutajalle, pään perän pitäjälle, keskimurun keittäjälle. Mainittu runo on vaikuttanut alkuperäisen Luojan purren pidättäjän, murSuksi käsitetyn Iku-Turson, vaihtumiseen haueksi. Hauen kertosanana on usein vedenkoira, s.o. hylje; tämä koira konkka- eli lonkkaluineen saa eräässä satakuntalaisessa loitsussa pääsanakseen *hallin*.

Tilapäisiä vienanpuoleisia muunnoksia ja lisäyksiä ovat purren puuttuminen luotoon, jolta Väinämöinen löytää kanteleksi soveltuvia kalanluita, sekä vanhimman sulhasen

kehoittaminen hauenpäätä halkomaan tai keitettäväksi kantamaan. Lönnrotin muodostamaa Uudessa Kalevalassa on kehoitus nuorimmalle neitosista haukea keittämään ja kaikkein kilvan pyrkiminen siksi nuorimmaksi.

Jo Alku-Kalevalassa on Lönnrot Samporetken alkuun erilaisista säkeistä pannut kokoon Ilmarisen miekan taonnan Väinämöiselle ja rautapaitaan pukeutumisen ynnä molempien keskustelun maisin ja vesillä matkustamisen eduista.

Kalanluinen kannel.

UK 40: 205—41: 266 < *VK 22: 97—392* < *AK 11: 326—529*. SMR 10, vrt. 9; FFC 75: 127—63; KRH s. 60—83, 113—26.

Ajatus kalanluisesta kantelesta ei ole syntynyt vasta kantelenteon ja -soiton liittyessä Laivaretkeen pohjoisilla runoalueilla kiinteäksi Kantelejaksoksi.

Virossa on laulettu alkuaan kahdeksansäkeistä runoa, jossa joka toisessa säkeessä kysytään, mistä se ja se osa kannelta on saatu, ja joka toisessa annetaan vastaus. Kantelessa on koppa lohen leukaluusta, sen kaula hirven (*põdra*) polviluusta, naulat hauen hampaista ja kielet nuoren neidon hiuksista. Vastaavan suomalaisen säkeistön voi todistaa sisältäneen sananmukaisesti samat elävät olennot ja niiden ruumiinosat, myös hirven muodossa *sinipeura*. Viimeksimainittu on kuitenkin tavallisesti kadonnut säkeistön liittyessä Laivaretkeen, jossa haukeen tartutaan. Tämän yhdistyksen johdosta on myös lohen leukaluu siirtynyt hauelle, lukuunottamatta yhtä vienanpuoleista toisintoa. Myös parissa itsenäisenä säilyneessä Savonlinnan ja Sortavalan puolisessa kappaleessa on lohi säilynyt, mutta leukaluu vaihtunut purstoksi.

Eteläisillä runoalueillamme on tästä säkeistöstä niin harvoja jälkiä, että voi panna kysymykseen, onko se Inkerin kautta Suomeen kulkeutunut. Tässä tapauksessa eivät muodolliset eroavaisuudet eikä sisällyskään vaikeuttaisi aikaisemman Virosta Länsi-Suomeen kulkeutumisen olettamista.

Mainittu säestö on Virossa usein liittynyt toiseen, jossa laulajaneidon veli veistää kantelen omena-, pähkinä- ja vaahterapuusta. Sen saa veli soimaan yhtä liikuttavasti, kuin kotoa miehelään menossa oleva neito itkee.

Länsi-Inkerissä tekee kantelen vaahteran vesasta *Kalervo*. Tällä sitten sokea poika soittelee, niin että kaikki eläimet tulevat kuulemaan. Idempänä Inkerissä ja Karjalan kannaksella sokea ja rampa poika soittelee sarvella, joka on saatu hirven, härän tai oinaan päästä, kuten johdannoksi liitetyissä runoissa kerrotaan.

Sortavalan puolella mainitaan *Kauko* niminen Viron (< virren?) seppä kantelen tekijänä. Toisten turhaan yritettyä haetaan vanha Väinämöinen, joka pyytää Kaukoa tuomaan kantelen „sokean pojan" käsille.

Pohjoisemmassa Väinämöisen laivaretkessä tulee joskus esille kantelen tekijänä *Kallas*. Tavallisesti sen kuitenkin Väinämöinen itse valmistaa. Ennen Väinämöistä yrittävät toisinaan hänen matkatoverinsa, Joukahainen ja Ilmarinen, soittaa. Yhdessä vienanpuoleisessa toisinnossa lähetetään myös Pohjolaan kannel, jonka emäntä kuitenkin käskee palauttamaan. Lönnrot on Alku-Kalevalassa antanut pohjolaistenkin yritellä ja heidän soittoonsa sovittanut uunilta havahtuneen ukon arvostelun käyttäen säkeitä uudemmanaikaisesta runotekeleestä, josta vastaava kohta pantakoon näytteeksi hänen taidostaan käyttää kelvottomintakin ainesta.

Tehtiin harppua halulla,
suositeltiin Suomenmaassa.
Kielet kierohon tulivat,
koska kansa kahtalainen
(= kaksikielinen?)
niitä sormitta(?) sovetit
eli kiinnitit kynillä.
Tuota käänsit, tuota väänsit,
toki ei oikehen osattu;
kielet parkuivat pahasti,
ääni kaikui karkiasti.

Ukko uunilta herännyt
kiukualta kirsahtaapi:
„Soitto saattaapi sorinan,
sekä pännille pärinän.
Jos ei soitto Suomenkansan
vasta vaikuta paremmin,
eli uuvuta unehen."

Samasta runonkyhäyksestä on kuulijoiden luetteloon saatu pentunsa(!) jättänyt kokko ynnä tuhat lintua ukon harteilla.

Pohjoisilla runoalueilla mainitaan kuuntelemaan rientävät eläimet enimmiten vain ylimalkain siiven kahden lentävinä, jalan neljän juoksevina ja evän kuuden kulkevina. Joskus on erikoisesti lisätty oravat Metsän luvuista tai hirvi Hiiden hirven hiihdännästä; karhun asettuminen aidalle joka kaatuu hänen allaan, osoittaa Pakenijan lorun vaikutusta. Myös mujeet, lisäyksellä „muut kalatkin", mainitaan tilapäisesti.

Väinämöisen soittoa ihailevista jumaluusolennoista ovat ainoastaan metsän- ja vedenhaltijat kansanomaisia ja niistäkin naispuoliset „emännät" alkuperäisiä. Harvinaista on veden emännän, samoinkuin yleensä kuulijain, nukahtaminen. Personoidut Sotkottaret, joille on siirretty veden emännän hiusten harjaaminen, ovat Tulen synnystä runoon eksyneet. Ilman haltijat ovat Lönnrotin jo Alku-Kalevalaan lisäämät.

Liikutettujen ihmisten itkuun on sekä Suomen Pohjois-Karjalassa että Vienan puolella liittynyt Väinämöisen omain kyynelten vierintä, jotka ovat olleet pyynmunia ja pääskyn päitä suuremmat. Tähän on yhtynyt viroplaisperäinen neidon kyynelten vielä yksityiskohtaisemmin

kuvattu vierintä pitkin ruumista. Välistä lisätty villavaippojen läpäiseminen tavataan sopivammin veren vuotamista kuvaavana Katrin makuuhuoneeseen tunkeutuneen ja siellä surmansa saaneen Vetrikan runossa (SMR 20).

Latvajärven Arhippa Perttusen mukaan kyynelet valuvat meren pohjaan ja Väinämöinen tiedustelee kyyneltensä hakijaa, samoin kuin oran eli vääntiän noutajaa Tuonelasta; sitten johtuu hänen mieleensä sotka, joka ne tuo. Toisessa vienanpuoleisessa kappaleessa luvataan korpille sulkaturkki noutamisesta, mikä muistuttaa sukeltajalinnun palkkiota Venäjän vanhauskoisten levittämässä luomistarussa.

Kyynelten muuttuminen simpsukoiksi voi olla kansanomainen, vaikkei ole Lönnrotin käsikirjoituksista löytynyt. Myöhemmässä muistiinpanossa ne mainitaan vain olleen „sileämmät simpukoita". Alku-Kalevalan lisissä, jossa muuttumista kuvaava säepari kahdessa muodossa esiintyy, on toisessa simpsukan kertosanana kuukkunan kivi (Lycoperdon, maanmuna) samoinkuin Käärmeen synnyssä tämän silmäin kuvauksessa.

Kantelejakson alkuosaan Laivaretkeen on, kuten näemme, Väinämöinen tovereineen tullut Samporetkestä, mutta kantelensoitossa on hänellä alkuperäinen paikkansa (SMR 10). Myös soittajan esittäminen sokeana ja rampana on runossa alkuperäistä, kuten voimme nähdä Ruotsin metsäsuomalaisilta saadusta katkelmasta. Että Väinämöisen muistellaan vanhetessaan tulleen sekä sokeaksi ja rammaksi, todistaa Koiran syntyyn eksynyt alku kertomarunoa, jossa mainitaan Väinölän sokean ukon loukanneen jalkansa vaahteriseen vesaan, kynnäppäisen, s.o. jalavaisen, kannon päähän (SMR 9).

Ettei runo Väinämöisen kantelensoitosta ole alkuansa ollut yhdistettynä mihinkään laivaretkeen, osoittavat tästä

yhteydestä huolimatta joskus säilyneet *kiviset portaat* soiton paikkana.

Tämänkin runon epäkarjalaisuutta todistaa veden emännän vaivautuminen vatsalleen. Puhekielessä käyttämättömän sanan väännös Vienan Karjalan runoissa *vattalolla* viittaa myöhempään länsimurteen muotoon *vattallehen*.

Sammon ryöstö.

UK 42: 1—390, 461—43: 434 < *VK 23: 1—422, 24: 216—329* < *AK 12: 1—309, 375—452*. SMR 7 IV—VI; KKys II s. 138—86; FFC 72 s. 24—52; KRH s. 139—62.

Perille tultuaan on Väinämöinen nukuttanut Nuojan (< Vuojan) kansan ja mennyt kivimäelle, missä Sampo on ollut 9 lukon takana. Lukot rasvattuaan ja avattuaan hän kehoittaa Joukahaista sitä kiskomaan irti. Vasta Ilmarisen kynnettyä Sammon juuret, Väinämöinen itse saa sen liikkeelle ja purteen kannetuksi. Paluumatkalla Joukahainen ja Ilmarinen kehoittavat laulamaan Väinämöistä, joka ensin epäröityään suostuukin. Vuojolan vankkanenäinen emäntä herää ja havaitsee Sammon ryöstetyksi. Hän aseistaa joukkonsa ja täyttää purtensa sadalla soutajalla, tuhannella muulla väellä. Väinämöinen lähettää Joukahaisen ja Ilmarisen tähystämään purjepuun nenään, ruokonuoraan (< raakanuoraan) ja kasisliekaan (vrt. ruots. *katt* ankkuria nostavan mastoköyden merkityksessä). Havaitessaan vaaran Väinämöinen heittää mereen Ilmariselta saamansa piin. Siitä syntyy itäiseen ja luoteiseen suuntaan iäti pitkä luoto, johon takaa-ajava pursi tarttuu. Turhaan yritettyään purtta irroittaa, emäntä nousee *lievon* eli kokon siiville ja lentää Väinämöisen purjepuuhun, joka alkaa kallistua. Hänen ehdottamaansa Sammon jakoon Väinämöinen ei suostu, vaan kehoittaa Joukahaista, toisinaan Ilmaristakin iskemään kokkoa miekalla. Viimein hän

omalla miekallaan, jolla on perää pitänyt, katkoo kokolta muut kynnet, paitsi sakarin. Tällä emäntä tarttuu Sampoon ja vuodattaa sen sisällyksen mereen (SMR 7 IV—V).

Runon loppua on eri tavoin esitetty. Latvajärven Arhippa Perttusen esityksessä on tuuli tuonut rantaan Sammon muruset. Ainoalla kynnellään emäntä on kantanut rivan kotiinsa. Vuonnisen Ontrei Malisen mukaan on Väinämöinen seulonut utua toivotellen kyntöä, kylvöä ja kasvua Suomen suurille tiloille. Emännän uhatessa rakeilla hän on ne toivottanut tämän omille pelloille. Ilomantsin Megrijärven Simana Sissonen on liittänyt kertomuksen, miten emäntä on huokunut udun merelle, mutta Väinämöinen sen ruoskalla hajoittanut, jonka jälkeen emäntä on itkien palannut kotikaupunkiinsa.

Nukuttamista esittävä säepari tavataan paitsi Samporunossa myös Luojan ylösnousentavirren toisinnoissa ja on nähtävästi sekamuodostus (vrt. SMR 45). Nimi *Vuojan* on siinä säilynyt alkusoinnun muuntamana *Nuojan* ja siitä edelleen vääntyneenä: Nuovan, Nuuan, Nuivan, Nuijan, Noivan ja Noian. Nukutustavan alkuperäinen kuvaus, jos sitä on ollut, ei näy säilyneen. Sen paikalle on otettu milloin Luojan virrestä rukous, että aurinko helteisesti paistaisi, milloin saduista unineulat, milloin kantelensoitto Katrin ja Vetrikan runosta (SMR 20) tai pelkkä laulu Sammon ryöstön jälkeisestä laulannasta. Tämän laulannan ja emännän heräämisen väliin sovitettuna on Lonkan Martiska Karjalaisella säikähtyneen kurjen huuto, jonka edellä Suomen Pohjois-Karjalassa yleisesti esiintyy kurjen pelästymisen alkuperäinen aihe: muurahaisen purema. Takaa-ajavan laivan arvaileminen pilveksi tai havukoita täysiksi puiksi on lainattua saduista ja loitsuista; puiden edellyttämä saari on Lönnrotin lisäystä Uudessa Kalevalassa.

Tarumainen *lievo*[1] esiintyy *kaarneen* kertosanana häärunoissa. Lievoksi eli kokoksi muuttautunut emäntä ei alkuansa ole ottanut siivilleen sataista ja tuhantista miesjoukkoaan; nämä kuuluvat loitsujen kokolle, joka tulee Turjasta ja Lapista, luultavasti noidan ilmestysmuotona.

Ehdotus Sammon jaosta on milloin emännän milloin Väinämöisen lausuma. Lönnrot on Alku-Kalevalassa käyttänyt tätä piirrettä kahdesti antaen Väinämöisen tehdä ehdotuksen heti Pohjolaan saapuessaan. Kun vielä Uudessa Kalevalassa emännän sotajoukon hälyytys on tullut ennakoiduksi, on alkuansa yllättävä nukuttaminen muodostunut hereillä ja varuilla olevien nukuksiin painostamiseksi. Myrskyn kuvauksen Lönnrot on Alku-Kalevalassa kokoonpannut Raudan synnyssä tavattavasta tuulten lietsomisesta ynnä tuulen luontoa hävittävästä vaikutuksesta, joka siihen yhteyteen on joutunut Sämpsän runosta (s. 42). Tämän lisäyksen hän on tehnyt saadakseen ensimmäisen kantelen häviämään ja mukaan otetut varalaidat käytetyiksi. Vielä hän on lisännyt sataisten sotamiesten putoomisen kotkana taistelevan emännän siiviltä ja muodostellut rakeilla peloittelun mukaan uusia emännän uhkauksia.

Vanhassa Kalevalassa Lönnrot on kohdistanut Lemminkäiseen purjepuuhun lentäneen kokon joskus Väinämöiselle lausuman syytöksen äitinsä pettämisestä. Uudessa Kalevalassa hän on Lemminkäiselle omistanut Väinämöisen varomattoman laulun. Sumun nostamisen Sammon ryöstäjäin tielle on hän siirtänyt emännän heräämisen yhteyteen tämän avuksi pyytämän Ututytön suoritettavaksi. Ikiturson kohtauksen hän on samaan yhteyteen

---

[1] Uusi Suomi 1919 n:o 175. Vrt. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 1925 s. 109—10 (T. Itkosen huomauttama lapinkielinen yhdyssanassa *lieventolgi,* jota vastaa korpinsulka suomalaisessa kansanuskossa).

sovittanut Luojan laivaretkestä, muuttaen Jumalan pojan Kalevan pojaksi Väinämöiseksi. *Veen emosen,* vaimon kauniin, varoituksen takaa-ajavan kokon lähestyessä sai Lönnrot Samporunon ja Kilpakosinnan sekamuodostuksesta, jossa Sammon mukana viety *Väinämöisen* kaunis vaimo kehoittaa katsomaan taakseen.

Sammon irti kyntäminen härällä soveltuu vain Lounais-Suomeen, jossa härkiä on pidetty kyntöeläiminä. Karjalaisille laulajille tuntematon nimitys *Vuojolainen* ja *Vuoja,* alkusoinnun muuntamassa muodossa *Nuoja,* siihen liittyvä *kaupunki portteineen* viittaavat merenkulkuyhteyteen Voionmaan kanssa. Sen mahtavan hallitsijattaren vankkanenäisyys on jo mainittu (s. 62) osoituksena hänen skandinaavisuudestaan.

Samporunossa runollisen ilmaisunsa saaneiden suomalaisheimojen meriretkien aika ulottui 1100-luvun lopulle, jolloin Sigtunan kaupunki Mälarin rannalla hävitettiin ja tarun mukaan sen hopeiset portit ryöstettiin. Lounaissuomalaisten retket Gotlantiin ovat jonkin verran aikaisempia. Skandinaavisen viikinkiajan taakse emme missään tapauksessa pääse. Rajoittavan ajanmääräyksen antaa meille etenkin naisen esiintyminen sotalaivan johtajana, joka on historiallisesti mahdollinen vain vuosien 800 ja 1100 välillä.

Että Samporunon Vuojolan retkille on lähdetty Suomen, eikä Viron puolelta, Itämerta, osoittaa jo Lappalaisen esiintyminen runon alussa. Hänen jukainen eli marjakuusinen jousensa voi rajoittaa lähtöalueen Lounais-Suomeen. Mielikuva Väinämöisen merellä ajelehtiessaan luomista luodoista kauppamiesten pään menoksi on luonnollisimmin voinut syntyä Luotolaksi nimitetyssä Turun saaristossa. Väinämöisen joutumisen Vuojolaan ensi kerran vedenvaraisessa tilassa saattaa ymmärtää muistoksi jostakin haaksirikosta Voionmaan rannikolla, josta on selviydytty vain

lunnaita lupaamalla. Itään iäti pitkä ja luoteeseen loppumaton luoto, jonka Väinämöinen palatessaan Sammon ryöstöstä piikiven taakseen heittämällä luo mereen takaa-ajavan Vuojan purren tielle, voi tarkoittaa Sandön saarta, joka Voionmaalta Suomeen purjehtijasta todella näyttää asettuvan poikkiteloin matkan suuntaan nähden. Sen läheisyydessä ovat myös vaaralliset Kupariluodot.

Iku-Turso.

UK 42: 389—460. SMR 43; FFC 72 s. 77—84; FUF VII s. 167—80; Skandinavisk mytologi s. 157—60; KRH s. 102, 108—9.

Iku-Turson kohtauksen on yksin Latvajärven Arhippa säilyttänyt Luojan laivaretkessä. Ainoassa suomenkarjalaisessa toisinnossa, jossa Jeesus, Pietari ja Antti eivät ole väistyneet Väinämöisen, Ilmarisen ja Joukahaisen tieltä, on sen sijalle jo tullut suuri hauki. Inkerin puolella, jossa Luojan laivaretken alkuosa on paraiten säilynyt, on loppuosasta jälkenä vain kiveen tarttuminen yhdessä toisinnossa.

Punaiseen purteen, jossa Santti Antti istuu airollisna ja Santti Pietari perässä, asettuu Luoja punaisille pulstereille viltin alle lepäämään. Myrskyn noustessa hänet herätetään. Vierittäessään viltin kasvoiltaan hän näkee Iku-Turson, Äijön (tässä paholaisen merkityksessä käytetyn) pojan nostavan päätään veneen vierestä. Korvista kohottaen hän tältä tiedustelee, miksi on merestä noussut, saaden kolmannella kerralla vastauksen, että oli tarkoituksena kaataa vene. Silloin Luoja heittää hänet takaisin mereen ja kieltää koskaan enää ihmisille näyttäytymästä (SMR 43).

Vastaava kohtaus tavataan islantilaisessa Hymisqvidassa, jossa Thor ongella nostaa Midgardin käärmeen

veneen laidalle ja iskee vasarallaan päähän hirviötä, joka vaipuu takaisin mereen. Tätä käärmettä nimitetään tursaista pahimmaksi ja Loki paholaisen pojaksi.

Molemmat runot perustuvat keskiaikaisiin mielikuvitelmiin, joissa ovat yhtyneet Uuden Testamentin kertomukset myrskystä Genetsaretin merellä ja Vanhan Testamentin maininnat alkusyvyydestä, mikä myöhemmin on käsitetty personalliseksi olioksi, ynnä Leviathanista (Jobin k. 40—1). Keskiaikaisessa kuvassa näemme olennon, joka on yläruumiiltaan mies ja alaruumiiltaan käärme, melaan tarttumalla pidättävän venettä, jossa on useampia istujia. Toisessa kuvassa on vedestä kohoavalla miehellä päällekirjoitus *Abyssus* (alkusyvyys).

Koivuinen kannel.

UK 44: 1—334 < *VK 29: 1—248* < *AK 14: 1—119*. SMR 10; FFC 75: 127—63; KRH s. 60—83, 126—31. Niemi Kalevalan kokoonpano I s. 396—8.

Gananderilla oli Lönnrot tavannut Kantelen synnyn toisinnon, jossa koppa tehdään visaperästä koivusta ja naulat tammen tasaisista oksista. Voidakseen sitäkin käyttää on Lönnrot Alku-Kalevalassa pannut hauenluisen kantelen katoomaan myrskyssä. Liitekohdan hän on muodostanut vienanpuoleisesta toisinnosta, jossa Väinämöinen merta haravoidessaan tapaa kappaleen kalanluuta, mistä tekee kantelen.

Koivuisen kantelen syntyyn Lönnrot yhdisti kielien valmistuksen neidon hiuksista, käytettyään edellä muunnosta, jossa hevosen jouhet ovat kielten aineksina. Hiusten nimenomainen pyyntö neidolta tavataan joskus kansanrunoissa. Sitävastoin on tasaoksaisen omenatammen runo

kokonaisuudessaan Lönnrotin paikoilleen panema, joten naulat saadaan käkien suusta valahtaneesta kullasta.

Lönnrotin kokoonpanoa erilaisimmista säkeistä on koivun puhuttelu ja tämän valittelu, joka on Kalevalan kauneimpia kohtia. Se ei ole kuitenkaan syntynyt kerrallaan, vaan monen muodostelun kautta, kansanrunon ainesten lisääntyessä ja Lönnrotin oman aistin kehittyessä. Painettakoon tähän „Väinämöisen" jälkiliitteisiin kirjoitettu alkuluonnos verrattavaksi Uuden Kalevalan viimeisteltyyn muodostukseen (UK 44: 77—176).

Vaka vanha Väinämöinen
Kuuli koivun itkevänsä,
Puun vihannan viereväusä.
Kysytteli, lausutteli:
„Mit' itket kesänen koivu,
Vesa lehtinen vetistelet,
Kuori valkia valitat?
Ei sua sotahan viеä,
Ei tahota tappelohon,
Eikä aalloille ajeta
Joka tuulen turjotella,
Laajan lainehen laella."
Koivu taiten vastoapi j.n.e.
„Kun olen kovin osaton,
Kovan onnen kohtaamassa,
Talven tullessa tukela.
Lempo lehet leikkoapi,
Otteleepi oksiltani,
Tuuli turkkini vihannan
Maahan paiskaapi pakana,
Jotta talvella takitta
Aina asun alastonna,
Palelen pahoilla säillä,
Kovan pakkasen käsissä.
Sit' itken kesänen koivu j.n.e.
Miehet kirvestä hivoopi,
Tapparoitahan teroittaapi,
Vesa kaunis kaataksensa,
Hakataksensa haloiksi,
Pinopuiksi pilkutella."
Sano v[anha] V[äinämöinen]:
„Älä itke kesänen koivu!"
Siitä kantelen kuvasi.

Alkuosa on mukaelma purren valitusta, jonka pääaihe, ettei pääse muiden mukana sotaretkille, on siirretty Väinämöisen suuhun lohdutukseksi. Koivun vastaukseen on käytetty Paavo Korhosen runoa „Pieni lintu", jossa valitetaan jalkojen palelemista, ynnä tunnelmarunoa, jossa laulaja sanoo muiden toivoessa kesää vastaskoivun varovan oksansa otettavaksi. Kaukomielen runossa tapaamme pelon joutu-

misesta pinopuina pilkotuksi (jos piiloutuisi koivuksi norolle) ja tapparoiden teroittamisen uhkan. Runon piirteistä ei ainoakaan ole Lönnrotin oma keksimä, mutta niitä kokoonpantaessa on uutta luotu.

Kantelen soiton esityksessä on Lönnrot käyttänyt hyväkseen toisintojen tarjoomaa vaihtelua. Soiton vaikutuksen kuvauksessa on hän etupäässä noudattanut eteläisten alueitten laulutapaa. Lopussa on säkeitä mainitusta kirjallisesta tekeleestä (s. 121), kuten „kukat kulkivat kutuhun"(!).

Tautien parannus.

UK 45: 1—362 < *VK 25: 1—310.* SMR 8, 61; FFC 75 s. 163—7; KRH 463—8; SSL-s. 140—57. Setälä FUF XII s. 210—64.

Latvajärven Arhippa Perttunen on säilyttänyt runon, jossa Väinämöinen esitetään parantajana Väinöläin lasten sairastaessa nimettömiä tauteja; näiden vaikutuksesta lattia alta lahoo ja peite päältä märkänee (SMR 8). *Väinölän* kertosanana on hänellä *Vuojola,* mutta toisista katkelmista päättäen se on ollut *Luotola,* jonka olemme nähneet Lemminkäisrunossa saavan kerrokseen *Väinän* (s. 93).

Ottaessaan tämän runon Vanhaan Kalevalaan Lönnrot on edelle asettanut Yhdeksän taudin synnyn, jossa portto Pohjolan emäntä, Lovehettareksi, Loviattareksi tai Louhiattareksi sanottu, synnyttää yhdeksän lasta. Johanneksen, Jumalan papin, kieltäydyttyä niitä kastamasta, hän ne itse nimittää erilaisiksi taudeiksi (SMR 61).

Mainittu syntyloitsu perustuu keskiaikaiseen mielikuvaan Herodiaasta ja tämän rikoksellisesti Herodeksen

kanssa synnyttämistä lapsista. Venäläisissäkin loitsuissa kerrotaan hänen 12 tyttärensä muuttuneen taudeiksi.

Uudessa Kalevalassa Lönnrot on erottanut Pohjolan emännän Louhen, joka rukoilee Ukkoa nostamaan tauteja, ja näiden synnyttäjän Loviattaren, josta on tehnyt pahimman Tuonen tyttären.

Myös Viron puolella on laulettu mätänevistä vuoteista runoissa, joissa esiintyy sankarinimiä. Eräässä, joka alkaa laulajan kysymyksellä, ottaisiko aiheekseen Kalevin, Utregasen vai Lemingäsen, kerrotaan Lemingen isän ja äidin poteneen 7 suvea, 10 talvea ja kehoitetaan Leming poikaa Varsinais-Viron ja Harjumaan vesiltä pyydystämään kalaa, joka tekisi vanhemmat terveiksi. Ainoa suomalaisen runon kanssa yhteinen piirre on kuitenkin eroavin sanoin ilmaistu, joten alkuperäistä yhteyttä ei ole syytä olettaa.

Karhun tappo.

UK 46: 1—644 < *VK 28: 1—607.* SRU s. 146—64.

Karhuntapporunot, jotka Lönnrot otti Vanhaan Kalevalaan kertomuksen puitteisiin sovitettuina, ovat näytelmäntapaisia vuorolauluja. Näitä on Vienan Karjalassa laulettu tapettua karhua metsästä kuljetettaessa ja kotona vastaanotettaessa. Mutta niissä oudoksuttaa kehoitus kulkemaan sikojen silittämiä teitä. Paitsi sianhoidon tuntemattomuutta niillä tienoin, josta Borenius on huomauttanut (s. 10), tuntuu sikojen polkujen ulottaminen karhunpesälle asti kummalliselta. Yhtä vähän voi syvälle metsään ulottua (kultainen) *kuja,* jonka kertona esiintyvät (vaskinen) *vana* (= reen jälki) tai *vako* ovat väännöksiä alkuperäisemmästä suomenpuolisesta *vaja* sanasta. Vienan Karja-

lan kreikanuskoiset laulajat ovat n.s. vanhauskolaisina hyljänneet karhunlihan syönnin ja siitä syystä siirtäneet runot, joita Suomen puolella lauletaan karhukeittoa kannettaessa kodasta tupaan tai karhunkalloa vietäessä tuvasta läheiseen pyhään puuhun, karhua pesältä kotiin tuotaessa laulettaviksi.

Suomen puolelle viittaa myös, kuten mainittu, Tukulmin ja Suolasalmen ynnä Saksan kaupungin ja Viron esiintyminen karhunnyljentärunossa (s. 11).

Runojen kotiperää ja samalla syntymäaikaa osoittavia ovat vielä Vienan puolella säilynyt karhunpesän nimittäminen *säteriseksi* (sätiiniseksi) *sängyksi* ynnä suomenpuoleisissa toisinnoissa tavattava tien kattaminen silkillä, sametilla ja Saksan palttinalla.

Päivän päästö.

UK 47: 1—49: 422 < VK 26: 1—27: 277 < AK 13: 1—221. SMR 44, 63; FFC 72: 104—24; KRH s. 40—59, 132—8; SSL s. 100—31.

Päivänpäästörunon Lönnrot sanoo Alku-Kalevalan esipuheessa saaneensa vähimmin täydellisenä, niin että siihen on pitänyt „täytteeksi omiakin sanoja panna, ei kuitenkaan sillä tavalla, että olisi itse asian perustuksesta poikettu, joka sekä tarinoimalla että laulamalla kansalta toimitettiin”.

Käytettävänä hänellä oli pari pohjalaista kirjaanpanoa, joissa harvoihin Päivänpäästön säkeisiin on sekaantunut muistelmia ja katkelmia Luojalle kahletta takovasta Hiiden sepästä, sanomaa tuovasta Ilmarisen sisaresta, Tuonelan lautturin puhuttelusta, Ilmarisen lennättämisestä tuulen

avulla Pohjolaan, Luojan veistämän laivan soutamatta kulusta sekä Kaukomielen miekanmittelystä.[1]

Kysymykseen, minne päivä ja kuu ovat kadonneet, vastataan: kallioon. Sitten mainitaan Väinämöisen syntyneen yöllä ja takoneen Herran(!) tarpeita. Hänen takoessaan lentää kyy(!) kynnykselle ja ilmoittaa tuovansa sanomaa: „jopa kuu kivestä nousi, päivä pääsi kalliosta". Väinämöinen päättää lähteä Pohjolaan: „koska kuun kehästä päästin, päivän päästin kalliosta". Hänen näkyviinsä tulevat Pohjolan portit. (Huutamalla ja viheltämällä hän pyytää Pohjan poikaa tuomaan venettä poikki Pohjolan joesta.) Pohjan pojat kehoittavat tulemaan sormin soutamatta. Väinämöinen huutamalla ja viheltämällä saa tuulen puhaltamaan hänet yli joen. Kehoitettuna tulemaan ensin pihalle, sitten tupaan, hän mittelee miekkoja Pohjan poikien kanssa.

Väinämöisen meno Pohjolaan ei Lönnrotille voinut olla muuten ymmärrettävissä, kuin että se tapahtui tarkoituksella päästää päivä eikä vasta päivän päästyä. Luonnollisin johtopäätös oli, että päivä oli kätketty Pohjolaan, joka onkin myöhemmin täydellisenä tavatun Päivänpäästörunon alkuperäisin ajatus. Samoin on alkuansa Päivänpäästörunoon kuuluva eläinten ja ihmisten neuvottomuus, jonka Lönnrot tapasi Ison tammen runoon eksyneenä. Kansanomaisia Uuden miekan ja Kultaneidon taontoja mukaillen Lönnrot on muodostanut uusien päivänvalojen taonnan kullasta ja hopeasta sekä lisännyt onnistumattoman yrityksen saada ne valaisemaan taivaan laella. Kolmihaaraisen kuo-

---

[1] Toisessa, jossa sulkumerkkiin pantu piirre on säilynyt, käy tämän kokoonpanon edellä vielä Veneen valitus ja alku Laivaretkeä sekä Väinämöisen veteen suistuminen Samporunosta ynnä siihen liittyvä Luomisruno.

kan taonnan, jonka löysi Sammon ryöstön toisinnosta[1], hän sovitti taivaanvalojen päästämiseen kalliosta.

„Herran" tarpeiden takominen ja kyyn lentäminen kynnykselle johti Lönnrotin Hiiden sepän kaularenkaantaontaan, jossa kynnykselle ilmestynyt Luoja tiedustelee, mitä hän takoo (K:tar III 6: 706—862). Tätä hän muodosteli siten, että takojaksi tuli Ilmarinen ja kysyjäksi Pohjolan emäntä, joka lentää vielä toisen kerran pajalle ilmoittamaan taivaanvalojen jo vapautuneen. Lisäksi Lönnrot on Alku-Kalevalassa runoon sovittanut Tulen synnyn kokonaisuudessaan.

Uuteen Kalevalaan hän saattoi käyttää suomenkarjalaista Kantelen synnyn ja Päivän päästön toisintoa. Siinä päivä laskeutuu kuunnellakseen Väinämöisen soittoa hongan päähän, josta saadaan kiinni ja suljetaan yhdeksän lukon taa. Sitä paitsi Lönnrot on muuntanut yrityksen nostaa päivä ja kuu taivaan laelle niiden asettamiseksi pitkän puun latvaan. Uusia piirteitä ovat tulen teko ylipäästävän veden rannalle, vanha suomalaisen matkamiehen tapa, ja kalana yli uiminen, joka vastaa Väinämöisen paluuta käärmeenä poikki Tuonelan joen. Lisännyt on Lönnrot vielä Sampo-runoon sekaantuneen loitsun, jossa Väinämöinen piirtämällä taikakirjaimen katkoo kiven ja sen sisällä oluttajuovilta käärmeiltä leikkaa päät (SSL s. 238—9).

Snellmanin albumissa hänen täyttäessään 75 vuotta v. 1881 ilmestyi Lönnrotin inkeriläisistä toisinnoista kokoonsovittama „Turo, kuun ja auringon pelastaja". *Turo* on kuitenkin läntisimpään Inkeriin rajoittuva lainanimi Sisarenturmelusrunosta (s. 106). Idempänä Länsi-Inkerissä esiintyy taivaanvalojen vapauttajana sepon tyttö pik-

[1] Alkuansa se kuuluu runoon, jossa pyydetään seppää: „tee sä kuokka kolmisorkka, jolla keltoja kereän" (Krohn 0334 Itä-Pohjanmaalta).

karainen. Mutta Keski-Inkerissä, Karjalan kannaksella ynnä Suomen Itä-Karjalassa on päivän päästäjänä Jumalan ainoa poika. Kuun kehästä ja päivän pilvestä päästäminen mainitaan usein loitsuissakin Jeesuksen tai Neitsyt Maarian suorittamaksi, joten myös länsi-inkeriläinen *sepon tyttö* on mahdollisesti luettava: *sep' on tyttö,* Neitsyt Maariaa tarkoittavana. Että kertomaruno Päivän päästöstä on kristillinen legenda, käy selville sen lopussa ilmaistusta ylevästä aatteesta.

Runo alkaa kuvauksella, miten ennen on päivättä ja kuutta eletty. Kun Jumalan poika ei voi valotta elää, hän Luojan luvalla valitsee tallista paraan hevosen, ottaa härän sarveen olutta ja kerii unen kerälle. Matkalla kohtaamistaan esteistä: haosta, kivestä ja ojasta, hän suoriutuu olutta läikähyttämällä. Pohjolan porttien näkyessä hän viskaamalla unikerän nukuttaa kaiken väen, myöskin kolme neittä, jotka aitassa pesevät taivaanvaloja. Otettuaan päivän päänsä päälle, kuun kulmilleen, hän ne tuo omille maille ja asettaa kultakoivuun, hopeahonkaan. Ensin alemmille oksille pantuina ne loistavat vain rikkaille, eivätkä köyhille, vaan ylemmille oksille nostettuina ne paistavat tasaisesti kaikille (SMR 44).

Myöskin Tulen synty, jonka Lönnrot on yhdistänyt Päivän päästöön, on legendaruno; oikeastaan se on kahdesta legendasta kokoonpantu.

Toisessa kerrotaan tulen iskennästä taivaalla. Sieltä tulikipuna kirpoaa tupaan, jossa impi tai vaimo imettää lastaan, rikkoen rinnat neidolta, parmaat emolta, sekä polttaen pojalta polvet. Mutta emo ja poika eivät ole luotuja kuolemaan; he tietävät tulen *lumoa.* Tätä neitoemoa on joskus nimenomaan sanottu Maariaksi ja hänen poikaansa Luojaksi (SMR 63 A).

Tulen iskijänä on aikaisimmassa kirjaanpanossa vuodelta 1657 Ilman Herra. Mutta yleisesti esiintyvät sillä

paikalla *Ilmarinen* ja *Väinämöinen*. Edellisellä on Länsi-Suomessa muoto *Ilmalainen* ja Inkerissä *Ismaroinen;* Vienan Karjalassa on iskijänä *Ilman ukko*. Kun tulen iskennän tapahtumapaikkana, paitsi yläilmoja, on usein myös meri, sovitin aikaisemman käsitykseni Väinämöisen ja Ilmarisen jumaluudesta runoon siten, että tässä ilman ja veden jumalat ilmaantuvat yhdessä toimivina. Sen jälkeen kuin Väinämöisen jumaluus tuli epäilynalaiseksi eikä sille varmaa tukea mistään löytynyt, täytyi ottaa huomioon, että tämä sankarinimi useassa sekä kertoma- että loitsurunossa esiintyy kristillisen Jumalan pojan, Pätöisen pojan tai Jeesuken kertosanana. Ilmarinen on epäilemättä ollut permalaiselta yhteisajalta periytynyt ilmanjumalan nimi, joka tavataan, paitsi Agricolan jumalainluettelossa mainittuna, suomea puhuvan Lapinnoidan rummulla kuvattuna. Mutta runoissa ei jumala-Ilmarisesta tapaa luotettavaa tietoa (vrt. s. 8). Seppo Ilmarisen nimen käyttöä henkilönimenä todistaa 1500-luvulla mainittu Ilmaristen kylä Ylöjärvellä.

Väinämöisen ja Kalevan nimien käyttö tähtien nimityksissä: Väinämöisen viikate, Kalevan miekka, edellyttävät jonkinlaista sankarinimien jumaloimista. Yhtäläinen sankarien korottaminen jumaluuden paikalle on tapahtunut Tulen synnyssä, joka muusta sisällyksestä päättäen on katolisaikainen. Pakanuuden loppuajalle sijoitettavien sankarien muisto on vaatinut jonkin aikaa muuttuakseen siinä määrin tarulliseksi, että voitiin sankarien nimet siirtää taivaalle tähdistöön ja heille omistaa yliluonnollisia tehtäviä, kuten seppo Ilmariselle taivaantaonta ja ikivanhalle Väinämöiselle maailmanluominen.

Myös toinen Tulen synty on katolisaikainen. Alussa kuvataan tulen tuudittamista taivaan navalla kultaisessa kätkyessä sinisen kehän sisällä. Tuudittajina ja kummeina mainitaan Neitsyt Maaria, Lispettä (Elisabet) tai Katrina. Tulikipinä kirpoaa varaa pitämättömältä Alavaan järveen,

s.o. Kuolleeseen mereen, joka kolmasti kuivuu ja kuohuu. Tulikipinän nielevät siika, siian hauki ja hauen lohi. Tuhkaan kylvetystä liinasta kudottu nuotta lasketaan Jordanin joen suulta Alavaan järveen. Pyydetyn lohen sisältä löydetään hauki, siitä siika, sinikerä, punakerä ja viimein tulikipuna (SMR 63 B).

Apokryyfisissä esityksissä Kristuksen kasteesta mainitaan hänen jumaluutensa tulena kuohuttaneen kolmasti Jordanin virtaa. Islantilaisessa tarussa taas kerrotaan pahan Loken lohen muodossa piiloutuneen koskeen. Aasajumalat koettivat pyydystää häntä verkolla, joka on valmistettu tuhkassa löytyneen verkon mallin mukaan. Kolmannen kerran vedettäessä Loki joutui kiinni, kun mereen meneminen koskesta oli hengenvaarallista.

Jos otamme huomioon Jordanin koskisuuden ja Kuolleen meren tuhoisuuden kaikelle elävälle, voimme tämän tarun johtaa samasta legendasta kuin suomalaisen loitsun. Toiselta puolen paholaisen toiselta puolen tulen kätkeytyminen loheen johtaa mieleen raamatunlauseen, jossa sanotaan saatanan taivaasta langenneen niinkuin pitkäisen tulen.

Väinämöisen tuomio.

UK 50: 1—512 < *VK 32: 1—251* < *AK 16: 1—67*. SMR 11; KKys II s. 210—40; FFC 75 s. 167—83; KRH s. 469—88.

Viimeisessä Kalevalan runossa näyttää kuvastuvan kristinuskon tulo Suomeen, pakanuuden edustajan Väinämöisen väistyessä Marjatan lapsen tieltä. Tämän lapsen Lönnrot on käsittänyt Kristukseksi ja sen johdosta Vanhassa Kalevalassa lisännyt Neitsyt Maarian virrestä marjan syömisen ja saunan haun sekä Uudessa Kalevalassa kadonneen lapsen etsimisen ja löytämisen.

Marjatta nimi on mahdollisesti sekoitus Maariasta ja Marjetasta, jonka alkuperäinen muoto on Marketta, s.o. Margareta. Kuvaus tämän neidon ylenmääräisestä kainoudesta kuuluu runoon Hannuksesta, Saaren saksalaisesta, joka paimeneen lähteneen neidon viettelee (SMR 26). Tämän runon alkuosan on Vuonnisen Ontrei Malinen yhdistänyt runoon Väinämöisen tuomiosta, joka tavallisesti lähtee suoraan pojan syntymisestä (SMR 11).

Pohjolassa (yhdessä toisinnossa alla: Poimarissa) syntynyttä poikaa isä nimittää Ilmariksi, äiti ehtopojakseen tai Armoksi (< Ahdoksi tai Atsoksi?), veljet Verran (< Vetran?) tai Vennon Joukariksi, sisaret sotijaloksi. Nämä nimitykset, samoin kuin edempänä mainittu Kaleva sekä Pohjolan tai Metsolan kuninkaaksi, Rahasaaren vartijaksi ristiminen ja kastaminen, jonka ulkomainen pappi Virokannas toimittaa, viittaavat siihen, että pojasta toivotaan sankaria ja heimopäällikköä ynnä yhteisen rahaston vartijaa. Paikanosoitukset *Pohjola* tai *Metsola* tuskin voivat olla alkuperäisiä, mahdollisesti on kysymys Väinän yhteydessä tavattavan *Luotolan* kuninkuudesta; *Karjala* on Lönnrotin Uuteen Kalevalaan sijoittama.

Pakanalliseen oikeustapaan perustuen Väinämöinen, joka aavistaa lapsesta tulevan vallasta kilpailijan, tuomitsee hänet suohon surmattavaksi, mutta lapsi syyttää häntä siitä, että on aikoinaan nauranut oman emonsa meren rannalla tai kirjavassa korjassa. Eräässä loitsussa viitataan kolmiöisen Väinämöisen siveysrikokseen.

Sydäntyneenä Väinämöinen menee vaskiseen veneeseen, rautapohjaiseen umpipurteen ja laskee sillä tarunomaiseen kurimukseen, jollaisen keskiajalla kuviteltiin olevan pohjoisnavalla. Mahdollisesti piilee tässä muisti vainajan polttamisesta laivassa, joka palavana työnnettiin merelle. Tulen syntyyn eksyneessä säkeistössä mainitaan Tarsilainen poltetun vaskisessa veneessä, rautapohjassa purressa.

Muutamiin vienanpuoleisiin toisintoihin liittyy suorasanainen selitys, että Väinämöinen vielä palaa takaisin.

Alku-Kalevalaan on Lönnrot ottanut kantelen jäljelle jättämisen G. A. Brakelin v. 1829 julkaisemasta ruotsinkielisestä kristinuskon tuloa kuvaavasta näytelmästä, jossa Väinämöinen niinikään väistyy, hautakumpuun sulkeutuen. Vanhassa Kalevalassa hän on antanut Väinämöisen mennä yläisiin maaemiin ja alaisiin taivaisiin, käyttäen toisintoa, jossa Väinämöisen sijoittuu alaisiin sekä maaemiin että taivaisiin. Tässä taas on muunnos pistosnuolten ammuntaa alaisiin maaemiin ja yläisiin taivaisiin (vrt. SMR 59). Uudessa Kalevalassa Lönnrot on pannut tuomitun pojan syyttämään Väinämöistä petollisesta Ilmarisen lähettämisestä Pohjolaan ja Aino neidon kuoleman aiheuttamisesta.

Kalevalan kokoonpano.

KRH s. 1—20; FUF I s. 185—210; Valvoja 1896 s. 157—78; Niemi Kalevalan kokoonpano I s. 134—46, 224—50.

Kalevala alkaa Väinämöisen syntymästä ja päättyy hänen poismenoonsa. Molemmat runot ovat alkuperäisesti hänen nimeensä liittyviä ja sama on laita Kilpalaulannan, Tuonelassa ja Vipusessa käynnin, Kilpakosinnan ja Sampo-runon, Kantelensoiton, Sokeana rampautumisen ja Tautien parantamisen. Kaikkiaan tunnemme kymmenen runoa, joita jo Länsi-Suomessa on voitu Väinämöisestä laulaa. Tähän samaa sankaria esittävään runosarjaan rakentuu pohjaltaan mahdollisuus luoda yhtenäinen runoelma kansanlauluistamme.

Idempänä on Väinämöisen nimi siirtynyt vielä useihin runoihin, jotka alkuansa ovat kertoneet muista henkilöistä. Näitä runoja ovat Vellamon neidon onginta, johon kuitenkin Väinön tyttö on kuulunut, Taivaan kaarella istuvan

immen kosinta ja Pätöisen pojan polvenhaava, Venepuun etsintä, Purren valitus ja Luojalle alkuansa kuuluva Laivaretki ynnä Tulensynty, johon Väinämöinen on ensin tulen iskijäksi, sitten tulen pyydystäjäksi joutunut. Sitäpaitsi mainitaan Väinämöinen tilapäisesti sekä kertovaisissa että loitsurunoissa. Lisäksi on Lönnrot muutamia runoja Väinämöisen nimiin sovittanut. Hänen pääasiallisin suorituksensa on kuitenkin Väinämöisen runojen järjestykseen paneminen, jolloin hän on vienanpuoleisen Samporunon hajoittanut kolmeen osaan, niin että se muodostaa kehyksen enimmille Kalevalan runoille.

Lemminkäisrunoja on päinvastoin Länsi-Suomessa laulettu eri henkilöistä: Lemminkäisestä, Kaukomielestä, Ahdista ja Pätöisestä pojasta ynnä Äijön pojasta ja vuojolaisesta Lyylikistä. Näiden runojen yhdistäminen tapahtui vasta pohjoisilla karjalaisalueilla (kts. s. 28).

Ensimmäisessä yhdistely-yrityksessään „Lemminkäisessä" sai Lönnrot syntymään kaksi sisällyksellisesti irrallista jaksoa, jotka hän on viivalla toisistaan eroittanut, vaan ei yhtenäistä kokonaisuutta. Yhteensulattamista hän ei sittemmin tavoitellutkaan, vaan sovitti ne erikseen Väinämöisestä kertovien runojen väliin.

Yhdistävän siteen Väinämöis- ja Lemminkäisrunojen välille hän sai, kuten Niemi on osoittanut, paikannimestä *Pohjola,* joka pohjoisilla runoalueilla on tunkeutunut useihin kertomarunoihin, vaikka se alkuansa on kuulunut vain Päivän päästöön ynnä loitsurunoihin.

Kalevala, jonka Lönnrot asetti vastakohdaksi Pohjolalle antaessaan nimen kokoonpanolleen ennen Vanhan Kalevalan painatusta, ilmaantuu vain yhdessä Myödyn neidon runon toisinnossa (K:tar III 21) sekä muutamissa häärunoissa *Osmolan* kertosanana tai vastakohtana: „onko teiän Osmolassa kuin meiän Kalevalassa".

Vielä ovat etenkin Vienan karjalaiset valmistelleet

Lönnrotin loppusuoritusta monin tavoin yhdistelemällä runoja erittäinkin Samporunon ja Kilpakosinnan ympärille.

Yhtenäisen kokoonpanonsa suoritti Lönnrot varsinaisesti jo Alku-Kalevalassa loka- ja marraskuussa 1833. Vanhaa Kalevalaa toimittaessaan hän vain sovitti uusia lisiä valmiiseen järjestykseen, jota ainoastaan Sammon ryöstön jälkeisiin tapauksiin nähden vähän korjaili.

Huomattavin lisäys Uudessa Kalevalassa on Europaeuksen löytämä runo Untamon ja Kalervon riidasta, jonka johdosta Lönnrot muodosti kiinteän kokonaisuuden kansanlaulussa ja vielä Vanhassa Kalevalassa hajanaisesti yhdistetyistä Kullervorunoista. Tärkein muutos oli Sämpsän kylvön ja irrallisen Aino-jakson siirtäminen runoelman lopusta alkupuolelle sekä Väinämöisen ammunnasta erotetun Maailman luomisen asettamisen näiden edelle ei enää Väinämöisen itsensä, vaan hänen synnyttäjänsä veen emosen suorittamana.

Väinämöinen.

KRH s. 499—504. Julius Krohn SKH I s. 51—63.

Kalevalassa on Väinämöisestä kertovilla runoilla ja niin muodoin itse Väinämöisellä valta-asema. Perustuuhan runojen kokoonpanon ajatuskin sekä Beckerillä että Lönnrotilla tähän laulajain käsityksessä keskeisimpään persoonallisuuteen.

Että Väinämöinen on ollut suuri mies ja hyvää sukua, ylin ylpeistä, on nimenomaan sanottu (s. 49, 77). Samporunosta ilmenee, että hän on ollut lappalaisten vihaama, arvattavasti veroittajana, sekä kansansa yhteisissä yrityksissä tunnustettu johtaja.

Väinämöisen vakinainen mainesana *vanha* viittaa siihen, että hän tavallista pitemmän ajan on hallinnut heimopäällikkönä. Lopun aikaansa mainitaan hänen eläneen

rampana ja sokeana. Muisto hänen ikivanhuudestaan on toiselta puolen aiheuttanut mielikuvan, että hän oli 700 vuoden ikäinen jo syntyessään, jolloin on maailman luonut, toiselta puolen herättänyt ajatuksen, että hän yhä elää ja on kerran palaava.

Että Väinämöinen on ollut taisteluja kokenut merisankari ja muita etevämpi miekan käytössä, käy ilmi Sampo-runosta. Miekan mittelijänä Päivän päästön ja Kilpalaulannan myöhemmissä muunnoksissa hän on Kaukomielen sijainen. Hänen halveksiva kieltäytymisensä miekanmittelystä Uudessa Kalevalassa, kun Joukahainen sitä ehdottaa, on Lönnrotin korjausta, joka aiheutuu siitä, että kansanrunokin panee pääpainon Väinämöisen henkiseen etevyyteen.

Väinämöisen mainesanaa *viisas* valaisevat Väinämöiselle omistetut sananlaskuntapaiset varoitukset ja neuvot (K:tar I 90), joita on myös runojen loppuun liitetty. Osa Kalevalassa esiintyvistä loppulausunnoista on Lönnrotin lisäämiä (UK 9, 19, 36).

Mainesana *tietäjä* sisältää kuitenkin enemmän kuin tavallista viisautta. Tosin Väinämöisen esiintyminen taikurina luodessaan piinpalasesta luodon merelle tai muuttautuessaan käärmeeksi päästäkseen pois Tuonelasta osoittaa vain kansanuskomusten ja tarinain vaikutusta historiallisellakin pohjalla syntyneihin runoihin. Mutta luonteenomaista Väinämöiselle on tietoon yhdistetyn laulun, luotteiden eli pyhäin sanojen käyttäminen, jonka johdosta hänen suuhunsa toisinaan kansanrunoissa ja vielä runsaammin Lönnrotin kokoonpanoissa on sovitettu myöhäisempiä kaavamaisia loitsurunoja. Näihin loitsurunoihin on Väinämöisen nimi voinut kiintyä puhuteltunakin kristillisen Jumalan tai Neitsyt Maarian sijalle. Kristillistä vaikutusta tuntuu Väinämöisen esiintymisessä maailman luojana sanansa voimalla.

Pyhäin sanain kertona käytetty *luote*, joka johtuu ruotsalaisesta *blot* 'uhri', viittaa uhrilauluun, joka uhrauksen ohella kuului heimon päämiehen tehtäviin. Joukahaisen äidin ilo siitä, että saa *laulajan* sukuunsa ja lappalaisen epäröinti Väinämöistä ampuessaan, että laulu ja ilo ilmalta katoisi, viittaavat kuitenkin erikoisiin runoilijan lahjoihin. Laulullaan Väinämöinen on lumonnut, paitsi ihmisiä, myös luonnon eläimiä ja haltijoita. Itsekin hän on ollut laulustaan liikutettu kyyneliin asti.

Toisesta syystä itkevänä tavataan Väinämöinen ammuttuna merellä ajelehtiessaan sata haavaa sivulla, tuhat muuta tutkelmata. Tämä mielen herkkyys ei kuitenkaan ole alkuperäisesti ollut suurempi kuin Homeeroksen sankareilla. Ruikutukseksi se on kehittynyt vasta Vienan laulajilla, jotka tähän kohtaan ovat sovittaneet vieraissa paikoissa kuljeskelevan laulajateinin omia valituksia.

Vanhan sankarin mieltymys nuoriin naisiin ilmenee alkuperäisenä Kilpalaulannassa ja Kilpakosinnassa. Muihin runoihin, joissa se tulee näkyviin, Väinämöinen on myöhempäin runolaulajain tai Lönnrotin sovittama.

Naisihailuun liittyy vielä muutamia vähemmän ihailtavia ominaisuuksia, kuten kiertelevä vastaustapa Ilmarisen sisaren hänen matkansa tarkoitusta tiedustellessa. Lönnrot on Uudessa Kalevalassa pannut Väinämöisen Pohjan neidon ehdollisen suostumuksen sokaisemana veikaten venettä veistämään ja edeltäkäsin kehuskelemaan taitoaan.

Myös kultaneidon tarjonta sisältää viittauksen Väinämöisen heikkouteen naisten suhteen. Mutta Uudessa Kalevalassa Lönnrot on antanut Väinämöisen vastalauseellaan osoittaa jo vapautuneensa siitä. Muutenkin ilmenee tämän laitoksen loppuosassa runojen uudesti järjestelyn kautta Väinämöisen luonteessa kohoavaa kehitystä, josta Julius Krohn on huomauttanut (SKH I s. 52, 58).

Ilmarinen.

KRH s. 335—44. Julius Krohn SRH I s. 63—8.

Ilmarisen pääominaisuus on seppyys, niinkuin hänen mainesanansakin *seppo* ja *takoja iänikuinen* eli *alinomainen* osoittavat. Kilpakosintarunossa tapaa hänet sisar pajassa siinä määrin työhönsä vajonneena, että on unohtanut kosinta-aikeensakin. Kultaneidon taonnassa tulee näkyviin hänen taiteellinen kykynsä aineen muovailussa, vaikkei hän pystykään sitä elolliseksi muuttamaan. Hänen kuuluisuutensa korkeinta astetta edustaa Sammon taonta ja sen edellä käyvä Väinämöisen kehunta, että hän on taivaan kannen takonut.

Kultaneidon taonnasta Raudan syntyyn siirtyneenä Ilmarinen tuli toisiinkin loitsuihin sepän nimeksi. Samoin sepänkäsitettä ympäröivät mielikuvat, kuten *paja* ja *ahjo*, omistautuivat nimenomaan Ilmariselle.

Myös myöhempien kertomarunojen takojat, kuten Hiiden seppä Luojan virressä, ynnä Kullervon emännälle kuuluva määräyssana *sepän* ovat välistä liittyneet Ilmarisen nimeen. Vielä on Ilmariselle tilapäisesti omistettu erilaisia taontoja, esim. haravan Kantelen synnyssä, samoin Ison tammen runossa keihään taonta, jonka Lönnrot on Karhun tappoon sovittanut. Niinikään on joskus Ilmarisella teetetty rautainen korento, jonka Väinämöinen työntää Vipusen suuhun. Yleensä kaikenlaiset kuvaukset tavallisista ja tavattomistakin sepistä osoittavat taipumusta kiintyä Ilmarisen nimeen, kuten yöllä syntyminen ja päivällä pajaan meno.

Sepän tottumus ottaa vastaan toisilta tilauksia vaikuttaa, että Ilmariselta puuttuu *alkuunpanokykyä*. Poikkeuksena on kultaneidon taonta, johon hän omasta aloitteestaan ryhtyy, mutta sepä häneltä ei onnistukaan. Siitä myös seuraa haluttomuus uusiin yrityksiin. Kuvaillessaan Sam-

mon tuottamaa onnea Ilmarinen lisää: „vaan on Sampo salvattuna yhdeksän lukun taakse", ikäänkuin siinä olisi sepälle voittamaton este. Kehoitus Sammon ryöstöön jää Väinämöisen osalle. Eräässä Vipusen runon toisinnossa, jossa Väinämöinen pyytää Ilmarista noutamaan sanoja, tämä kieltäytyy mielestään turhasta yrityksestä, koska jo viikon on Vipunen kuollut.

Kilpakosinnassa Ilmarinen on saanut onnellisen kosijan osan. Kalevalasta päättäen on menestys riippunut hänen kauniista ulkomuodostaan, eikä mielevyydestään (UK 18: 639—42). Mutta vastaavassa kansanrunon kohdassa kosittava neito ei sano menevänsä miehen kauneudelle, vaan mielevyydelle. Joka tapauksessa on Ilmarisessa ollut miellyttävää hänen puhtaudenharrastuksensa kilpakosintaan mennessä, joka sepän ammattiin nähden on ollut varsin tarpeellinen. Hän on tässä suomalaisen *saunan* edustaja, joten Lönnrot on luontevasti lisännyt kylpeytymisen myös Kultaneidon taontaan (UK 37: 167—76).

Rakastajana Ilmarinen on intohimoton. Väinämöisen ei onnistu viehättää häntä lähtemään Sammon takojaksi kuvailemalla luvatun neidon ihanuutta. Työnsä suoritettuaan hän palaa takaisin vaatimatta palkkiotaan. Eräässä toisinnossa hän sitä vaan suree, miten pääsisi kotiinsa kuolemaan; tämä piirre on kuitenkin edellä käyneestä Väinämöisen kotiin pyrkimisestä eksynyt. Että sepon sydämen pohjalla piilee syvempi tunne kihlattuansa kohtaan, ilmenee tosin sisaren tuodessa sanoman kilpakosijasta, jolloin hänelle tulee semmoinen tuska, että sepinkalut kädestä kirpoovat. Siitä huolimatta hän Kalevalaan käytetyn toisinnon mukaan on valmis ehdottamaan sovinnollista kilpailua. Alkuperäisempi on epäilemättä tällä kohtaa esiintyvä sananlasku: „ei sovi sotaa kaksi yksille yötulille, eikä kaksi nuorta miestä yhtä neittä kosjomahan". Mutta todellista miekanmittelyä ei neidon johdosta synny.

Ilmarisen rauhalliseen ja hidasmieliseen luonteeseen katsoen Lönnrot on epäilemättä tehnyt oikein, kun ei ole pannut häntä vihapäissä kostamaan emäntänsä surmaa. Kansanruno tietää nimettömästä sepästä ainoastaan, että hän kotiin palaavan paimenen torahutellessa torvellaan hämmästyneenä seisahtuu kesken työtä pajassaan.

Pikemmin saattaisi epäillä, oliko syytä noudattaa niitä harvinaisia toisintoja, joissa Ilmarisen kosintaan liittyy Iivana Kojosen pojan runo hänen nimelleen sovitettuna. Mutta huomattava on, että jo runolaulajat ovat näissä yhdistelyissä jättäneet pois julman surmatavan ynnä tyttären lihan syöttämisen anopille, tyytyen pelkkään surman uhkaan. Senkin on Lönnrot pyyhkinyt pois 38:nnen runon kokoonpanossa, niin että jäljelle on jäänyt vain äkillinen ja väkivaltainen neidon ryöstö sekä tämän uudistettujen soimausten johdosta yhä yltyvä suuttumus, joka ei kuitenkaan sanoihin puhkee. Neidon ryöstäminenkin kohtuuttoman ja loukkaavan vastauksen jälkeen esiintyy enemmän tuskastuneen mielentilan kuin syttyvän intohimon valossa. Osaavasti on Lönnrot vielä loppuun liittänyt Kilpakosinnasta Ilmarisen uneliaisuuden piirteen.

Kosintaretkellä Ilmarinen ajaa hevosella kilpaa veneellä purjehtivan Väinämöisen kanssa. Sampoa ryöstämässä Ilmarinen on mukana meriretkellä istuen ylimmillä airoilla, mikä alkuansa lienee käsitetty soudun johtamiseksi, myöhemmin omin käsin soutamiseksi. Jälkimmäisessä mielessä Lönnrot on Ilmariselle siirtänyt nuoren väen voimakkaan soudun.

Lisäksi hän on tehnyt sen johtopäätöksen, ettei Ilmarinen soutamisen edustajana harrasta purjehtimista ja tuulessa hätäilee. Lönnrotin muodostama on Väinämöisen ja Ilmarisen neuvottelu, maisinko vai meritse Sammon ryöstöön lähteä, samoin kuin Ilmarisen valittelu Pohjolan emännän nostamassa myrskyssä. Aiheen sekä pelon ilmaisuun

että viltin pään päälle vetämiseen sai hän Luojan laivaretkestä, jossa Pietari kauhistuu myrskyä ja viltin alle lepäämään laskeutunut Luoja herätettynä vierettää viltin kasvoiltaan.

Lönnrotin ei kuitenkaan ole ollut tarkoitus kuvailla Ilmarista arkailevaksi muualla kuin merellä. Ansiotöitä suorittaessaan hän esiintyy pelotonna tukalimmissa tehtävissä. Merelläkin Ilmarinen on urhea miekalla isoa haukea tavoitellessaan, vaikka onnistumatta, samoin kuin kansanrunon mukaan myös kokoksi muuttautunutta emäntää iskiessään. Vain jälkimmäisen kohdan Lönnrot on jättänyt pois.

Kantelen synnyssä, johon Ilmarinen on siirtynyt Laivaretkestä molempien runojen yhdyttyä, on hänellä, paitsi kantelen takomista, tehtävänä onnistumattomalla soitonyrityksellään saattaa Väinämöisen kyky oikeaan valoonsa. Tätä epäsoitannollisuuden piirrettä Lönnrot on siten syventänyt, että Ilmarinen kieltäytyy kanteleen teosta eikä yritäkään ottaa osaa yleiseen soittokilpailuun.

Aivan vaille runollisuuden värettä ei Ilmarisenkaan luonne ole Kalevalassa jäänyt. Niillä leikillisillä jäähyväissanoilla, jotka neidon ryöstäjä Iivana Kojosen poika eräässä toisinnossa lausuu, antaa Lönnrot Ilmarisen katkaista nuorikkonsa pitkäveteiset lähtöitkut. Ilmarisen takoman kultaneidon tarjoomisen Väinämöiselle on hän varustanut hienon ivan kärjellä, joka kohdistuu naisten oletettuun puheliaisuuteen: „ei ole suuri suun pidolta".

Alunperin Ilmarinen on ollut sankariseppä, jolle skandinaavisessakin runoudessa on vastineita. Siltä ajalta, jolloin ylimykselle oli kunniaksi osata itse valmistaa aseensa on myöhemmissä talonpoikaisissa oloissa säilynyt sepän ammatille osoitettu arvonanto, joka sananlaskuistakin ilmenee.

Joukahainen.

KRH s. 413—5.

Väinämöisen ja Ilmarisen kera kolmantena on Sampo-runossa alkuansa esiintynyt Joukahainen. Hän siis kuuluu suomalaisiin sankareihin, jos kohta näistä kolmesta nuorimpana ja arvoltaan alimpana, niin myös alimmille airoille laivassa asetettuna. Hän aina huonolla onnella aloittaa yritykset, joissa Väinämöinen viimeisenä onnistuu, ja ensimmäisenä ajattelemattomasti ehdottaa ennen-aikaista voitonlaulua.

Kilpakosinnassa nuori Joukahainen ajaa varomattomasti yhteen Väinämöisen kanssa eikä ymmärrä väistyä vanhempansa tieltä. Kauas ulottuvalla muistilla kehumiseen ovat myöhemmät laulajat ja Lönnrot sananlaskuista liittäneet kaikenlaisten tietojen latelemisen, jotka tekevät poikamaisen vaikutuksen. Tätä vaikutusta lisää vielä Kaukomielen runosta lainattu miekkailun ehdotus ja tilapäinen loitsimisen uhkaus, joka viimein saa Väinämöisen vihastumaan. Alkuperäistä on täysin masentuneen Joukahaisen armoille heittäytyminen ja itkusuin kotiin palaaminen.

Kateuden ja ennakkouhittelun on Lönnrot lisännyt muodostaessaan Kilpalaulannalle johdannon Uudessa Kalevalassa. Vihan ja koston piirre on Joukahaiselle siirtynyt lappalaiselta Kilpalaulannan toisinaan yhtyessä Väinämöisen ammuntaan.

Lemminkäinen.

KHH s. 633—42. Julius Krohn SKH I s. 82—97.

Pohjoisten runoalueitten Lemminkäinen, niinkuin olemme nähneet, ei alkuansa ole yksi persoona, vaan on kokoonpano useammasta kansanlaulun henkilöstä: Lemminkäisestä, Pätöisestä pojasta, Kaukomielestä, Ahti Saarelai-

sesta, Äijön pojasta ja vuojolaisesta kauppiaasta Lyylikistä. Kuitenkin juuri Lemminkäisen persoona on runolaulajain tietoisuudessa erittäin selväpiirteinen ja hänen luonteenkuvauksensa Kalevalassa on kieltämättä yhtenäinen.

Lemminkäisen luonteen pääpiirteet perustuvat etupäässä Kaukomielen runoon. Siitä johtuvia ominaisuuksia ovat: oluenhimo, äkkipikaisuus, tappelunhalu, naisille herkkyys ynnä viehätysvoima naisiin. Inkerin puolella itsenäisenä säilyneessä runossa olutkesteihin rientänyt Kaukamoinen juo humalapäihin asti. Tälle paikalle tulee pohjoisilla alueilla Lemminkäisen runosta käärmeoluen tarjonta, jonka Lemminkäinen rikat maahan luotuaan empimättä juo suuhunsa. Oluen tarjonta on toisinaan aiheuttanut Lemminkäisen puolelta oluenvaatimuksen heti tupaan tullessaan. Pidoista pakenevalta Kaukomieleltä hänen äitinsä kysyy ensimmäiseksi, onko hänet olutsarkoin voitettu, johon luonnollisesti saa kieltävän vastauksen. Myöskin sotaan pyrkivää Ahtia yritetään pidättää kotoisella oluella, mutta hänen ylväs vastauksensa: „makeampi on merellä vesi tervaisen melan terältä", viittaa korkeampaan intohimoon.

Kaukamoisen mainitaan joskus Inkerissä tulleen kutsumatta, istuneen käskemättä ja juoneen olutta antamatta, mutta varsinaisesti kuuluu kutsumattomuuden piirre Pätöisen pojan runoon. Joko lähtiessä äidille tai perille tullessa isännälle tämä Lemminkäinen itsetietoisesti selittää kuokkavieraan etevämmyyttä kutsutun rinnalla.

Myöhemmät runolaulajat ovat panneet Lemminkäisen itse lausumaan tervetulijaisensa ja vaatimaan istuinpaikkaa perältä sekä kuvanneet hänen istahtamistansa, niin että penkki notkuu. Hänen loukkaava käytöksensä menee yhä pitemmälle, kun hän pyytää olutta ostaaksensa. Huippunsa se kuitenkin saavuttaa käskyssä tuoda vettä, että

saisi pestä kätensä puhtaiksi vuodattamastaan isännän verestä. Tämän piirteen on jo kansanruno siirtänyt Lemminkäisen surmaajalta itse Lemminkäiselle.

Läheistä sukua Lemminkäisen tunkeilevaisuudelle on hänen kerskailemisensa. Päivölän tupaan tultuaan hän vastaa tiedusteluun, mitenkä on päässyt sisään koirain haukkumatta, ettei ole tullutkaan tiedoittaan ja mahdittaan. Samantapaisia kerskauksia Lönnrot on loitsurunoista lainaten useamman kerran pannut Lemminkäisen suuhun. Varsinainen kehuja tuli Lemminkäisestä siirtyessään Hiiden hirven hiihtäjäksi alkuperäisen hansakauppiaan Lyylikin sijalle. Tätä luonteenominaisuutta Lönnrot on vielä tehostanut asetettuaan tilapäisen toisinnon perustuksella Lemminkäisen Joukahaisen sijalle Laivaretkeen ja Sammon ryöstöön osalliseksi. Sekä kantelensoittoon ryhtyessään että Sampoa irti kiskoessaan Lemminkäinen edeltäkäsin kehuskelee. Väinämöisen palattua onnettomalta Päivänpäästöretkeltä hän on valmis perästäpäin selittämään, kuinka toisin olisi käynyt, jos hänet olisi mukaan otettu.

Inkerin puolella ilmenevä Kaukamoisen äkkipikaisuus miekkaan tarttuessa ei ole saanut sijaa Kalevalassa, kun kehoitus miekan mittelyyn pohjoisilla alueilla on siirtynyt vastapuolelle. Mutta Laivaretkeen sijoitetun Lemminkäisen tulee niin kiire iskeä haukea miekalla, että itse vieråhtää veteen; Lönnrot on siinä kohden yhdistänyt Joukahaisen miekalla iskennän ja alkuansa Pietarin vapaaehtoisen heittäytymisen veteen. Samporetkeltä palattaessa Lemminkäinen sekä Joukahaisen sijaisena hoputtaa Väinämöistä laulamaan että Ilmarisen asemesta kehuskelee: „oisinko itse perässä", vieläpä Väinämöiseltä omistaa kurkea säikyttävän laulunyrityksen. Kiireellisiä ovat myös Lemminkäisen puuhat kotoa lähtiessä sekä ensimmäisellä että toisella Pohjolanretkellä. Käärmeen mujuissa pestyä paitaa hän vaatii kuivaamaan *kiireesti* (< *kesäkuilla*) ja

ruttoisan ruoanpanon ohella, joka on kansanomainen piirre, lämmittämään saunan *samassa* (< *salaa*).

Kaukamoisen taistelunhalu leimahtaa ilmi hänen „verellä saadun" viittansa ryvettämisen johdosta. Alituinen miekan käyttö on Luotolaan lähtevälle Lemminkäiselle ominaista. Varsinaisesti sotainen luonne puhkee esiin Ahdin runossa, josta sotapurren ja miekan pyyntö, mahdollisesti myös miekan esittäminen luissa lohkeilleena, ovat Päivölänretkeen siirtyneet. Tilapäinen lisäys äidin lähtökieltoon on Lemminkäisen vastaus, ettei pelkää seitsentäkään sotakesää.

Päivölänretkellä ei alkuaan aseiden käyttö ole tullut kysymykseen, vaan sanan voima. Pätöisestä, s.o. Jumalan kelpaavasta pojasta on lähtöisin loitsijan ominaisuus, joka Lemminkäiselle on omistettu. Hänen nimelleen on Ilmariselta tilapäisesti siirretty Hiiden ruunan suistaminen loitsun avulla. Tämän johdosta on Lönnrot antanut hänen Metsän lukujen avulla ottaa kiinni myös Hiiden hirven. Niinikään on Ahdin suuhun hänen meriretkellään sovitettu Pakkasen lumous.

Kauniin Kaukomielen ja naisten suhteeseen kohdistuu äidin kysymys hänen kotiin palatessaan: „oletko naisin naurettuna", ja hänen itsetietoinen vastauksensa: „nauraisin satakin naista". Selvimmin tämä suhde kuvastuu molemminpuolisessa, purressa pakenijan ja satojen Saarelle jääväin neitojen, kaihoisassa kaipauksessa. Tätä keskinäistä suhdetta on pohjoisilla alueilla vielä väritetty tunnelmarunojen säkeillä. Kevytmielisyyden piirteen siirryttyä viittauksen muodossa myös kutsujen kohdalle tuli tämä ominaisuus yleistetyksi Lemminkäiselle. Lönnrot on kaikkialla alleviivannut mainittua puolta Lemminkäisen luonteessa sekä muista runoista otettujen että omain muodostamainsa säkeitten avulla (esim. UK 15: 615, 29: 599—62, 30: 439—46).

Yhteen naiseen on kuitenkin Lemminkäisen suhde aivan erilainen, nimittäin omaan äitiin. Se perustuu ainoastaan vähäiseltä osalta Kaukomielen runoon, missä äiti tihutyöstä palanneen poikansa kanssa neuvottelee pakoretkestä. Ahdin vaimon yritykset estää miestään sotaretkelle lähtemästä on kansanrunokin joskus Lemminkäisen äitiin sovittanut. Vaan varsinaisesti kuuluu varoittava ja pelastava äiti Pätöisen pojan Päivölänretkeen ja on itse ihanneäiti Neitsyt Maaria. Paitsi huolehtivaa rakkautta tulee tämän äidin luonteessa esiin kiireellisyys, joka ei mistään esteistä välitä, kun poika on hädässä, sekä häikäilemättömyys, jolla uhkaa taivaan portit rikkoa, jollei saa tietoa lapsestaan. Kiireellisyyden piirrettä on Lönnrot vielä vahvistanut sovittaessaan Lemminkäisen surmarunoon Neitsyt Maarian lapsen etsinnän, johon on joskus sekaantunut Kadonneen pojan runosta (K:tar III 54) emon etsintä nopsajalkaisten eläinten hahmossa, sekä lisätessään kuvauksen ylhäisten maitten alentumisesta ja alhaisten ylentymisestä Neitsyt Maarian juoksusta kuolevan poikansa avuksi. Itsetietoisuuden Lönnrot on pannut ilmenemään äidin kerskauksessa pojastaan: „susi ei syö minun sukua" (UK 15:75).

Hellästi Pätöinen poika puhuttelee äitiään ja kaikissa vaarapaikoissa häntä muistelee, erittäin ennen kuolemaansa. Lönnrot on mukailemalla Kaukomielen itkua Saaresta erotessa antanut Lemminkäisen itkien surra äitiänsä nähdessään tuvan poltetuksi. Mutta kun tämä on jälleen löytänyt äitinsä, antaa hän taas veitikan pilkistää esiin (UK 29: 541—6).

Väinämöisen ja Ilmarisen usein yht'aikaa esiintyvistä persoonista ovat kansanlaulajat Lemminkäisen enimmiten pitäneet aivan erillään. Sitä vastoin on Lemminkäinen sekä Suomen että Venäjän Karjalassa sekaantunut Kullervoon Kalevan poikaan.

Kullervo.

KRH s. 737—40. Julius Krohn, SKH I s. 97—111.

Kullervon luonnetta on eri tavoin selitetty. V. 1853 Fredrik Cygnaeus julkaisi ruotsiksi tutkimuksen Kalevalan traagillisesta aineksesta, joka on suomeksikin ilmestynyt. Kullervon onnettomuuteen syvimpänä syynä hän esittää sen, että luonto oli luonut hänet sankariksi, vaan kohtalo alentanut hänet orjaksi. Sitävastoin Fr. Peranderin mukaan, joka v. 1872 kirjoitti traagillisesta periaatteesta Kullervorunoissa (Kaikuja Hämeestä I), Kullervon kohtalo syntyi sen johdosta, että hän oli kostaja, että kosto oli hänen elämänsä tarkoitus.

Mielipiteitten eriäväisyys saa selityksensä siitä, ettei Kullervonkaan persoona ole yksinkertainen mielikuvituksen luoma, vaan useammasta kansanrunon henkilöstä kokoonpantu.

Verikoston pelko on taustana Untamon yrityksissä saada ainoa eloon jäänyt vihamiehen poika hengiltä. Tätä ajatusta on Lönnrot pitkin kertomuksen kulkua käyttänyt Kullervojaksoa koossa pitävänä lankana.

Kullervon kohtelu orjana perustuu länsisuomalaiseen runoon nimettömästä paimenesta, jolle sydämetön emäntä leipoo kiven eväskakkuun. Varsinaisen orjuuden leiman saa se vasta idempänä, jossa on lisätty Venäjälle myöminen ja tätä vielä väritetty polkuhinnan määräämisellä. Paimenen runosta on orjan nimitys siirtynyt myös muihin töihinpanoihin.

Kaskenkaadantaan se ei ainakaan ole alkuansa kuulunut. Siinä esiintyy Kalevan poika entisajan väkimiehenä, joka myös luonnonmuodostumia selittävissä paikallistarinoissa kummittelee.

Mahdollisesti kostavalle Kullervolle kuuluva sotaanlähtö on joutunut Kuolonsanomia esittävän leikkirunon,

kerran myös Itkuntiedustelun yhteyteen, joissa alkuansa on vaimo, eikä äiti, ollut etualalla.

Traagillisimman aineksensa on Kullervon luonne saanut Vienan läänissä, jossa hänen nimensä on siirtynyt sisaren turmelijalle, sitten kuin tähän Kaukomielen runosta liittynyt pako Saareen oli saanut jatkokseen Kullervon paimenessa olon. Erikseen siitä on itsemurhan piirre Riion pojan runosta tilapäisesti kiintynyt Kullervon miekanteetäntään.

Pohjolan emäntä ja Pohjan neito.

KRH s. 741—9. E. Aspelin-Haapkylä Valvoja 1893 s. 141—50; Julius Krohn SKH I s. 69—82.

Pohjola-nimen yleistyminen paikannimenä pohjoisilla runoalueilla on aiheuttanut kahden naistyypin: Pohjolan emännän ja Pohjan neidon, esiintymisen useammassa runossa.

Helvetin emäntää Herodiasta tarkoittava portto Pohjolan emäntä on Yhdeksän taudin synnystä siirtynyt Samporunoon Vuojolan emännän sijalle. Pohjolan emäntä esiintyy Kilpakosinnassakin ansiotöitten vaatijana ja tytön lupaajana alkuperäisemmän Hiiden eukon asemella. Tilapäisesti hän myös Lemminkäisrunoissa tavataan käärmetuopin tuojana sekä surman aiheuttajana. Pohjolan emännälle jälkimmäisessä kohdassa annettu nimi *Louhi* on Tautien synnyn Louhiattaresta lyhennetty muoto.

Mahtavan Vuojolan emännän esittelyyn perustuu Pohjolan emännän luonteenkuvaus Kalevalassa. Hän on viikinkiretkien aikuinen sotaisa nainen, joka kykenee johtamaan suurta sotalaivaakin. Lisäksi hän on taikuri, joka osaa muuttautua kotkaksi, nostaa sumua merellä ja synnyttää raesadetta. Lönnrot on pannut hänet nostattamaan

Iku-Turson ja hirmumyrskyn Samporetkeilijäin tielle, vieläpä karhun heitä tuhoomaan. Myöskin Pakkasen noston Lemminkäisen meriretkellä hän on antanut Pohjolan emännän tehtäväksi. Laulajan alkusanoissa Lönnrot on siirtänyt Louhelle tunnusmerkiksi Lemminkäiseltä lainatut „luotteet" (UK 1: 46). Vastakohdaksi Väinämöiselle on siten muodostunut toinen loitsijan mielikuva, johon Pohjola-nimen mukana on liittynyt pahan merkitys.

Korjatessaan merellä ajelehtineen Väinämöisen osoittautuu Vuojolan hallitsijatar vierasvaraiseksi ja kohteliaaksi emännäksi, samoin vastaanottaessaan Ilmarisen. Tosin tällöinkin ilmenee halu kartuttaa talon valtaa ja varallisuutta. Väinämöiseltä emäntä jo etukäteen tiedustelee, mitä tämä antaisi palkkioksi kotiin saattamisesta, johtuen siten kysymykseen Sammon taonnasta, jota Ilmariseltakin heti tiedustelee. Myös Kilpakosinnassa Hiiden eukko on valmis antamaan tyttärensä aarteitten tuojalle Väinämöiselle, huolimatta Ilmariselle annetusta lupauksesta. Määrättyään vielä ansiotöitä Ilmariselle hän ahneudessaan moittii sitä, ettei Tuonen haukea saatu eheänä tuoduksi.

Pohjolan emännän kehitys ilkimykseksi, joka suunnittelee vain toisten vahingoittamista, perustuu hänen Samporunon lopussa lausumaansa uhkaukseen rakeilla tuhota Väinämöisen kylvön. Tähän on Lönnrot liittänyt uhkaukset synnyttää tauteja, nostaa karhun ja ryöstää päivän, jonka jo kansanrunokin edellyttää kätketyn Pohjolaan mainitsematta kuitenkaan viejää.

Emännän mielen katkeroituminen aiheutuu lähinnä Sammon menetyksestä, joka järkyttää hänen valta-asemaansa. Mekrijärven Simana Sissosen mukaan hän heti herätessään tuntee „alenevan arvionsa"; säe on eksynyt Salamniuksen Ilolaulusta, jossa Herodes sen lausuu Jee-

suksen syntymän johdosta. Samassa ilomantsilaisessa toisinnossa Pohjolan emäntä, turhaan yritettyään sumulla pidättää Sammonryöstäjiä, palaa kotikaupunkiinsa itkien. Molemmat piirteet Lönnrot on siirtänyt emännän uhkausten ja Väinämöisen rohkeitten vastausten jälkeen.

Mainittua mielenmuutosta Kalevalassa ikäänkuin valmistelee Pohjolan emännän sydäntyminen kaksintaistelussa kaatuneen miehensä puolesta. Tähän Lönnrot on käyttänyt Lemminkäisen surmarunon toisintoa, jossa karjanpaimenen sijalla Louhi suuttuu siitä, että yksi nato on jäänyt laulamatta. Samoin on hän lisännyt Pohjolan emännän pahanmielen ilmaisun tyttärensä surmaamisesta Ilmarisen toista pyytäessä.

Äkillisempi muutos tapahtuu Pohjan neidon luonteessa, kun hän Ilmarisen emäntänä ilkeydessään leipoo kiven Kullervon eväskakkuun. Mitään yhteyttä seppo Ilmarisen kosiman neidon ja paimenrunoon kuuluvan sepän emännän välillä ei alkuansa ole ollut. Niiden yhdistäminen Alku-Kalevalassa perustuu, kuten mainittu, Vuonnisen Vaassila Kieleväisen sekavaan kokoonpanoon, jossa Kilpakosintaa ja Ilmariselle sovitettua Kojosen pojan runoa irrallisesti seuraa Kullervon paimeneen pano; siinä ei kuitenkaan emäntä saa lisämääräystä: sepän. Vasta myöhemmässä Europaeuksen kirjaanpanossa on sepän nimenä Ilmollinen. Samoin Vaassila Kieleväisen huomautukseen Kilpalaulannan jälkeen: „sitten häät piettiin", perustuu häärunojen herkkätunteisen morsiamen yhdistäminen Pohjan neitoon, joka sitä ennen on esiintynyt ylimielisenä kaunottarena.

Ihailluksi immeksikin on Pohjan neito tullut osaksi Pohjola nimen yleistymisen johdosta osaksi Lönnrotin kokoonpanon kautta toisten henkilöjen sijalle ja siten kerännyt itselleen erilaisista runoista sekä saduista kosittavan neidon kauneutta ja kopeutta kuvaavia säkeistöjä.

Sankarirunojen todellisuuspohja.

KKys I s. 215—26.

Kalevalan kertomarunoissa olemme alkuperäisesti toimivina tavanneet 1) pakanallisia jumalia, 2) sankareja, 3) myöhemmän ajan henkilöitä, 4) raamatun henkilöitä, 5) laulajan minän.

Pakanallisia jumalia esiintyy toimivina ainoasti Ison härän runossa, jossa ne ovat pilkan kohteina, sekä runossa Sämpsästä. Jälkimmäinen on pikemmin toiminnan kohteena, hänen noutamisensa on kerrottu todellisena vuosittain uudistuvana tapana. Mitään luonnon ilmiöitä kuvailevaa jumalaistarua ei vielä ole voitu epäämättömästi todeta enempää suomalaisessa kuin skandinaavisessakaan kansanrunoudessa. Virolaisperäinenkään runo taivaankappalten kosinnasta eli n.s. Salmeruno ei sisällä muuta kuin naimaikäisen neidon kannalta esitetyn vertauskuvallisen vastakohdan toiselta puolen auringon lämmön ja kuun valon vaihtelevaisuuden, toiselta puolen tähden uskollisen pysyväisyyden välillä.

Suurin osa kalevalanaineisia kertomarunoja on sankarirunoja, jotka kaikki, paitsi venäläisperäistä Iivana Kojosen pojan runoa, ovat osoittautuneet kotiperältään länsisuomalaisiksi.

Myöhemmän ajan henkilöitä ovat Länsi-Suomeen Voionmaan kautta saapuneet saksalaiset kauppiaat ynnä skandinaavisista ritariballadeista lainattu sisarenviettelijä Turo. Länsisuomalainen on vielä paimenen runossa Elina sepän emäntä, jotavastoin Saaren linnassa palveleva itkun tiedustelija voi olla inkeriläinen sotamies.

Länsisuomalaisia ovat myös kaikki kalevalanaineiset legendat, joissa Jeesus tai joku muu raamatun henkilö on alkuperäinen esiintyjä; lukuunottamatta pientä virolaista

runoa Jumalan pojan ihmetöistä, josta muutamat Kosintarunojen ansiotyöt ovat voineet johtua.

Laulaja itse esiintyy, paitsi Vellamon neidon onginnassa, myös länsisuomalaisessa kirkontarvispuiden etsinnässä. Mutta erittäin suosittu on laulajan „minä" virolaisissa runoissa, joista Aino-runo on saanut aineksia.

Aikaan nähden ei niiden runojen suhteen, joissa on keskiaikaisia tai raamatullisia henkilöitä, voi olla mitään epäselvää. Kysymys kertovaisten runojen syntymäajasta kohdistuu siis sankarirunoihin. Näistä aikaa kuvaavia piirteitä yhteen kooten pitäisi päästä selville ainakin siitä tuhannen vuoden välimatkasta, joka eroittaa yhteissuomalaisen ajan ja pakanuuden loppuajan.

Esitän vähän korjailtuna sen vertailun, jonka „Kalevalan Kysymyksissä" keväällä 1918 tein sankarirunojemme sisältämien kuvausten ja niiden tietojen välillä, joita meillä on viikinkiajasta pohjoismaissa. Itsenäisyydestämme taisteltaessa kohosi silmieni eteen skandinaavista viikinkikautta lähinnä seuraava aika, jolloin suomalaiset vielä itsenäisinä kulkivat meriretkillä esiintyen vuorostaan ruotsinpuoleisilla rannikoilla.

Myöhemmät muinaistieteelliset tutkimukset, joista uusin on A. M. Tallgrenin Suomen muinaisuus, ovat käsitystäni vain vahvistaneet.

Samoin kuin skandinaaveilla oli suomalaisilla johtavaan asemaan kohonneita heimo- ja sotapäälliköitä. Väinämöinen esitetään „suurena miehenä" ja „hyväsukuisena". Ahti Saarelaisen kunniaa ja valtaa kuvailevat mainesanat „auvopoika" ja „liioin voipa". Esiintyypä hän nimenomaan Saaren vanhimpana eli kuninkaana. Väinämöisen tuomitsemasta pojasta käyttävät sisaret nimitystä „sotijalo" ja hänet kastetaan kuninkaaksi sekä rahasaaren vartijaksi.

Yhteinen rahasto säilytettiin muinaisaikaan pyhäkössä, jonka hoitajana skandinaaveilla oli heimopäällikkö. Pyhä-

kön luona pidettiin myös käräjät uhripitoineen. Väinämöisen käräjät mainitaan pyhän Kalevan pitojen yhteydessä; tuomarina ja lain käyttäjänä toimii Väinämöinen viimeisessä runossa. Myös uhrioluen, n.s. kahjan, valmistajana esiintyy Kalevan poika.

Muinainen uhrilaulu on ollut Ukko-lauluna Inkerissä esitetty runo, jossa skandinaavien Thor jumalaa vastaavalle Ukolle osoitettuun rukoukseen liittyy kertomus Sämpsä Pellervoisen noudannasta, mikä suomenpuoleisessa toisinnossa esitetään tapahtuneen Luotolan hallitsijan Ahdin määräyksestä ja tarkoittaneen maankasvun edistämistä. Samassa tarkoituksessa pakanalliset svealaiset määräaikana vuodessa kuljettivat ympäri viljavuudenjumalan Freyn kuvaa.

Niin sanotut viikinkiretket olivat kohottaneet varallisuuden pohjoismaissa korkeimmilleen. Ruotsin oloista kertoo Adam Bremeniläinen 11:nnellä vuosisadalla, että koko maa oli täynnä ulkoa tuotuja tavaroita. Svealaisilla ei ollut puutetta mistään, heillä oli kaikkea ylellisyyttä, kultaa, hopeaa, komeita ratsuja y.m.s., joihin muut mielettömästi ihastuivat, mutta joita he eivät pitäneet minään. Aineellinen hyvinvointi Ruotsissa oli niin yleinen, että ensimmäisten kristittyjen keräilemät almut oli lähetettävä ulkomaille, kun ei omassa maassa ollut tarvitsevia. Ettei Suomikaan jäänyt aivan osattomaksi niistä aarteista, joita viikinkikaudella tulvi sekä Länsi- että Itä-Euroopasta pohjoismaihin, todistavat muinaislöydöt siltä ajalta.

Kultaa ja hopeaa kuvitellaan runoissakin niin runsaasti olevan saatavissa, että niistä voitiin ajatella ihmisenkokoisen kuvan takomista. Maahan kätkettynä löytää Ahdin orja kyntäessään arkun, jossa on satoja penninkejä. Pöytänsä päällä Ahti avoimesti raksuttelee rahojaan, joita mainitaan hopeisiksi ja edempänä kultaisiksi.

Samassa runossa selitetään, että ennen Ahti maita puut-

tui kuin Sämpsä siemeniä. Kun Ahdin maita on voitu verrata viljavuuden jumalan siemeniin, on niitä täytynyt olla melkoisen laajalti yhden miehen hallussa. Skandinaaviassa tiedetään juuri viikinkiaikana rikkauksien kasaantuessa ja epätasaisesti jakaantuessa pientilojen oston kautta muodostuneen suurtiloja.

Samat viikinkiretkillä saadut rikkaudet ja itse ryöstöretket lisäsivät myös suhteettomasti orjien lukua pohjoismaissa. Orjat eli väkipuolet lietsojina tavataan Ilmarisella Kultaneidon taonnassa. Untamon orjat esiintyvät Kullervon kätkyen luona miekka kädessä, josta päättäen he ovat ottaneet osaa sotaretkeen; heitä sanotaankin myös sotamiehiksi. Mutta Ahdilla on kyntävän orjansa ohella vapaa toveri, joka on altis häntä seuraamaan. Niinikään Samporunossa mainitaan erikseen orjat, joilla Pohjolan emäntä soudattaa purttaan noutaakseen rantaan merellä ajelehtineen Väinämöisen, ja erikseen ne sadat miekalliset miehet, jotka hän aseistaa Sammon ryöstäjäin takaa-ajoa varten. Samoin skandinaavisella ylimyksellä oli myös vapaita palvelijoita sekä toverillisia seuralaisia, joten hänellä tarpeen tullen saattoi olla monisatainen sotajoukko käytettävänään.

Naisorjien osto ynnä naisten ryöstö lisäsivät suhteettomasti sekä aviollisten että aviottomain vaimojen lukua. Roomalaisen kirjailijan Tacituksen ihailema germaanein yksiavioisuus Kristuksen syntymän aikoina oli Adam Bremeniläisen mukaan aivan harvinaista viikinkiajan lopulla Ruotsissa. Jokainen ruotsalainen piti varojensa mukaisesti kahta, kolmea tai useampia vaimoja, mutta rikkailla ja mahtavilla oli niitä lukemattomia. Viikinkiseurueitten ulkomaisilla sota- ja kauppa-asemilla pakollinen aviottomuus johti vapaisiin lemmensuhteisiin maan asukasten kanssa.

Etuoikeutetun ylimyksen hurjisteluna on Kaukomielen seikkailu sadan ja tuhannen neidon kera samoinkuin Äijön pojan naisenryöstö ymmärrettävä.

Toiselta puolen kohosi ylimysnainen pohjoismaissa viikinkiaikana yhteiskunnalliseen asemaan, jommoista hänellä ei sitä ennen eikä jälkeenpäin katolisella aikakaudella ollut. Miehensä kuoltua hän saattoi toimia perheensä päänä ja naittaa tyttäriään, mikä yleensä oli lähimmän miespuolisen sukulaisen oikeus. Hän voi myös periä maata ja esiintyä suurten tilojen haltiana. Hän sai olla sukupyhätönkin vartijana. Sen ajan nainen sai pukeutua sotasopaan ja johtaa joukkojaan taisteluun. Irlantilaisissa aikakirjoissa mainitaan viikinkipäälliköiden joukossa 900-luvulla olleen „punaisen neidon", jonka muisto on säilynyt laulussakin; tämä johti suurta laivastoa ja oli julmempi kuin mikään yli myrskyisän meren hyökännyt vihollinen.

Yhtäläinen asema on Samporunossa Vuojolan emännällä, jonka vankkarakenteinen nenä osoittaa hänen ruotsalaista kansalaisuuttaan. Korkeaselkäistä nenää ovat skandinaavit pitäneet kaunistuksena.

Viikinkiajan ylimyksessä oli huomattava, paitsi hänen voimaansa, hänen kauneutensa, jota nimenomaan miehistäkin huomautetaan. Vapaasukuisuuden ulkonaisena merkkinä oli jo aikaisemmin pidetty pitkää kiharaista tukkaa. Ihanteena esitetyn norjalaisen kuninkaan Harald Kaunotukan sanotaan olleen kauneimman kaikista miehistä. Rigsthulanimisessä islantilaisessa runoelmassa kuvataan ylimyksen vaaleatukkainen ja heleäposkinen poika vastakohtana harmaaihoiselle ja mustatukkaiselle orjan lapselle.

Suomalaisissa runoissa on „kaunis" määräyksenä sekä Kaukomielellä että Kalevanpojalla ja „verevä" Vetrikalla. Äijönpoika saa mainesanakseen „hivus keltainen korea". Kalevan poika esiintyy „kähärpäänä", josta on muistona Jussintukan (Eriophorum) nimitys „Kalevanpojan hiukset" sekä Suomessa että Virossa.

Myöskin puvusta saattoi erottaa viikinkiaikaisen ylimyksen. Tähän aikaan pääsi vallalle ylellisyys vaatepar-

ressa; muoti ei kohdistunut ainoastaan kangasten laatuun, joka voi olla verkaa ja silkkiä, vaan vielä kankaan väriin. Mieluisin oli punainen väri, jota irlantilaisilta opittiin valmistamaan eräästä jäkälästä (Lichen tartareus). Ulkomailta tuotu oli sinivärikasvi (Isatis tinctorea), jonka siemeniä on tavattu hautalöydöissä. Erikoisesti silmäänpistävät olivat kirjavat vaatteet. Ranskalaiset alkoivat jo siihen aikaan vaikuttaa muotiin pohjoismailla. Eddalauluissa puhutaan kauniisti värjätystä valilaisesta eli vallonilaisesta vaatteesta. Puvun nimityksistä *kápa* 'kaapu' on romaanilaista alkuperää.

Julius Krohn on huomauttanut, että „kalev" sana vironkielessä merkitsee verkaa, ja yhdistänyt tähän punaisen värin merkityksen, joka ilmenee tulirokon vironkielisessä nimityksessä „Kalevi tõbi" (tauti). Kalevanpojan pidot nimitetään sini-, kirja- tai kaunisverkojen taikka sini- tai verkaviittojen veroiksi eli vakoiksi. Kultia ja verkoja kuljettava Kalevinpoika esitetään kertosäkeissä sini- tai hopeaviittoineen. Verkapuvut olivat joko kauppiaitten ulkomailta tuomia haahden haljakoita tai ryöstöretkillä saatuja viittoja, kuten Kaukamoisen kaapu.

Puvunkoristeista huomattava on miestenkin käyttämä solki. Islantilaisten mainitaan eräälle norjalaiselle runoilijalle palkinnoksi hänen sepittämästään laulusta yhteisesti koonneen hopeaa ja taottaneen siitä 50 (silloisen) hopeamarkan arvoisen soljen hänen viittaansa. Myös kultaisia viitan solkia mainitaan. Suomalaisissa runoissa on Kalevan pojalla kertosanana „kullansolki".

Aseista mainitaan skandinaavisissa lauluissa *frakka* 'frankkilainen' nimiset keihäät ja „valilaiset" miekat. Ulkolaisia miekkoja, joihin on takojan nimi kaiverrettu, on löydetty Suomestakin. Viikinkiajan aseita on kalleilla metalleilla silattu ja taiteellisesti koristettu. Myös täysin kultaisia miekankahvoja mainitaan. Keihäisiin on sekä

terään että varteen käytetty kultaa ja hopeata kaunistukseksi. Arabialainen matkustaja Ibn Fadhlan kertoo nähneensä Venäjän skandinaaveilla frankkilaisia miekkoja, joissa kärjestä päähän asti oli kuvioita.

Kullalla ja hopealla olivat suomalaisenkin sankarin aseet koristeltuja. Ilmarisen ahjosta ilmestyvä miekka on „kultavästi", s.o. kultakahvainen, tai „pää kulta, terä hopea". Eläinkoristeaiheita kuvaillaan Ahdin toverin Teurin keihäässä, kuten putkessa makaava pieni ja vartta myöten juokseva varsa. Koristellut putkikeihäät kuuluvat myöhäisemmän rautakauden löytöihin.

Viikinkiajalla opittiin käyttämään ratsuväkeä taistelussa. Myös huviteltiin hevostaisteluilla (hestavíg), joissa kahta oritta yllytettiin toisiaan puremaan, kunnes toinen väistyi tai kuoli.

Satunnaista ei voi olla, että Kilpalaulannassa Joukahainen tarjoo Väinämöiselle lunnaiksi juuri hevosia, joita tämä taas sanoo itsellään kyllin olevan. Ilmarisen ahjosta miekan jälkeen ilmestyvä ori viittaa ratsujen käyttöön taistelussa. Oritappeluja voi tarkoittaa Kaukomielen äidin kysymys, oliko hänet orihin voitettu.

Paitsi hevosta Joukahainen tarjoo Väinämöiselle venettä, joka oli vielä tärkeämpi kuljetusväline viikinkiajan retkillä. Pohjoismaissa oli siihen aikaan Euroopan taitavimmat laivanrakentajat ja uskaliaimmat merilläkulkijat. Heidän nopeakulkuiset sotapurtensa liikkuivat sekä airoin että purjein retken johtajan istuessa peräsimen luona korkeammalla paikalla. Korkeammalle kohosi myös etukokka, jota koristivat leikkaukset ja kullattu lohikäärmeen pää. Pursi oli päältä sivelty loistavin värein, etenkin punaisella, jolla purjekin saattoi olla värjätty. Suurena sotalaivana mainitaan 30-hankaista, mutta kerrotaan 70-hankaisistakin. Pursi oli avoveden aikana meriretkeilijän asuntona, siihen hän aina keväisin pyrki istuttuaan pitkän talven

umpinaisessa tuvassa. Kuoltuaan hän usein haudattiinkin purteensa, joka sitten poltettiin tai peitettiin kummulla.

Samporunossa näimme Joukahaisen ja Ilmarisen asettuneen airoille ja Väinämöisen istuutuneen „kokan kultaisen nojahan"; myös punaiset purjeet mainitaan. Pohjolan emännän pursi esitetään satahankaisena.

Suomalaisten sankarien pyrkimystä sotaisille meriretkille kuvaa paraiten Ahdilta vaadittu vala, ettei enää „hopeankana halulla, kullankana tarpehella" lähtisi sotaan. Eikä rahan ahneus ole päävaikutin hänen seikkailuhaluunsa. Parempana kuin kaikki kotoiset aarteet pitää hän, jos markankin saa sodassa. Ei edes kotoisen oluen tarjooma nautinto häntä voi pidättää: „ennen juon mereltä vettä, melan tervaisen terältä, makeamp' on juodakseni". Sama retkeilyhalu tarttuu hänen toveriinsa Teuriin, vaikka tämä on vast'ikään mennyt naimisiin. Elävimmin kuitenkin ilmenee meren vastustamaton vetovoima muinaissuomalaisen sankarin Ahdin veneen valituksessa, ettei pääse sotaretkille. Meriurhon hautaamisesta omaan purteensa on muisto säilynyt Väinämöisen poislähdössä, jonka ohella on tavattu jälki purressa polttamisestakin.

Meriretkillänsä viikingit eivät harjoittaneet yksinomaan ryöstöä, vaan myös laajaa kauppaliikettä. Tunnettu on meille kertomus Thorer Hundin ja Karlin retkestä bjarmein maahan, jossa he ensin solmivat kaupparauhan ja vasta sen päätyttyä suorittivat Jumalan kuvan kalleuksien ryöstön. Kauppamies eli *kauppi* tuli tähän aikaan lainasanana suomalaisille, samoin kuin kauppapaikan nimitys *kaupunki*. Samporunon lopussa mainittu kaupunki, johon Vuojolan emäntä itkien palaa, voinee, jos tämä kohta runoon kuuluu, tarkoittaa Visbyn kaupunkia Gotlannissa. Tämä saari oli pakanuuden aikana kaupanvälittäjänä Itämerellä. Ulottivatpa gotlantilaiset viikinkiajalla kauppaansa toiselta puolen Englantiin toiselta puolen Venä-

jälle saakka. Heillä oli oma toimisto Novgorodissa, jossa v. 1023 mainitaan rinnan gotlantilaiset ja varjagit. Gotlannin silloista rikkautta todistavat paraiten rahalöydöt, joita sieltä on saatu melkoista enemmän kuin kaikista muista Ruotsin maakunnista yhteensä.

Skandinaavien käytäntöön saattamat metallirahain nimitykset *penning* ja *mark* tavataan lainasanoina molemmat Irlannissa, jälkimmäinen myös Englannissa ja Ranskassa. Samat sanat tulivat tällä ajalla suomenkin kieleen, kuten näemme Ahdin runosta.

Skandinaavian sotilas- ja kauppiassiirtoloihin tuli myös käsityön taitureita. Näistä tärkeimmät olivat raudansepät, joiden ammatti pohjoismailla oli kunniassa pidetty ja sotijalollekin sovelias. Raudan synnyssä puhutellaan rautaa nimityksin: mies Kaleva ja poika Vuojahainen, s.o. vuojolainen eli gotlantilainen.

Erityisesti Gotlannissa osattiin takoa raudasta ja muista metalleista taiteellisiakin aseita ja koristeita. Täällä oli myös korkealle kehittynyt kivisten muistomerkkien kuvittaminen ynnä puisten esineitten kirjaileminen. Viimeksimainittu veistotaitokin oli arvossa pidetty. Norjan kuninkaan Olavi Pyhän kerrotaan omin käsin veistäneen kokkakuvan erääseen laivaansa.

Myös Väinämöiseen liittyy veneenveiston taito. Ilmarisen Vuojolassa takoma ja kirjailema eli kirjoittama Sampo eli kirjokansi voidaan asettaa viikinkiaikaisen kirjailemistaidon *(skrifa)* yhteyteen.

Sankarinimeen liittyvää taitoa kuvastaa „Osmon pelto" puutarhan merkityksessä, joka on yhdistettävä puutarhaviljelyksen saapumiseen pohjoismaihin viikinkiaikana. Vanhaan viljelykseen viittaa Saaren peltomaitten tarkka jako (s. 111) ja Väinän kankaitten maininta ammoin raattuina ahoina Äijön pojan runossa (SMR 19).

Osmo nimeen ja sen rinnakkaissanaan Kaleva liittyy vielä oluenvalmistus, joka oli alkuansa miesten tehtäviä. Nimitys „oluenseppä" vastaa muinaisskandinaavista *ölsmidr*. Oluenjuomiseenkin ottivat varsinaisesti vain miehet osaa, niinkuin vielä myöhemmällä ajalla karhunpeijaispitoihin. Samoin kuin skandinaavit olivat suomalaiset sankarit kovia juomareita, kuten ilmenee Kalevan pojan pitojen kuvauksesta.

Mutta skandinaavien juomapitoihin kuului myös henkisempi aines: harpunsoitto sekä laulu, jossa kerrottiin muinaisista sankareista tai ylisteltiin läsnäolevien urhotöitä. Kummankinlaatuinen runous puhkesi kukoistukseensa viikinkiaikana, jolloin runomuoto kehittyi anglosaksilaisen, irlantilaisen ja frankkilaisen vaikutuksen alaisena. Niinkuin tiedämme, on viikinkien sankarilaulut kirjaanpantu Islannissa, jossa vanha runous säilyi kauemmin kuin Skandinaaviassa. Ruotsin puolella oli aikoinaan tämän runouden keskustana Gotlanti, siellä säilyneistä kivipiirroksista päättäen.

Samoinkuin skandinaaveilla oli suomalaisilla suuressa kunniassa virrenseppä, jona saattoi esiintyä jalosukuisinkin sankari: virren takoja Väinämöinen, Viron(!) seppä Kauko, virsikäs Vipunen, luottehikas Lemminkäinen.

Viimeksi ovat huomattavat pakanuuden ja kristinuskon vaiheaikaan kuuluvat kirkot ja ulkomaalaiset papit.

Miten kriitillisesti koettaisikin poistaa sankarirunoistamme mahdollisia myöhempiä lisäyksiä, jäisi riittävästi oleellisia piirteitä jäljelle antamaan kokonaiskuvaa, jota ei voi sovelluttaa muuanne kuin Lounais-Suomeen eikä muuhun aikaan kuin pakanuuden loppuun.

SISÄLLYS: